

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

dr hab. Katarzyna Dudka, prof. nadzw. IWS

**Stosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych
w praktyce organów wymiaru sprawiedliwości**

(Bazę danych i obliczenia wykonali pracownicy Sekcji Analiz Statystycznych
i Realizacji Badań IWS)

Warszawa 2011

Spis treści:

I.	ZAGADNIENIA WSTĘPNE	3
II.	DOBÓR ŚRODKÓW ZAPOBIEGAWCZYCH.....	21
III.	STOSOWANIE NIEIZOLACYJNYCH ŚRODKÓW ZAPOBIEGAWCZYCH.....	23
IV.	UCHYLENIE ŚRODKA ZAPOBIEGAWCZEGO.....	37
V.	PORĘCZENIE MAJĄTKOWE	42
VI.	PORĘCZENIE SPOŁECZNE	53
VII.	PORĘCZENIE OSOBY GODNEJ ZAUFANIA (PORĘCZENIE OSOBISTE)....	56
VIII.	DOZÓR POLICJI.....	60
IX.	ZAWIESZENIE W CZYNNOŚCIACH, PROWADZENIU DZIAŁALNOŚCI, WYKONYWANIU ZAWODU	74
X.	NAKAZ POWSTRZYMANIA SIĘ OD PROWADZENIA POJAZDÓW	80
XI.	ZAKAZ OPUSZCZANIA KRAJU	83
XII.	PODSUMOWANIE	93
XIII.	WYBRANE STANY FAKTYCZNE	98

I. Zagadnienia wstępne

Środki zapobiegawcze są środkami przymusu mającymi na celu zabezpieczenie prawidłowego postępowania karnego oraz zapobieżenie popełnieniu nowego ciężkiego przestępstwa.

Prawidłowość stosowania środków zapobiegawczych uzależniona jest od spełnienia kilku zasadniczych reguł. Należą do nich:

- wyłączność ustawowej podstawy środków zapobiegawczych,
- niezbędność stosowania środka zapobiegawczego,
- reguła minimalizacji dolegliwości wynikającej z zastosowania środka przymusu,
- zakaz naruszania czci oraz niedopuszczalność poniżającego traktowania w toku stosowania środków zapobiegawczych,¹
- dyrektywa adaptacji środka zapobiegawczego do sytuacji procesowej.²

Dyrektywa adaptacji środka zapobiegawczego do sytuacji procesowej wynika z treści art. 253 § 1 k.p.k., który nakazuje niezwłocznie uchylić lub zmienić środek zapobiegawczy, jeśli ustaną przyczyny, dla których został zastosowany, lub powstaną przyczyny uzasadniające jego uchylenie albo zmianę. Obliguje to organ procesowy (prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, sąd w postępowaniu jurysdykcyjnym) do bieżącego kontrolowania zasadności stosowania środka zapobiegawczego i niezwłocznej reakcji na zmieniającą się sytuację procesową.

Środki zapobiegawcze pełnią w procesie karnym kilka zasadniczych funkcji. Ponieważ ze względu swój charakter i stopień skuteczności mogą w różnym stopniu realizować cele określone w art. 249 § 1 k.p.k.³, funkcje, jakie spełniają, pozwalają na ocenę następstw zastosowania poszczególnych środków w procesie karnym,

¹ W. Daszkiewicz: Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, t. II, Bydgoszcz 2001, s 160-161.

² S. Waltoś: Proces ..., op.cit., s. 430

³ por. J. Tylman: Funkcje tymczasowego aresztowania. Zagadnienia prawa konstytucyjnego, Łódź 1994, s 270 i n.

zarówno w odniesieniu do organu procesowego, jak i oskarżonego oraz społeczeństwa.⁴

Środki zapobiegawcze pełnią funkcje procesowe, dla których dany środek jest stosowany w konkretnym procesie karnym oraz pozaprocessowe, wykraczające poza postępowanie karne i realizowane niejako „przy okazji”, niekoniecznie zgodnie z intencją organu procesowego. Zasadniczo środek zapobiegawczy powinien realizować tylko funkcje procesowe, niemniej dopuszcza się możliwość realizacji również funkcji pozaprocessowych, jako że odgrywają one niezwykle istotną rolę w postępowaniu karnym. Ponieważ konsekwencje pozaprocessowe są pochodnymi realizowanych funkcji procesowych, ujawniając się niejako automatycznie,⁵ nie mogą one mieć charakteru wyłącznego, co oznacza, że niedopuszczalne jest zastosowanie środka zapobiegawczego, który nie realizuje funkcji procesowych, nawet jeśli spełnia on szereg funkcji pozaprocessowych.

S. Waltoś⁶ za główną funkcję procesową uznaje funkcję prewencyjną, zabezpieczającą prawidłowy tok postępowania poprzez zapewnienie udziału oskarżonego w czynnościach procesowych i uniemożliwienie ucieczki oraz pozbawienie go możliwości utrudniania przebiegu procesu poprzez np. wpływanie na zeznania świadków. Rolę akcesoryjną (uzupełniającą) realizuje funkcja ochronna (predeliktualna), zezwalająca na zastosowanie środka zapobiegawczego w celu zapobieżenia popełnieniu nowego ciężkiego przestępstwa.⁷ Pozaprocessowy charakter spełnia funkcja represyjna, będąca antycypacją kary.

Mając na względzie, że środki zapobiegawcze ingerują w sferę praw i wolności człowieka, zastosowanie środka zapobiegawczego jest uzależnione od wystąpienia określonych w ustawie przesłanek, które są normami gwarancyjnymi

⁴ J. Kosonoga: Dozór Policji jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym, Warszawa 2008, s. 60

⁵ T. Grzegorzczak, J. Tylman: Polskie postępowanie karne, Warszawa 2007, s. 552

⁶ S. Waltoś: Proces ..., op.cit., s. 426-428

⁷ S. Waltoś wymienia funkcję względnie predeliktualną, która dotyczy sytuacji, gdy oskarżonemu stawia się zarzut popełnienia określonego przestępstwa i w celu zapobieżenia popełnieniu przez oskarżonego nowego przestępstwa stosuje się środek zapobiegawczy oraz funkcję bezwzględnie predeliktualną, gdy zastosowanie środka zapobiegawczego uniezależnione jest od uprzedniego postawienia zarzutu popełnienia przestępstwa. W polskim procesie karnym realizowana jest jedynie funkcja względnie predeliktualna. Zob. S. Waltoś: Proces ..., op.cit., s. 427

zabezpieczającymi interesy oskarżonego w związku ze stosowaniem środków zapobiegawczych⁸. Ten gwarancyjny charakter przesłanek sprawia, że ich katalog jest zamknięty, ograniczając arbitralność organów procesowych i niedopuszczalne jest stosowanie wykładni rozszerzającej w tym zakresie.

Niezależnie od wystąpienia przesłanek stosowania środków zapobiegawczych, do ich wykorzystania konieczne jest istnienie podstawy dowodowej uprawniającej do stwierdzenia fakt przestępstwa. Art. 249 § 1 zd. ost. k.p.k. przewiduje, że środki zapobiegawcze mogą być stosowane tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo. Dopiero po spełnieniu tego warunku można zastosować środek zapobiegawczy, o ile oczywiście wystąpią przesłanki do ich stosowania.⁹ Stopień prawdopodobieństwa uzasadniający podjęcie decyzji w tym przedmiocie, musi graniczyć z pewnością, że oskarżony popełnił zarzucony mu czyn, co nie oznacza jednak konieczności udowodnienia faktu przestępstwa.

Zastosowanie środka zapobiegawczego jest dopuszczalne tylko w przypadku łącznego wystąpienia przynajmniej jednej przesłanki ogólnej oraz choćby jednej przesłanki szczególnej, ponieważ pomiędzy obiema grupami zachodzi stosunek koniunkcji. Jeżeli więc nawet znajdzie przesłankę ogólną (np. zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania), brak jednak przesłanki szczególnej, zastosowanie środka zapobiegawczego będzie niemożliwe.

Kodeks postępowania karnego w art. 249 § 1 k.p.k. przewiduje dwie przesłanki ogólne, stanowiące jednocześnie cel ich stosowania:

- zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania,
- zapobieżenie popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa.

Zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania jest podstawowym i zasadniczym celem stosowania środków zapobiegawczych. W doktrynie podnosi

⁸ A. Murzynowski: Refleksje na temat zmian w przepisach dotyczących tymczasowego aresztowania, Prok. i Prawo 1997 r., nr 1

⁹ Zob. Postanowienie SN z 19 lutego 1954 r., sygn. I KO 69/54, PiP 1955, z. 4-5, s. 801 a także postanowienia SA w Krakowie z 6 marca 1997 r., sygn. II AKz 17/97, KZS 1997, nr 2-3, poz. 82 oraz z 9 listopada 1994 r., sygn. II AKz 386/94, KZS 1994, nr 11, poz. 13

się, że pod pojęciem tym należy rozumieć stworzenie warunków, które umożliwią prowadzenie procesu karnego bez przeszkód oraz osiągnięcie celów postępowania karnego wymienionych w art. 2 § 1 k.p.k.¹⁰

Zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania odnosi się wyłącznie do zachowań oskarżonego polegających zarówno na działaniu, jak i zaniechaniu, takich jak uchylanie się od wymiaru sprawiedliwości poprzez odmowę uczestniczenia w czynnościach procesowych, ukrywanie się lub inne bezprawne utrudnianie np. oddziaływanie na świadków.¹¹ Działania oskarżonego zmierzające do zakłócenia prawidłowości toku postępowania karnego muszą rzeczywiście mieć miejsce. Abstrakcyjna obawa nie znajdująca uzasadnienie w okolicznościach faktycznych, nieoparta konkretnym dowodami lub poszlakami nie może stanowić podstawy zastosowania środka zapobiegawczego.¹²

O ile zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania jako ogólna przesłanka stosowania środków zapobiegawczych realizuje przede wszystkim funkcje procesowe, o tyle zapobieżenie popełnieniu nowego, ciężkiego przestępstwa spełnia głównie funkcję pozaprocesową (gwarancyjną, względnie predeliktualną).

Przesłanki szczególne zostały wymienione w art. 258 § 1 – 3 k.p.k. Przesłanki te wprawdzie wprost odnoszą się do tymczasowego aresztowania, lecz art. 258 § 4 k.p.k. nakazuje odpowiednio stosować je do nieizolacyjnych środków zapobiegawczych. Wyjątek od tej reguły stanowi zakaz opuszczania kraju, który ma własną przesłankę szczególną, określoną w art. 277 k.p.k. oraz w aktualnym stanie prawnym - nakaz opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 275a k.p.k.).

Do przesłanek szczególnych zaliczane są:

¹⁰ R.A. Stefański: Środki zapobiegawcze w nowym kodeksie postępowania karnego, Warszawa 1998, s. 18

¹¹ Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn: Kodeks postępowania karnego, komentarz, tom I, Kraków 2003, s. 612

¹² R.A. Stefański: Środki..., op.cit., s. 20. Taki sam pogląd prezentowany jest również w orzecznictwie. Zob. postanowienie SA w Katowicach z 14 listopada 2001 r., II AKz 906/01, Prok. i Prawo. Dodatek Orz. 2002, nr 11, poz. 21; postanowienie SA w Katowicach z dnia 2 grudnia 1998 r., II AKz 336/98, Biul. SA w Katowicach 1999, nr 1, poz. 10

- uzasadniona obawa ucieczki bądź ukrycia się oskarżonego (art. 258 § 1 pkt 1 k.p.k.),
- uzasadniona obawa mactwa lub innego bezprawnego utrudniania postępowania (art. 258 § 1 pkt 2 k.p.k.),
- grożąca oskarżonemu surowa kara (art. 258 § 2 k.p.k.)
- uzasadniona obawa popełnienia przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu art. (258 § 3 k.p.k.).

Klasyfikacja środków zapobiegawczych może być oparta na różnych kryteriach, jednak ich usystematyzowanie odgrywa niezwykle istotną rolę, z tego względu, że reguła minimalizacji dolegliwości związanej ze stosowaniem środka zapobiegawczego zakazuje stosowania środka surowszego, jeśli środek łagodniejszego rodzaju jest wystarczający do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania lub zapobieżenia popełnieniu nowego, ciężkiego przestępstwa.

Najbardziej powszechne wyznaczniki podziału środków zapobiegawczych to:

- kryterium systematyki ustawowej
- kryterium dolegliwości abstrakcyjnej
- kryterium dolegliwości konkretnej.

W praktyce znaczenie ma kryterium dolegliwości konkretnej, które pozwala na dostosowanie środka zapobiegawczego do określonej sytuacji procesowej.

Badanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych objęło postępowania przygotowawcze i sądowe z obszaru całej Polski, w których w 2006 r.¹³ zostały zastosowane środki zapobiegawcze.

Przeanalizowano 666 spraw prowadzonych przez 103 prokuratury różnego szczebla. Spośród objętych analizą jednostek organizacyjnych prokuratury 562 środki zapobiegawcze zastosowały prokuratury rejonowe, 4 - prokuratury apelacyjne i 17 - prokuratury okręgowe.

Analizie poddano również postępowania karne prowadzone przez 91 sądów. Sądy rejonowe zastosowały 504 środki zapobiegawcze o charakterze nieizolacyjnym,

¹³ Wybór rocznika był podyktowany terminem rozpoczęcia badania, które miało miejsce pod koniec 2008 r.

zaś 36 – sądy okręgowe. Zarówno dobór prokuratur i sądów, jak i spraw w poszczególnych jednostkach organizacyjnych miał charakter losowy.

Spośród nadesłanych do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości 666 akt spraw karnych, zbadano 587, w których zastosowano 1193 środki zapobiegawcze. Z badania wyeliminowano 79 spraw. Powodem wyłączenia było nadesłanie akt spraw, w których nie stosowano w ogóle nieizolacyjnych środków zapobiegawczych, względnie miało miejsce wyłącznie tymczasowe aresztowanie, albo też przesłano jedynie akta podręczne, których zawartość uniemożliwiała dokonanie jakiejkolwiek oceny.

W zbadanych sprawach brało udział 1193 oskarżonych¹⁴, w tym 1090 mężczyzn (92,9%) i 81 kobiet (6,9%).

55,7% oskarżonych to osoby młode, do 30 roku życia, jedynie 1,3% przekroczyło 60 lat. Szczegółowe dane dotyczące wieku oskarżonych przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wiek oskarżonych

	Częstość	Procent ważnych
brak danych	60	5,1
poniżej 18 lat	78	6,6
od 18 do 21 lat	234	19,9
od 21 do 25 lat	196	16,7
od 25 do 30 lat	157	13,4
od 30 do 35 lat	125	10,7
od 35 do 40 lat	95	8,1
od 40 do 45 lat	75	6,4
od 45 do 50 lat	71	6,1
od 50 do 60 lat	67	5,7
powyżej 60 lat	15	1,3
Ogółem	1173	100,0

¹⁴ Stosowane w raporcie określenie „oskarżony” używane jest w znaczeniu wskazanym przez przepis art. 71 § 3 k.p.k., obejmuje zatem zarówno oskarżonego jak i podejrzanego jako strony bierne postępowania karnego.

Systemowe braki danych	20
Ogółem	1193

Spośród wszystkich oskarżonych 58,6% legitymowało się wykształceniem co najwyżej zawodowym (0,9% - brak wykształcenia, 28,3 – podstawowe, 5,5% - gimnazjalne, 23,9% – zawodowe). Wykształcenie średnie ogólne posiadało 11,2% oskarżonych, średnie techniczne – 10,3%, licencjackie – 0,1%, natomiast wykształcenie wyższe – 5,7%, odnośnie do 14,1% - brak danych.

Ustalono, że 52,5% oskarżonych było dotychczas niekaranych, 31,7% było karanych, co do pozostałych brak danych.

Tylko 145 oskarżonych posiadało majątek (12,6%), 750 oskarżonych nie miało żadnego majątku (65,3%), stanu majątkowego pozostałych oskarżonych nie dało się ustalić. Dotyczyło to przede wszystkim tych spraw, które zakończyły się na etapie postępowania przygotowawczego, nie zawsze w protokołach przesłuchania w charakterze podejrzanego organ procesowy odnotowywał informacje o stanie majątkowym. Na majątek znajdujący się w posiadaniu oskarżonych składały się przede wszystkim: samochód (37,6%), nieruchomości budynekowa lub lokalowa (31,2%), nieruchomości rolne (8,5%).

Jeśli chodzi o stan cywilny, 52,6% oskarżonych to kawalerowie (panny), 25,4% - żonaci (mężatki), 6,3% - rozwiedzeni (rozwiedzione), 0,3% wdowcy (wdowy), w pojedynczych przypadkach oskarżeni byli stanu wolnego (bez bliższego określenia), lub pozostawali w konkubinacie.

581 oskarżonych było bezdzietnych (49,5%), 16,2% miało jedno dziecko, 13,0% - dwoje, 7,1% - troje – pięcioro, 4 oskarżonych (0,3%) miało więcej niż pięcioro dzieci.

Wśród oskarżonych dominowali bezrobotni – 445 osób (37,3%), natomiast drugą co do liczebności grupę stanowili uczniowie – 145 osób (12,2%). Szczegółowe dane dotyczące struktury zawodowej przedstawia Tabela 2.

Tabela 2. Struktura zawodowa oskarżonych

	Częstość	Procent ważnych
brak danych	138	11,8
bezrobotny	445	38,0
pracownik fizyczny	50	4,3
robotnik wykwalifikowany	133	11,3
uczeń	145	12,4
student	20	1,7
pracownik biurowy	34	2,9
emeryt/rencista	34	2,9
wolny zawód	5	0,4
inne	168	14,3
Ogółem	1172	100,0
Systemowe braki danych	21	
Ogółem	1193	

W kategorii „inne” najliczniejszą grupę stanowiły osoby prowadzące działalność gospodarczą (69), znaleźli się jednak tutaj przedstawiciele takich zawodów jak: archeolog (1), dyrygent (1), dyrektor działu w przedsiębiorstwie (3), informatyk (1), kierowca (5), lekarz (2), marynarz (1), nauczyciel (2), policjant (16, w tym 1 oficer policji, 1 technik kryminalistyki), ksiądz (1), prezes firmy (7), rolnik (24), taksówkarz (7), zbieracz złomu (3) i inne.

Statystyczny zatem oskarżony, w stosunku do którego stosowano nieizolacyjne środki zapobiegawcze, to młody (do 30 roku życia) mężczyzna, kawaler, bezdzietny, o wykształceniu nie wyższym niż zawodowe, bezrobotny, nie posiadający majątku.

Dominowały postępowania, w których występował jeden oskarżony (63,2%). W 16,4% spraw postępowanie toczyło się przeciwko 2 oskarżonym, w 8,7% - przeciwko 3. W 3 sprawach występowało 10 oskarżonych, w jednostkowych

przypadkach proces karny prowadzony był przeciwko 11, 15, 16, 17, 19, 22, 26 i 28 oskarżonym.

Aż 83,5% zbadanych spraw zakończyło się wyrokiem skazującym, tylko w 9 przypadkach zapadł wyrok uniewinniający (1,5%). (Tabela 3.)

Tabela 3. Sposób zakończenia postępowania

	Liczba spraw	Procent ważnych
Wyrok skazujący	490	84,2
Wyrok uniewinniający	9	1,5
Wyrok warunkowo umarzający	4	0,7
Wyrok umarzający	7	1,2
Zawieszenie postępowania przygotowawczego	4	0,7
Zawieszenie postępowania sądowego	2	0,3
Umorzenie postępowania przygotowawczego	31	5,3
Postępowanie przygotowawcze w toku	6	1,0
Postępowanie sądowe w toku	10	1,7
Akt oskarżenia	9	1,5
Wyrok skazujący, wyrok uniewinniający*	3	0,5
Wyrok skazujący, wyrok umarzający*	1	0,2
Wyrok skazujący, umorzenie post. przyg.*	2	0,3
Wyrok skazujący, post. przyg. w toku*	1	0,2

Wyrok skazujący, post. sądowe w toku*	3	0,5
Ogółem	582	100,0
Systemowe braki danych	5	
Ogółem	587	100,0

* Dotyczy postępowań, w których występował więcej niż jeden oskarżony, a postępowania przeciwko nim zakończyły się w różny sposób.

Tylko w 38,33% spraw występował obrońca, jednak łączna liczba oskarżonych posiadających obrońcę w tych sprawach wyniosła nieco mniej, bo 36,08%. Różnica między tymi dwiema wartościami spowodowana jest tym, że w sprawach wieloosobowych nie każdy z oskarżonych był reprezentowany przez obrońcę.

Spośród 1189 oskarżonych, co których dało się ustalić dane, środek zapobiegawczy (zarówno izolacyjny jak i nieizolacyjny) był stosowany w stosunku do 998 z nich (83,93%), wobec 191 oskarżonych nie zastosowano żadnego środka. Nie należy jednak z tej proporcji wyciągać żadnych wniosków, ponieważ do badań celowo wybrano te sprawy, w których wystąpiły nieizolacyjne środki zapobiegawcze, obecność pozostałych oskarżonych wynika z tego, że część postępowań było prowadzonych przeciwko kilku osobom, a tylko do w stosunku do niektórych orzeczono środki zapobiegawcze. Ciekawe jednak mogłoby być porównanie, czy jakieś cechy osobiste decydują o tym, że w tym samym postępowaniu zastosowano środek zapobiegawczy w stosunku do jednego z oskarżonych, a do innych nie.

Ustalono, że 304 oskarżonych (25,8%) było tymczasowo aresztowanych w postępowaniu karnym, przy czym w 1 przypadku tymczasowe aresztowanie zastosowane było w innej sprawie.

Wobec 871 oskarżonych (73,9%) nie stosowano izolacyjnego środka zapobiegawczego w toku postępowania. Szczegółowe dane dotyczące stosowania środków zapobiegawczych o charakterze izolacyjnym i nieizolacyjnym przedstawia Tabela 4.

Tabela 4. Stosowanie/niestosowanie środków zapobiegawczych

	Częstość	Procent ważnych
nie stosowano żadnego środka	187	15,9
stosowano tylko tymczasowe aresztowanie	62	5,3
stosowano tylko nieizolacyjny środek zapobiegawczy	686	58,3
stosowano nieizolacyjny środek zapobiegawczy przed tymczasowym aresztowaniem	12	1,0
stosowano nieizolacyjny środek zapobiegawczy przed i po tymczasowym aresztowaniu	13	1,1
stosowano jednocześnie tymczasowe aresztowanie i nieizolacyjny środek	4	0,3
stosowano środek nieizolacyjny po tymczasowym aresztowaniu	211	17,9
inne	1	0,1
Ogółem	1176	100,0
Systemowe braki danych	17	
Ogółem	1193	

W 273 sprawach (46,5%) minimalna liczba zastosowanych środków zapobiegawczych o charakterze nieizolacyjnym wynosiła jeden, w 139 (23,7%) – dwa, zaś w 58 sprawach (9,9%) – trzy. W 1% spraw zastosowano wobec oskarżonego co najmniej 4 środki nieizolacyjne, w pojedynczych przypadkach 5 i 6.

Maksymalna liczba nieizolacyjnych środków zapobiegawczych stosowanych w toku postępowania karnego wyniosła jeden i miała miejsce w 276 sprawach (47,0%). W 181 sprawach (30,8%) zastosowano maksymalnie dwa środki, aż w 99 (16,9%) – trzy. W 1,5% postępowań orzeczono maksymalnie 4 środki nieizolacyjne, w jednej sprawie środków tych było 8.

Z danych tych wynika, że organy procesowe nie szafują nadmiernie liczbą zastosowanych środków zapobiegawczych, co należy uznać za zgodne z regułą minimalizacji dolegliwości związanej ze środkiem zapobiegawczym.

W toku badania podjęto próbę oceny częstości stosowania środków zapobiegawczych w zależności od tego, czy oskarżony posiadał obrońcę czy nie, można bowiem postawić hipotezę, że działanie obrońcy „powstrzymuje” organy procesowe przed zbyt pochopnym stosowaniem środka zapobiegawczego, skłaniając je do bardziej szczegółowej weryfikacji przesłanek, choćby w obawie przed możliwością zaskarżenia, a w konsekwencji uchylenia podjętej decyzji procesowej.

Uzyskane wyniki obaliły tę hipotezę, wskazują bowiem, że spośród 768 oskarżonych nieposiadających obrońcy, środki zapobiegawcze zastosowano wobec 692 osób (90,10%), natomiast w stosunku do 437 oskarżonych reprezentowanych przez obrońcę zastosowano łącznie 549 środków zapobiegawczych, co oznacza, że średnio w stosunku do każdego z tego rodzaju oskarżonych orzeczono 1,25% środka zapobiegawczego. Proporcja ta jest jednakowa niezależnie od tego, czy obrońca został ustanowiony przed, czy po wydaniu przez organ procesowy decyzji o zastosowaniu środka, co powoduje, że ocena tego stanu rzeczy jest niemożliwa. Gdyby bowiem środek zapobiegawczy zastosowano przed ustanowieniem obrońcy, można by wysnuć wniosek, że to orzeczenie środka zapobiegawczego jest czynnikiem, który inicjuje powołanie obrońcy (poza sytuacjami, gdy obrona jest obowiązkowa), zwłaszcza gdyby za ustanowieniem obrońcy szła aktywność pomocnika procesowego w sferze zaskarżalności decyzji, częstości składania wniosków o uchylenie środka zapobiegawczego itp. Przypuszczenie natomiast, że obecność obrońcy „prowokuje” organ procesowy do zastosowania środka zapobiegawczego, jest całkowicie nieuprawnione, gdyż oznaczałoby, że organy te stosują środki zapobiegawcze całkowicie w oderwaniu od określonych w art. 249 i 258 k.p.k. przesłanek, kierując się innymi, pozamerytorycznymi przyczynami,

działając arbitralnie i w sposób niedopuszczalny ingerując w prawa człowieka, w szczególności w prawo do prywatności chronione przez art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Różnie kształtowała się liczba środków zapobiegawczych orzeczonych w stosunku do oskarżonego niemającego obrońcy i oskarżonego, który obrońcę posiadał. Wobec 33,4% oskarżonych nieposiadających obrońcy zastosowano tylko jeden środek zapobiegawczy, podczas gdy w grupie oskarżonych posiadających obrońcę odsetek ten wyniósł zaledwie 7,8. Maksymalna liczba środków zapobiegawczych zastosowanych wobec jednego oskarżonego nieposiadającego obrońcy wynosiła 6, natomiast w stosunku do oskarżonego posiadającego obrońcę – 9.¹⁵ Paradoksalnie więc, z danych tych wynika, że posiadanie obrońcy stawia oskarżonego w mniej korzystnej sytuacji pod względem częstości stosowania i liczby nieizolacyjnych środków zapobiegawczych orzeczonych w toku postępowania karnego względem niego.

Szczegółowe dane odnośnie do liczby zastosowanych środków zapobiegawczych przedstawiają Tabele 5 i 6.

Tabela 5. Liczba środków zapobiegawczych, wobec jednego oskarżonego niemającego obrońcy

	Częstość	Procent ważnych
0	17	4,1
1	196	47,7
2	119	29,0
3	64	15,6

¹⁵ Chodzi o łączną liczbę zastosowanych w toku całego postępowania karnego środków zapobiegawczych, także w wyniku zmiany lub ponownego zastosowania uchylonego wcześniej środka, a nie o liczbę środków zapobiegawczych zastosowanych jednocześnie.

4	11	2,7
5	2	0,5
6	2	0,5
Ogółem	411	100,0
Systemowe braki danych	176	
Ogółem	587	

Tabela 6. Liczba środków zapobiegawczych, wobec jednego oskarżonego mającego obrońcę

	Częstość	Procent ważnych
0	8	3,5
1	46	20,4
2	74	32,7
3	53	23,5
4	37	16,4
5	3	1,3
6	4	1,8
9	1	0,4
Ogółem	226	100,0

Systemowe braki danych	361	
Ogółem	587	100,0

W zbadanych sprawach zostały zastosowane następujące nieizolacyjne środki zapobiegawcze:

- poręczenie majątkowe – 264, w tym 52 samodzielnie, tj. jako jedyny środek zapobiegawczy;
- poręczenie społeczne – 14, w tym 2 samodzielnie;
- poręczenie osobiste (osoby godnej zaufania) – 82, w tym 8 samodzielnie;
- dozór Policji – 715, w tym 164 samodzielnie;
- powstrzymanie się od prowadzeniu pojazdów – 36; w tym 15 samodzielnie;
- powstrzymanie się od wykonywania określonego zawodu – 21, w tym 3 samodzielnie;
- powstrzymanie się od wykonywania określonej działalności – 7, w tym 2 samodzielnie;
- zakaz opuszczania kraju – 345, w tym 29 samodzielnie.

Wskazane powyżej proporcje są odzwierciedleniem danych statystycznych, z których wynika, że najczęściej stosowanym środkiem zapobiegawczym jest dozór Policji, a następnie poręczenie majątkowe i zakaz opuszczania kraju, zaś poręczenie społeczne i poręczenie osoby godnej zaufania orzekane są wyjątkowo rzadko i mają charakter marginalny.¹⁶

¹⁶ Z danych Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że w roku 2006 w sądach rejonowych zastosowano następującą liczbę środków zapobiegawczych, (w nawiasie została podana liczba środków zastosowanych w tym okresie przez sądy okręgowe): poręczenie majątkowe – 6174 (713), poręczenie osoby godnej zaufania 25 (8), poręczenie społeczne – 15 (2), dozór Policji 12 394 (1262), zakaz opuszczania kraju 3234 (613), zawieszenie w czynnościach/wykonywaniu zawodu – 99 (9), nakaz powstrzymania się od prowadzenia określonej działalności – 87 (7), nakaz powstrzymania się od prowadzenia pojazdów – 1615 (3). MS Wydział Statystyki, MS S5r – Sprawozdanie w sprawach karnych i wykroczeniowych w sądach rejonowych za 2006 r. DANE WSTĘPNE oraz MS Wydział Statystyki, MS S5o – Sprawozdanie w sprawach karnych i wykroczeniowych w sądach okręgowych za 2006 r. DANE WSTĘPNE; Z kolei liczba nieizolacyjnych środków zapobiegawczych zastosowanych w jednostkach organizacyjnych Prokuratury w 2006 r. wynosiła: poręczenie majątkowe – 15 958, poręczenie osoby godnej zaufania 120, poręczenie społeczne – 45, dozór Policji 35 056, zakaz opuszczania kraju 9 587, zawieszenie w czynnościach/wykonywaniu zawodu – 388, nakaz

W badaniu odnotowano zaledwie 36 środków zapobiegawczych w postaci nakazu powstrzymania się od prowadzenia pojazdów, mimo że stosunkowo duża liczba spraw dotyczyła przestępstw drogowych (art. 177, 178, 178a k.k.). Stwierdzono jednak, że w praktyce prokuratorzy i sądy nie orzekają środka zapobiegawczego, o którym mowa, lecz ograniczają się do odebrania prawa jazdy w trybie administracyjnym na podstawie art. 137 ust. 1 prawa o ruchu drogowym. Zaskakujące jest, że organy procesowe sprawiają wrażenie, jakby nie miały świadomości, iż instytucja odebrania prawa jazdy w trybie art. 137 ust. 1 pr.r.drog. nie jest środkiem zapobiegawczym i zupełnie inny jest cel jej stosowania.

W toku badania poszczególnych środków zapobiegawczych analizowano następujące elementy:

- Na jakim etapie postępowania karnego zastosowano środek zapobiegawczy?
- Jakie było uzasadnienie jego zastosowania?
- Czy na postanowienie o zastosowaniu środka zapobiegawczego zostało złożone zażalenie?
- Jaka była łączna liczba zażaleń na postanowienie o zastosowaniu środka zapobiegawczego?
- Jakie były przyczyny nieuwzględnienia albo uwzględnienia zażalenia na postanowienie o zastosowaniu środka?
- Czy został złożony wniosek o zmianę środka zapobiegawczego?
- Czy wniosek o zmianę środka zapobiegawczego został uwzględniony, czy też nieuwzględniony?
- Jakie były przyczyny uwzględnienia (nieuwzględnienia) wniosku o zmianę środka zapobiegawczego?
- Jaka była łączna liczba wniosków o zmianę środka zapobiegawczego?
- Na jakim etapie postępowania karnego został uchylony środek zapobiegawczy?

powstrzymania się od prowadzenia określonej działalności – 240, nakaz powstrzymania się od prowadzenia pojazdów – 1330. MS Wydział Statystyki MS-P1k Sprawozdanie z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury dotyczące ewidencji spraw, czynności procesowych prokuratora w sprawach karnych, w tym w zakresie nadzoru sprawowanego nad postępowaniem przygotowawczym prowadzonym przez Policję lub inne uprawnione organy za rok 2006, Dział 1.3.

- Czy środek zapobiegawczy został uchylony z urzędu, czy z inicjatywy oskarżonego lub jego obrońcy?
- Jakie było uzasadnienie uchylenia środka zapobiegawczego?
- Czy środek ten był stosowany razem z innym środkiem zapobiegawczym?

Pozostałe pytania były dostosowane do rodzaju badanego środka zapobiegawczego.

W przypadku poręczenia majątkowego analizowano rodzaj przedmiotu poręczenia, wysokość poręczenia majątkowego, czy nastąpiło orzeczenie przepadku przedmiotu poręczenia i z jakiej przyczyny, czy został złożony wniosek o zmianę przedmiotu poręczenia, a jeśli tak, to czy został on uwzględniony, bądź nieuwzględniony i z jakich przyczyn.

Badając poręczenie społeczne oraz poręczenie osoby godnej zaufania, ustalano rodzaj podmiotu udzielającego poręczenia, a także obowiązki nakładane na poręczyciela. Istotna była także ocena, w jakim stopniu poręczyciel wywiązuje się z nałożonych na niego obowiązków procesowych.

Analiza dozoru Policji obejmowała w szczególności charakter obciążeń nakładanych w ramach dozoru i częstotliwość zgłaszania się na posterunek Policji, a także ustalenie, czy niewywiązywanie się oskarżonego z obowiązku stawiennictwa wywoływało reakcję zarówno organu dozoru, jak i organu procesowego, który ten środek zastosował.

W przypadku środka zapobiegawczego z art. 276 k.p.k. określano jakie czynności służbowe, zawód lub działalność ulegała zawieszeniu, a także jakiego rodzaju pojazdy zostały objęte nakazem powstrzymania się od ich prowadzenia.

Z kolei badanie zakazu opuszczania kraju polegało między innymi na ustaleniu, czy środek ten został zastosowany wyłącznie w formie zakazu opuszczania kraju, zakazu opuszczania kraju z zatrzymaniem paszportu, czy też zakazu opuszczania kraju z zakazem wydania paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy, a także czy zakaz dotyczył wyłącznie zatrzymania paszportu czy też innego dokumentu. Oceniano także jakość współpracy pomiędzy organami procesowymi a Strażą Graniczną.

Uzyskane wyniki kształtują generalnie negatywny obraz stosowania nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

II. Dobór środków zapobiegawczych

Dobór środków zapobiegawczych często jest przypadkowy i nie ma wiele wspólnego ani z realiami sprawy, ani z celami, jakie dany środek ma osiągnąć. W postępowaniu przygotowawczym prowadzonym przez Prokuraturę Rejonową w Choszcznie¹⁷, przeciwko trzem współpodejrzanym o czyn z art. 191 § 2 k.k. i 189 § 1 k.k. w zw. z 11 § 2 k.k., znajdującym się w identycznej sytuacji faktycznej (uczniowie technikum, na utrzymaniu rodziców, niekarani, jednakowy udział w zarzuconym im przestępstwie), prokurator zastosował co do dwóch z nich łącznie środki zapobiegawcze w postaci dozoru Policji i poręczenia osobistego matki, w stosunku zaś do trzeciego – jedynie dozór. Uzasadnienia wszystkich trzech decyzji są identyczne. Pojawia się zatem wątpliwość, czy stosowanie poręczenia osobistego, jako dodatkowego środka zapobiegawczego było uzasadnione przesłankami określonymi w art. 249 i 258 k.p.k., skoro wobec trzeciego z podejrzanych wystarczył sam dozór Policji, zwłaszcza jeśli się weźmie pod uwagę, że każdy środek zapobiegawczy ingeruje w prawa i swobody obywatelskie, zatem jego stosowanie musi być prawnie i faktycznie uzasadnione, a nadto reguła minimalizacji nakazuje stosować środki zapobiegawcze tylko w zakresie, jaki jest konieczny do osiągnięcia celu procesowego.

Z kolei Prokuratura Rejonowa Szczecin-Prawobrzeże¹⁸ wobec podejrzanego o znęcanie się psychiczne i fizyczne nad matką, zastosowała środek zapobiegawczy w postaci dozoru Policji, zobowiązując podejrzanego wyłącznie do trzykrotnego w tygodniu stawiennictwa w komisariacie Policji. Zastosowanie środka uzasadnione zostało: „koniecznością zabezpieczenia toku postępowania, w celu zapewnienia stawiennictwa podejrzanego na każdorazowe wezwanie organów ścigania”. W tej sprawie zasadne było wśród obowiązków nakładanych w ramach dozoru zobowiązać podejrzanego do opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z pokrzywdzoną oraz nałożyć nakaz powstrzymania się od kontaktów z pokrzywdzoną i zbliżania się do niej.

¹⁷ sygn. 2 Ds. 230/06

¹⁸ sygn. akt 1 Ds 241/06

Podobne wątpliwości, co do zasadności (i sensowności w ogóle) zastosowania środka zapobiegawczego budzi sprawa Prokuratury Rejonowej w Łomży¹⁹, przeciwko Rolandasowi R. obywatelowi Litwy, podejrzanemu o czyn z art. 229 § 3 k.k., wobec którego orzeczono poręczenie majątkowe w wysokości 100 (stu!) złotych. Z uzasadnienia wynika, że „Zebrane w sprawie dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że podejrzany popełnił przestępstwo. Jednocześnie Rolandas R. nie ma w Polsce miejsca stałego pobytu i zachodzi obawa ukrywania się podejrzanego. Zastosowanie środka zapobiegawczego jest uzasadnione zabezpieczeniem prawidłowego toku postępowania karnego”. Trudno przypuścić, by zagrożenie przepadkiem 100 zł poręczenia majątkowego powstrzymało podejrzanego od utrudniania postępowania, zwłaszcza od ucieczki za granicę, skoro nie ma on stałego miejsca zamieszkania w Polsce.

Przykładem oderwania środka zapobiegawczego od realiów sprawy jest postępowanie przygotowawcze prowadzone przez Prokuraturę Rejonową w Łomży²⁰ o czyn z art. 278 § 1 i 5 k.k., który spowodował szkodę w wysokości 16 tys. złotych. W dochodzeniu tym zastosowano poręczenie majątkowe w wysokości zaledwie 200 zł. Wątpliwe jest by ten środek, zastosowany samodzielnie, mógł rzeczywiście zabezpieczyć prawidłowy tok postępowania, czy też zapobiec popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa.

¹⁹ sygn.1 Ds 107/06

²⁰ sygn. akt 1 Ds 995/06

III. Stosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych

Odnotowano nieprawidłowości związane ze stosowaniem nieizolacyjnych środków zapobiegawczych łącznie z tymczasowym aresztowaniem.

Tymczasowe aresztowanie, jako środek o charakterze izolacyjnym, może być stosowane wyłącznie samodzielnie, zatem jeśli w postępowaniu karnym uprzednio orzeczono nieizolacyjny środek zapobiegawczy, organ procesowy stosujący tymczasowe aresztowanie powinien niezwłocznie go uchylić. Za koniecznością uchylecia środka nieizolacyjnego przemawia również fakt, że przebywanie oskarżonego w areszcie uniemożliwia mu rzeczywiste wykonywanie obowiązków nałożonych przez organ procesowy. Zastosowanie tymczasowego aresztowania nie uchyla automatycznie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego, organ procesowy jest zobowiązany do wydania postanowienia o jego uchyleciu. Praktyka wskazuje jednak, że nie są rzadkie przypadki, gdy zastosowanie tymczasowego aresztowania nie powoduje uchylecia środka nieizolacyjnego, albo też gdy organ procesowy orzeka o zastosowaniu środka nieizolacyjnego, mimo że oskarżony jest tymczasowo aresztowany w innej sprawie, lub odbywa karę pozbawienia wolności orzeczoną za inne przestępstwo.

Przykładowo, prokurator Prokuratury Rejonowej w Łomży²¹ zastosował poręczenie majątkowe oraz zakaz opuszczania kraju, w stosunku do przebywającego w Zakładzie Karnym podejrzanego tymczasowo aresztowanego w innej sprawie.

W sprawie prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Drawsku Pomorskim²² wobec oskarżonego o czyny z art. 178a § 1 k.k. i 244 k.k. w zw. z 11 § 2 k.k. oraz o czyn z art. 244 k.k. prokurator Prokuratury Rejonowej w Drawsku Pomorskim zastosował zakaz opuszczania kraju²³, mimo że oskarżony w tym czasie przebywał w zakładzie karnym w związku z odbywaniem orzeczonej w innym postępowaniu kary pozbawienia wolności. Wyrok zapadł w dniu 23 listopada 2006 r. Środek zapobiegawczy został uchylony dopiero w 18 sierpnia 2008 r.

²¹ sygn. akt I Ds 1543/06

²² sygn. akt II K 231/06

²³ sygn. akt Ds 1646/06

W postępowaniu przygotowawczym prowadzonym przez Prokuraturę Rejonową w Koszalinie²⁴ w dniu 23 marca 2006 r. zastosowano środek zapobiegawczy w postaci dozoru Policji, a tydzień później podejrzany został tymczasowo aresztowany. Dozór uchylono dopiero 7 września 2007 r., co oznacza, że środek ten był stosowany łącznie z tymczasowym aresztowaniem.

Prokuratura Okręgowa w Gdańsku²⁵, postanowieniem z dnia 15 grudnia 2005 r. zastosowała wobec podejrzanego zakaz opuszczania kraju, a w dniu 4 stycznia 2006 r. Sąd Okręgowy w Gdańsku uchylił postanowienie SR w Gdańsku o odmowie zastosowania tymczasowego aresztowania i zastosował wobec Zbigniewa S. tymczasowe aresztowanie. Nie uchylono zakazu opuszczania kraju.

Sąd Rejonowy w Jaworznie²⁶ na rozprawie zastosował tymczasowe aresztowanie, nie uchylając orzeczonego w postępowaniu przygotowawczym dozoru Policji. Tymczasowe aresztowanie zostało uchylone na jednej z kolejnych rozpraw po złożeniu wyjaśnień przez oskarżonego, zaś dozór uchylono dopiero po uprawomocnieniu wyroku skazującego w dniu 29 kwietnia 2008 r.

Zaobserwowane nieprawidłowości dotyczą także innych elementów związanych z wydaniem postanowienia o zastosowaniu środków zapobiegawczych. Polegają one np. na wydaniu w tej samej dacie trzech odrębnych postanowień o zastosowaniu wobec tego samego podejrzanego różnych środków zapobiegawczych jednocześnie, zamiast orzeczenia tych środków w jednym postanowieniu łącznie.²⁷

Zdarza się określanie środków zapobiegawczych mianem środków zabezpieczających²⁸, również przez adwokatów, a nawet przez sąd! (SR W-wa Żoliborz²⁹, poinformował Mazowiecki Urząd Wojewódzki o wydaniu postanowienia „w przedmiocie uchylenia środka zabezpieczającego w postaci zakazu opuszczania kraju”).

²⁴ sygn. akt 1 Ds 877/06; SR w Koszalinie II K 494/06

²⁵ sygn. akt V Ds 11/06/Ś

²⁶ sygn. akt II K 493/06

²⁷ PR Poznań Stare Miasto, sygn. akt 1 Ds. 1196/06/10

²⁸ np. PR w Nysie, sygn. akt 2 Ds 1558/06

²⁹ SR W-wa Żoliborz, sygn. akt III K 1830/06

Prokurator Prokuratury Rejonowej w Grudziądzu³⁰ w dniu 7 kwietnia 2006r. wydał w stosunku do tego samego podejrzanego dwa postanowienia. W pierwszym nałożony został dozór z obowiązkiem stawiennictwa w poniedziałki, środy i piątki w Komendzie Miejskiej w Grudziądzu oraz poręczenie osobiste wychowawcy klasy, w drugim dozór identyczny jak w pierwszym postanowieniu, ale już bez poręczenia osobistego. Nie wiadomo, czy nałożone zostały dwa dozory. Brak jest informacji o ewentualnym uchyleniu pierwszego z dozorów i poręczenia osobistego.

W Prokuraturze Rejonowej w Tczewie³¹ zastosowano środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji, poręczenia majątkowego w kwocie po 500 zł, oraz zakazu opuszczania kraju w stosunku do 3 podejrzanych. Następnie uchylono poręczenie majątkowe w stosunku do dwóch z nich, uzasadniając uchylenie faktem niewpłacenia w terminie kwoty poręczenia oraz przeprowadzeniem wszystkich czynności postępowania przygotowawczego. Niezrozumiałe jest, dlaczego nie uchylono tego środka w stosunku do trzeciego z podejrzanych, skoro te same okoliczności, które uzasadniały uchylenie, dotyczyły także jego. Takie postępowanie sugeruje raczej, że stosowanie środka zapobiegawczego nie miało nic wspólnego z przesłankami ich stosowania.

Kuriozalnym przykładem oderwania środka zapobiegawczego od przesłanek jego stosowania jest postępowanie prowadzone przez Prokuraturę Rejonową w Grajewie³², w którym Policja wystąpiła do prokuratora z wnioskiem o zastosowanie poręczenia majątkowego wobec dwóch podejrzanych, uzasadniając wniosek koniecznością zabezpieczenia tej kwoty na poczet przyszłych kar! W tej sytuacji należało wydać postanowienie o zabezpieczeniu majątkowym, a nie o zastosowaniu poręczenia majątkowego.

Z kolei prokurator Prokuratury Rejonowej w Lublińcu³³, w sprawie przeciwko podejrzanemu o czyn z art. 286 § 1 k.k. w zw. z 12 k.k. zastosował zakaz opuszczania kraju połączony z zatrzymaniem paszportu, uzasadniając to

³⁰ sygn. akt 1 Ds 1292/06

³¹ sygn. akt Ds 1851/06

³² sygn. akt Ds 1712/05

³³ sygn. akt Ds 188/06

koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania – „albowiem jego sytuacja osobista oraz majątkowa uniemożliwiają zastosowanie innego rodzaju środków zapobiegawczych”. W postanowieniu tym dopuszczono się obrazy przepisów prawa procesowego, a konkretnie art. 277 k.p.k. Zakaz opuszczania kraju jako jeden z nielicznych środków zapobiegawczych³⁴ ma własną, samodzielną przesłankę szczególną. Może być stosowany wyłącznie w przypadku uzasadnionej obawy ucieczki oskarżonego poza granice kraju, zatem niedopuszczalne jest jego stosowanie tylko z tego powodu, że nie jest możliwe zastosowanie innego środka.

W treści postanowień o zastosowaniu środka zapobiegawczego zdarzają się błędy, które uniemożliwiają wykonanie decyzji ze względu na sprzeczność wewnętrzną. Np. postanowienie prokuratora Prokuratury Rejonowej w Jaworznie³⁵ zawiera decyzję o oddaniu pod dozór policji i zobowiązaniu podejrzanego do stawiennictwa w Komendzie Miejskiej Policji w Sosnowcu „3 (cztery) razy w tygodniu”. Taki sam błąd znajduje się w postanowieniu przeciwko drugiemu podejrzanemu, co świadczy o tym, że decyzja została skopiowana metodą kopiuj-wklej, z zamianą jedynie danych personalnych podejrzanego.

Podobny błąd miał miejsce w dochodzeniu prowadzonym przez Prokuraturę Rejonową w Słupsku³⁶. W stosunku do jednego z dwóch podejrzanych wydano postanowienie o zastosowaniu środków zapobiegawczych w postaci dozoru policji i zakazu opuszczania kraju, podając dane osobowe (imiona rodziców, datę urodzenia, miejsce zamieszkania) drugiego podejrzanego. W konsekwencji prokurator uchylił postanowienie o zastosowaniu tych środków zapobiegawczych i wydał nowe postanowienie, w którym podał właściwe dane personalne.

Na tym tle pojawia się pytanie, czy powyższe uchybienia mogą być sprostowane w trybie określonym w art. 105 § 1 k.p.k., zgodnie z którym oczywiste omyłki pisarskie i rachunkowe oraz w obliczeniu terminów w orzeczeniu lub zarządzeniu albo w ich uzasadnieniu można sprostować w każdym czasie. Pytanie to

³⁴ Samodzielną podstawę do zastosowania środka zapobiegawczego ma poza zakazem opuszczania kraju w aktualnym stanie prawnym nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym na podstawie art. 275a k.p.k.

³⁵ sygn. akt 1 Ds 494/06/S

³⁶ sygn. akt 2 Ds 1386/06

jest o tyle istotne, że zdaniem Sądu Najwyższego niedopuszczalne jest sprostowanie w tym trybie błędnych rozstrzygnięć sądu co do winy i kary,³⁷ zaś wewnętrzna sprzeczność nie może być usunięta zgodnie z art. 105 § 1 k.p.k., jeśli dotyczy elementu merytorycznej treści wyroku.³⁸ Wydaje się, że pogląd Sądu Najwyższego nie będzie miał zastosowania do postanowień, bowiem te są zaskarżalne w drodze zażalenia cechującego się względną dewolutywnością. Oznacza to, że w ściśle określonych warunkach (uwzględnienie w całości żądania skarżącego, orzeczenie przez ten sam skład, który wydał zaskarżone orzeczenie) dopuszczalna jest zmiana zaskarżonej decyzji procesowej przez organ, który ją wydał, bez konieczności przekazywania zażalenia do rozpoznania organowi wyższej instancji. Sam zatem ustawodawca dopuścił „łagodniejszy” tryb weryfikacji wadliwych postanowień (a także zarządzeń i czynności procesowych niebędących decyzjami) w stosunku do przewidzianego dla kontroli nieprawomocnych wyroków sądu. Jeśli więc uchybienie zawarte w treści postanowienia o zastosowaniu (analogicznie o uchyleniu) środka zapobiegawczego ma charakter oczywistej pomyłki pisarskiej, zbędne jest uchylenie decyzji i wydawanie nowego postanowienia w przedmiocie środka zapobiegawczego, a zasadne jest zastosowanie procedury określonej w art. 105 § 1 k.p.k.

Do istotnych naruszeń prawa należy zaliczyć orzecanie środków zapobiegawczych z art. 276 k.p.k. w formie nieznannej ustawie. Przepis ten pozwala tytułem środka zapobiegawczego na zawieszenie oskarżonego w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu albo nakazanie powstrzymania się od określonej działalności lub od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów. Tymczasem w postanowieniach o zastosowaniu środka zapobiegawczego orzekano zakazy wykonywania zawodu, prowadzenia działalności lub pojazdów, które nie są środkami zapobiegawczymi, lecz środkami karnymi nakładanymi przez sąd na sprawcę skazanego za popełnienie przestępstwa.

³⁷ wyrok SN z dnia 18 marca 2010 r., sygn. akt III KK 25/10, Prok. i Pr. 2010, nr 7-8, Dodatek Orzecznictwo, poz. 13.

³⁸ por. wyrok SN z dnia 21 sierpnia 2008 r., sygn. akt IV KK 316/08 oraz wyrok SN z dnia 8 września 2009 r., sygn. akt IV KK 256/09, Legalis

Przykładowo prokurator Prokuratury Rejonowej w Legnicy³⁹ wydał postanowienie o oddaniu pod dozór Policji z zakazem wykonywania zawodu nauczyciela i zakazem kontaktowania się z osobami pozostającymi w związku ze sprawą oraz zakaz opuszczania kraju połączony z zatrzymaniem paszportu.

Prokurator Prokuratury Rejonowej dla Wrocławia-Psie Pole⁴⁰ zastosował w stosunku podejrzanego o prowadzenie roweru w stanie nietrzeźwości środek zapobiegawczy w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych. Na marginesie tej sprawy warto podkreślić, że środek zapobiegawczy powinien w tym przypadku dotyczyć nakazu powstrzymania się od prowadzenia rowerów, skoro oskarżony dopuścił się popełnienia przestępstwa z art. 178a § 2 k.k.

Prokurator Prokuratury Rejonowej w Jaworznie⁴¹ orzekł wobec nauczyciela Szkoły Podstawowej, podejrzanego o popełnienie czynu z art. 202 § 4a k.k. dozór Policji oraz zakaz wykonywania zawodu nauczyciela. Na skutek zażalenia obrońcy sąd uchylił postanowienie w części dotyczącej zakazu wykonywania zawodu nauczyciela, nie stosując jednak środka zapobiegawczego w postaci zawieszenia w wykonywaniu zawodu, co ze względu na charakter sprawy i zawód podejrzanego było zasadne, zwłaszcza że uchylenie środka zapobiegawczego nie wynikało z braku przesłanek jego stosowania, lecz niedopuszczalnej formy.

Prokuratura Rejonowa w Białogardzie⁴² zastosowała w stosunku do podejrzanego o czyn z art. 197 § 2 k.k. środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji oraz zakaz prowadzenia działalności gospodarczej związanej z przewozem osób. Zażalenie na to postanowienie złożył obrońca podejrzanego, który podniósł, że orzeczony zakaz prowadzenia działalności nie ma na celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, lecz w istocie są to restrykcje finansowe. Sąd Rejonowy w Białogardzie⁴³ uwzględnił częściowo zażalenie w ten sposób, że zastosował wobec podejrzanego Mariana D. zakaz wykonywania zawodu kierowcy, nie bacząc na to, że jest to środek karny a nie środek zapobiegawczy.

³⁹ sygn. akt 4 Ds. 326/06

⁴⁰ sygn. akt 1 Ds 2651/06

⁴¹ sygn. akt 1 Ds 69/06

⁴² sygn. akt Ds 3310/06

⁴³ sygn. akt III Kp 364/06

Kolejna grupa uchybień dotyczyła wadliwej podstawy zastosowania środka zapobiegawczego. W postępowaniu prowadzonym przez Prokuraturę Rejonową w Świebodzinie⁴⁴ prokurator powołując się na art. 249, 250 § 4, 277 i 276 k.p.k. zastosował wobec podejrzanego środki zapobiegawcze w postaci:

- 1) zakazu opuszczenia kraju połączonego z zatrzymaniem paszportu,
- 2) zawieszenia w czynnościach służbowych funkcjonariusza KWP w Katowicach,
- 3) zakazu kontaktowania się z funkcjonariuszami KMP w Częstochowie za wyjątkiem czynności związanych z rozliczeniem się z jednostką, w której podejrzaný pełnił służbę,
- 4) zakazu zbliżania się i kontaktowania z Tadeuszem P. i Krzysztofem M.

W postanowieniu tym błędnie wskazano jako podstawę zastosowania środków określonych w punktach 3) i 4) art. 276 k.p.k. w miejsce art. 275 k.p.k. Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami oraz zakaz zbliżania się do nich są bowiem rodzajami obowiązków nakładanych na oskarżonego w ramach dozoru Policji, nie można ich utożsamiać z nakazem powstrzymania się od określonej działalności.

Ogromne zastrzeżenia dotyczą uzasadniania decyzji zastosowaniu środka zapobiegawczego. Treść uzasadnienia wyznaczona została przez przepis art. 251 § 3 k.p.k., zgodnie z którym uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego powinno zawierać przedstawienie dowodów świadczących o popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa oraz przytoczenie okoliczności wskazujących na istnienie podstawy i konieczność zastosowania środka zapobiegawczego. W wypadku tymczasowego aresztowania należy także wyjaśnić, dlaczego nie uznano za wystarczające zastosowanie innego środka zapobiegawczego.

Uzasadnienie odgrywa niezwykle istotną rolę, pozwala bowiem na szczegółowe wyjaśnienie powodów podjęcia takiej, a nie innej decyzji, wskazanie jakie przesłanki wystąpiły, dając organowi procesowemu prawo do zastosowania środka zapobiegawczego, jest także dla stron i sądu źródłem informacji o prawidłowości podjętej decyzji, umożliwiając sądowi dokonanie rzetelnej kontroli zasadności zastosowania środka zapobiegawczego. W każdym przypadku,

⁴⁴ sygn. akt 3 Ds 453/06

w uzasadnieniu postanowienia organ procesowy powinien dokonać subsumcji ustalonego stanu faktycznego do normy prawa karnego procesowego. Całkowicie niedopuszczalne jest ograniczenie się do przytoczenia przepisu ustawy, tymczasem w rzeczywistości uzasadnienia decyzji procesowych dotknięte są licznymi wadami.

Znaczna część postanowień o zastosowaniu środka zapobiegawczego uzasadniona była wyłącznie koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, bez wskazania jakiegokolwiek przesłanki szczególnej, co należy uznać za bardzo poważne uchybienie. W odniesieniu do poszczególnych środków zapobiegawczych proporcje te kształtowały się następująco:

- poręczenie majątkowe - 37,2%
- poręczenie społeczne – 42,9%
- poręczenie osoby godnej zaufania – 37,8%
- dozór Policji – 35,8%
- zawieszenie w czynnościach (działalności) - 15%
- zakaz opuszczania kraju – 33,1%

Jedynie w przypadku nakazu powstrzymania się od prowadzenia pojazdów nie miał miejsce opisany powyżej przypadek, trzeba jednak pamiętać, że badaniem objęto zaledwie 36 tego rodzaju środków zapobiegawczych.

Często przyczyną zastosowania środka o charakterze nieizolacyjnym był brak konieczności kontynuowania tymczasowego aresztowania, albo po prostu uchylenie tymczasowego aresztowania. Aż 9% poręczeń majątkowych i 17,2% dozorów Policji zostało zastosowanych z tego właśnie powodu. Zdarza się, że prokuratorzy w uzasadnianiu postanowień o zastosowaniu środka zapobiegawczego koncentrują się na uzasadnianiu, dlaczego nie należy stosować tymczasowego aresztowania zamiast wskazywać, dlaczego zasadne jest stosowanie środka nieizolacyjnego.⁴⁵

Prokurator Prokuratury Rejonowej Olsztyn – Północ w Olsztynie⁴⁶ uzasadnił postanowienie o uchyleniu tymczasowego aresztowania i zamianie go na poręczenie majątkowe w wysokości 12 tysięcy złotych następująco: „W sprawie niniejszej ustały przyczyny stosowania tymczasowego aresztowania m.in. w postaci obawy

⁴⁵ np. PR w Środzie Wlkp. Ds 2/06

⁴⁶ sygn. akt Ds 3747

utrudniania dalszego toku postępowania przygotowawczego, nakłaniania świadków zdarzenia do zmiany bądź wręcz wycofania złożonych już zeznań. Wobec zgromadzenia materiału dowodowego, wykonania z udziałem podejrzanego koniecznych czynności procesowych, a także zbędności stosowania na obecnym etapie postępowania środka zapobiegawczego o charakterze izolacyjnym, postanowiono jak w sentencji”. Uzasadnienie to wskazuje raczej, że brak jest przesłanek do zastosowania jakichkolwiek środków zapobiegawcze w tej sprawie. Uchylenie tymczasowego aresztowania nie jest w żadnym razie wystarczającą przesłanką do zastosowania innych środków zapobiegawczych. Ich stosowanie w takim przypadku musi być uzasadnione wystąpieniem okoliczności wskazanych w art. 249 i 258 k.p.k.

Podobna sytuacja miała miejsce w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym przez Prokuraturę Rejonową Katowice Wschód⁴⁷ w stosunku do dwóch podejrzanych o czyn z art. 280 § 1 k.k. i 278 § 5 k.k. i 275 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. Prokurator zastosował w stosunku do obu podejrzanych środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji oraz poręczenia majątkowego w wysokości 1000 i 500 złotych, wskazując następujące uzasadnienie: „Zastosowanie wskazanych środków zapobiegawczych jest uzasadnione koniecznością zagwarantowania prawidłowego toku postępowania przygotowawczego, a w szczególności zapewnieniem stawiennictwa podejrzanego na każde wezwanie organu procesowego. Kamil O. przyznał się do popełnienia przedstawionego mu zarzutu i wyjaśnił zgodnie z ustalonym stanem faktycznym. W związku z powyższym po stronie podejrzanego nie zachodzi obawa bezprawnego wpływania na tok postępowania przygotowawczego. Jednocześnie podejrzany ma miejsce stałego pobytu, stąd nie zachodzi obawa, że będzie się on ukrywał przed organami ścigania. Nadto zauważyć należy, iż podejrzany jest uczniem, nie był w przeszłości karany sądownie. Mając na uwadze powyższe, uznać należy, iż wystarczające jest zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego w postaci dozoru policji oraz poręczenia majątkowego”. I w tym przypadku uzasadnienie to wskazuje, że zastosowanie jakiegokolwiek środka zapobiegawczego jest zbędne.

⁴⁷ sygn. akt 2 Ds 4285/06

Poważnym błędem jest uzasadnianie stosowania środka zapobiegawczego dużym prawdopodobieństwem popełnienia przestępstwa przez podejrzanego.⁴⁸ Uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa jest materialną podstawą stosowania środków zapobiegawczych, o ile wystąpią przesłanki określone w art. 249 i 258 k.p.k., samo w sobie nie jest jednak przesłanką stosowania środków zapobiegawczych.

Typowym przykładem niewłaściwie uzasadnionego postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego jest decyzja prokuratora Prokuratury Rejonowej w Siemianowicach Śląskich⁴⁹, w której wskazano: „Zastosowanie środka zapobiegawczego jest uzasadnione faktem, iż zebrany w sprawie materiał dowodowy wskazuje na duże prawdopodobieństwo, że podejrzany dopuścił się zarzuczonego mu czynu oraz koniecznością zabezpieczenia prawidłowego dalszego toku postępowania przygotowawczego”. Odpowiednia baza dowodowa stanowi wyłącznie materialną podstawę stosowania środka zapobiegawczego, ale w żadnym razie nie można jej uznać za przesłankę środka zapobiegawczego.

Konieczne jest podkreślenie, że przesłanki zastosowania środka zapobiegawczego mają charakter obiektywny, konkretny i rzeczywisty, co oznacza, że nie można zastosować takiego środka, jeśli nie istnieje w danym układzie procesowym okoliczność będąca przesłanką stosowania środka zapobiegawczego. Przesłanka określona w art. 249 i 258 k.p.k. musi realnie istnieć. Hipotetyczna możliwość, że będą występowały określone okoliczności nie wystarcza do zastosowania środka zapobiegawczego. W zbadanych sprawach stwierdzono jednak, że wskazana powyżej reguła nie zawsze jest respektowana.

Prokurator Prokuratury Rejonowej w Ostródzie⁵⁰ uzasadnił postanowienie o zastosowaniu dozoru Policji „potrzebą zabezpieczenia prawidłowego postępowania w sprawie, zabezpieczenia osoby podejrzanego dla potrzeb czynności procesowych z jego udziałem, potrzeba wykonania których wyłoni się z pewnością w toku śledztwa”.

⁴⁸ np. PR w Kościerzynie, sygn. akt Ds 1996/06

⁴⁹ sygn. akt 1 Ds. 811/06

⁵⁰ sygn. akt 2 Ds. 128/06

Poważnym błędem stanowiącym naruszenie prawa oskarżonego do obrony, jest stosowanie środka zapobiegawczego w reakcji na dopuszczalne przez prawo zachowanie oskarżonego, mieszczące się w ramach jego prawa do obrony.

Szczególnie rażący jest przykład postępowania prowadzonego przez Prokuraturę Rejonową w Zgorzelcu⁵¹ która zastosowała wobec Stanisława L. środek zapobiegawczy w postaci dozoru policji z obowiązkiem dwukrotnego w ciągu tygodnia stawiennictwa w Komendzie Powiatowej Policji w Miliczu. Uzasadnieniem zastosowania środka zapobiegawczego była potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku dalszego postępowania „z uwagi na obawę grożącej podejrzanemu surowej kary”. Na rozprawie w dniu 27 września 2006 r. Sąd Rejonowy w Miliczu⁵² zastosował wobec Stanisława L. tymczasowe aresztowanie na okres miesiąca, uzasadniając potrzebę zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego faktem ponownej zmiany wyjaśnień przez oskarżonego i zaprzeczeniu jednemu z zarzutów, a także wynikającą z tego potrzebą przeprowadzenia dalszego postępowania dowodowego i obawą matactwa oraz grożącą oskarżonemu surową karą. Jak wynika z uzasadnienia: „Na wymiar kary i jej wysokość wpłynie na pewno postawa oskarżonego i kilkakrotna zmiana swoich wyjaśnień. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem przyjąć, że wymierzając karę Sąd orzeknie karę bezwzględną pozbawienia wolności. Będzie ona wysoka.”

Oceniając jakość uzasadnień postanowień o zastosowaniu środka zapobiegawczego, można stwierdzić, że w większości są one sztamkowe i ogólnikowe. W przypadku zastosowania środków zapobiegawczych w stosunku do kilku oskarżonych są one tworzone na zasadzie kopiuj – wklej. Nie ma nawet pozorów dbałości o oryginalność, ani zachowanie właściwych form gramatycznych. Podobnie w przypadku różnych spraw prowadzonych przez tego samego prokuratora, uzasadnienia zazwyczaj są identyczne, zmieniają się wyłącznie dane personalne oskarżonych.

⁵¹ sygn. akt 1 Ds 140/06

⁵² sygn. akt II K 95/06

Przykładowo, prokurator Prokuratury Rejonowej w Koszalinie⁵³ w uzasadnieniu postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego w stosunku do współpodejrzanej kobiety użył rodzaju męskiego: „w jego sprawie”.

W postanowieniu Prokuratury Rejonowej w Świebodzinie⁵⁴ o uchyleniu zakazu opuszczania kraju i zakazu wykonywania czynności, znalazło się zdanie: „obrońca we wniosku o uchylenie tymczasowego aresztowania...” W postępowaniu tym tymczasowe aresztowanie nie było stosowane.

Postanowienie Prokuratury Rejonowej Poznań Stare Miasto⁵⁵ o poręczeniu osobistym zawiera uzasadnienie odnoszące się do dozoru Policji.

Uzasadnienie postanowienia o oddaniu pod dozór podejrzanego Pawła N. wydane przez Prokuraturę Rejonową w Starogardzie Gdańskim⁵⁶ rozpoczyna się od słów: „Marcinowi K. podejrzany jest, o to że (...) Zastosowanie wobec Pawła N. środka zapobiegawczego (...)”.

Niektóre uzasadnienia są napisane łamaną polszczyzną. Sąd Rejonowy w Kwidzynie⁵⁷ uzasadnił postanowienie o uchyleniu środka zapobiegawczego w postaci zakazu opuszczania kraju, następująco (cyt. w całości): „albowiem zakończenie postępowania przygotowawczego, w którym to, jak wynika zarówno z protokołów przesłuchania w/w oskarżonego oraz aktu oskarżenia, oskarżony przyznał się do popełnienia zarzucanych mu czynów, złożył obszernie wyjaśnienia oraz uzgodnił z prokuratorem warunki wniosku tegoż drugiego o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 335 k.p.k. złożonego do tut. Sądu, usunęło przyczynę dla której w/w środek został zastosowany. Dlatego też należało orzec jak w części dyspozytywnej niniejszego postanowienia”. Dziwne, że podobny bełkot wyszedł spod ręki sędziego, a więc starannie (z założenia) wykształconego prawnika.

Dostrzeżone błędy dotyczą również formy wydanej decyzji procesowej. Zdarza się, że organ procesowy wydaje postanowienie „o uzupełnieniu postanowienia

⁵³ sygn. akt 1 Ds 2874/06

⁵⁴ sygn. akt 3 Ds 453/06

⁵⁵ sygn. akt 1 Ds. 1196/06/10

⁵⁶ sygn. akt Ds. 1188/06

⁵⁷ sygn. akt II K 329/06

o zastosowaniu środka zapobiegawczego” zamiast wydać postanowienie o jego zmianie.

Taka sytuacja wystąpiła w śledztwie prowadzonym przez Prokuraturę Okręgową w Gdańsku⁵⁸, w którym postawiono Zbigniewowi S. zarzut popełnienia przestępstwa z art. 258 § 1 k.k. Postanowieniem z dnia 15 grudnia 2005 r. zastosowano wobec podejrzanego zakaz opuszczania kraju. W dniu 18 stycznia 2006 r. Prokurator Okręgowy w Gdańsku wydał postanowienie o „zmianie i uzupełnieniu środka zapobiegawczego”, na mocy którego postanowił między innymi: „uzupełnić postanowienie o zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci zakazu opuszczania kraju wydane przez (...) poprzez zatrzymanie paszportu nr ...”.

Podkreślenia wymaga, że uzasadnienie nie jest wymogiem formalnym, wynikającym z treści art. 94 § 1 pkt 5 i art. 251 § 3 k.p.k., pełni ono zupełnie inną rolę, o czym była już wyżej mowa. Niedopuszczalna jest nie tylko sytuacja, w której organ stosujący środek zapobiegawczy nie uzasadnia swojej decyzji w ogóle, lecz także „uzasadnianie” zastosowania środka zapobiegawczego przez sąd dokonujący kontroli zażaleniowej.

Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe⁵⁹, który rozpoznał zażalenie czworga podejrzanych w sprawie o czyn z art. 296 § 3 k.k. w zw. z 12 k.k. na postanowienia prokuratora Prokuratury Rejonowej w Gdańsku-Śródmieście o zastosowaniu poręczeń majątkowych, dozorów policji oraz zakazów opuszczania kraju połączonych z zatrzymaniem paszportów, nie uwzględniając zażaleń. W uzasadnieniu Sąd wskazał, że prokurator nie uzasadnił postanowień o zastosowaniu środków zapobiegawczych zgodnie z wymogami art. 251 § 3 k.k., jednak ten brak formalny nie stanowi podstawy do ich uchylenia. Uzasadnienie postanowień o zastosowaniu środków zapobiegawczych poza opisem czynu zarzucanego podejrzanym zawierało wyłącznie stwierdzenie: „zastosowanie środka zapobiegawczego jest uzasadnione”.

Analizując postanowienia o uchyleniu środka zapobiegawczego, również dostrzeżono liczne nieprawidłowości.

⁵⁸ sygn. akt V Ds 11/06/Ś

⁵⁹ sygn. akt II K 6/06

Główne zastrzeżenia dotyczą czasu podjęcia decyzji w sytuacji, gdy oskarżony został skazany na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania (warunkowe zawieszenie wykonania kary ograniczenia wolności i kary grzywny należy do rzadkości). Art. 249 § 4 k.p.k. przewiduje, że środki zapobiegawcze mogą być stosowane także po uprawomocnieniu się wyroku skazującego, aż do chwili rozpoczęcia wykonania kary. Tymczasowe aresztowanie może być kontynuowane tylko w razie orzeczenia kary pozbawienia wolności. Wskazana regulacja w żadnym razie nie oznacza, że dopuszczalne jest stosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego w okresie próby. W przypadku orzeczenia kary z warunkowym zawieszeniem jej wykonania momentem rozpoczęcia wykonania kary jest początek okresu próby. Dalsze stosowanie środka zapobiegawczego w opisanej sytuacji nie znajduje uzasadnienia w przesłankach określonych w art. 249 § 1 k.p.k. Prawomocne zakończenie postępowania dezaktualizuje przesłankę zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, zaś pozytywna prognoza kryminalistyczna będąca podstawą warunkowego zawieszenia wykonania kary wyklucza niebezpieczeństwo popełnienia nowego ciężkiego przestępstwa, o którym mowa w art. 249 § 1 zd. 2 k.p.k.

IV. Uchylenie środka zapobiegawczego

Praktyka wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do postanowień o uchyleniu nieizolacyjnych środków zapobiegawczych jest zdecydowanie wadliwa. Zwłoka w podjęciu decyzji wynosi od kilku miesięcy do kilku lat.

Sąd Rejonowy w Pabianicach⁶⁰ uchylił dozór Policji i zakaz opuszczania kraju dopiero 2 miesiące po uprawomocnieniu się wyroku.

Ten sam sąd⁶¹ wydał zarządzenie o zwrocie zatrzymanego paszportu miesiąc po uchyleniu zakazu opuszczania kraju. Poręczenie majątkowe zostało uchylone 5 miesięcy po uprawomocnieniu wyroku skazującego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania.

W sprawie prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Wejherowie⁶² wyrok wydany został 19 czerwca 2006 r. i uprawomocnił się tydzień później. 8 sierpnia 2006 r. poręczycielka złożyła wniosek o zwrot poręczenia majątkowego w kwocie 5 000 zł, wobec braku reakcji Sądu wniosek ten został ponowiony przez oskarżonego w dniu 10 listopada 2006 r. Postanowienie o uchyleniu środka zapobiegawczego wydano dopiero 4 kwietnia 2007 r., tj. prawie 10 miesięcy po uprawomocnieniu się wyroku.

SR w Chodzieży⁶³ uchylił dozór Policji 9,5 miesiąca po uprawomocnieniu wyroku skazującego na karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, po piśmie komendanta Policji informującym, że oskarżony przestał się stawiać na dozór. Oskarżony (skazany) zaprzestał stawiania się w siedzibie organu dozoru dopiero 9 miesięcy po uprawomocnieniu wyroku.

W sprawie prowadzonej przez Prokuraturę Rejonową w Tczewie⁶⁴ w dniu 14 lutego 2006 r. podejrzany popełnił samobójstwo. Środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji, zakazu opuszczania kraju i poręczenia majątkowego uchylone zostały dopiero 26 czerwca 2006 r. W tej samej sprawie, przeciwko innym oskarżonym,

⁶⁰ sygn. akt II K 426/06

⁶¹ SR w Pabianicach, sygn. akt II K 196/06

⁶² sygn. akt II K 237/06

⁶³ sygn. akt II K 226/06

⁶⁴ sygn. akt Ds 54/06

środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji i zakazu opuszczania kraju uchylone zostały rok oraz rok i 5 miesięcy po uprawomocnieniu wyroku z warunkowym zawieszeniem jego wykonania. W sprawie tej występowało 9 podejrzanych (8 oskarżonych)

Miesiąc po wydaniu wyroku skazującego na karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania przez Sąd Rejonowy w Busku Zdroju⁶⁵ oskarżony złożył wniosek o uchylenie środka zapobiegawczego w postaci zakazu opuszczania kraju. Wniosek ten został rozpoznany dopiero po upływie 6 tygodni od jego złożenia.

W sprawie przed Sądem Rejonowym w Busku Zdroju⁶⁶, w której zapadł wyrok z warunkowym zawieszeniem jego wykonania, jeden ze środków zapobiegawczych (dozór Policji) został uchylony na rozprawie, na której ogłoszono wyrok, drugi środek (zakaz opuszczania kraju połączony z zatrzymaniem paszportu) uchylono 2 lata i 10 miesięcy po uprawomocnieniu wyroku.

Skazany przez Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe⁶⁷ złożył wniosek o uchylenie poręczenia majątkowego w kwocie 20 000 zł dwa miesiące po uprawomocnieniu wyroku skazującego. Wniosek ten został rozpoznany 13 miesięcy po jego złożeniu.

Prokuratura Rejonowa w Mikołowie⁶⁸ zastosowała wobec podejrzanego środki zapobiegawcze w postaci dozoru Policji oraz zakazu opuszczania kraju połączonych z zakazem wydania paszportu. W dniu 30 czerwca 2006 r. umorzono postępowanie i uchylono środek zapobiegawczy w postaci dozoru policji. Zakaz opuszczania kraju uchylony został dopiero 11 miesięcy później, 22 maja 2007 r., przy czym uzasadnienie uchylenia tego środka jest identyczne jak decyzji o uchyleniu dozoru wydanej rok wcześniej: „umorzono śledztwo (...) Postanowienie jest prawomocne. Przy czym środek zapobiegawczy w postaci dozoru policji został uchylony postanowieniem z dnia 30.06.2006 r. W niniejszej sprawie brak jest postaw do dalszego stosowania środków zapobiegawczych. Z uwagi na powyższe postanowiono jak na wstępie”.

⁶⁵ sygn. akt II K 170/06

⁶⁶ sygn. akt II K 61/06

⁶⁷ sygn. akt II K 108/07

⁶⁸ sygn. akt 1 Ds 610/06

Sąd Rejonowy w Wyszowie⁶⁹ w dniu 19 stycznia 2007 r. uniewinnił oskarżonego od zarzucanego mu czynu. Wyrok ten został utrzymany w mocy przez Sąd Okręgowy w Ostrołęce w dniu 27 marca 2007 r. Zastosowany wobec oskarżonego środek zapobiegawczy w postaci dozoru Policji został uchylony dopiero 14 lipca 2008r.!

W sprawie prowadzonej przez prokuratora Prokuratury Rejonowej w Słupsku⁷⁰ środek zapobiegawczy został uchylony 6 miesięcy po uprawomocnieniu się wyroku skazującego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, po wielokrotnym nadsyłaniu przez właściwy komisariat Policji pism informujących, że oskarżony nie stawia się na dozór, co wcześniej nie wywoływało żadnej reakcji organu procesowego.

SR Gdańsk Południe⁷¹ rozpoznał zażalenie czworga podejrzanych w sprawie o czyn z art. 296 § 3 k.k. w zw. z 12 k.k. na postanowienia Prokuratury Rejonowej w Gdańsku-Śródmieście z dnia 14,15,16 i 23 września 2005 r. o zastosowaniu poręczeń majątkowych, dozorów policji oraz zakazów opuszczania kraju połączonych z zatrzymaniem paszportów dopiero w dniu 11 stycznia 2006 r.⁷², nie uwzględniając zażaleń. Postanowienie Sądu o nieuwzględnieniu wniosku o uchylenie dozoru Policji z dnia 14 marca 2006 r. zostało doręczone obrońcy dopiero w dniu 29 czerwca 2006 r. Na wniosek oskarżonych uchylono czasowo (na okres miesiąca oraz tygodnia) środki zapobiegawcze w postaci dozoru Policji oraz zakazu opuszczania kraju w stosunku do dwojga oskarżonych.

W postępowaniu ponownym prowadzonym przez Sąd Okręgowy we Wrocławiu⁷³ utrzymano w mocy zastosowany w sprawie III K 4/06 środek zapobiegawczy w postaci poręczenia majątkowego w wysokości 100 000 zł oraz zakazu opuszczania kraju. Wyrok skazujący oskarżonego uprawomocnił się w dniu 20 listopada 2007 r. W dniu 28 listopada 2007 r. oskarżony złożył wniosek o zwrot poręczenia majątkowego, który został rozpoznany na posiedzeniu dopiero w dniu 25

⁶⁹ sygn. akt II K 388/06

⁷⁰ sygn. akt 2 Ds 1386/06

⁷¹ sygn. akt II K 6/06

⁷² sygn. akt II Kp 482/05

⁷³ sygn. akt III K 75/07

stycznia 2008 r. Sąd uchylił poręczenie majątkowe, uzasadniając treść decyzji uprawomocnieniem wyroku w sprawie. W dniu 14 listopada 2008 r. skazany wystąpił z wnioskiem o udzielenie informacji, czy w związku z prawomocnym zakończeniem postępowania przeciwko niemu oraz rozpoczęciem wykonania kary, uchylono stosowany wobec niego środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju. W dniu 13 stycznia 2009 r. (15 miesięcy po uprawomocnieniu wyroku) Sąd Okręgowy we Wrocławiu uchylił środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju zastosowany w dniu 24 listopada 2004 r. przez Prokuratora Okręgowego we Wrocławiu, uzasadniając treść decyzji prawomocnym zakończeniem postępowania w sprawie.

Sąd Okręgowy w Gdańsku⁷⁴ wyrokiem z 2006 r. skazał Bartłomieja J. i Radosława W. za czyny z art. 59 ust. 1 ust. o przeciwdziałaniu narkomanii na kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Środki zapobiegawcze w postaci zakazu opuszczania kraju połączone z zatrzymaniem paszportu zostały uchylone dopiero w dniu 28 września 2010 r. po wystąpieniu Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości z wnioskiem o nadesłanie odpisu postanowienia o uchyleniu środków zapobiegawczych.

Podobna sytuacja uchylenia środka zapobiegawczego po piśmie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości miała miejsce jeszcze kilkakrotnie. Generalnie odnosi się wrażenie, że środki zapobiegawcze o charakterze nieizolacyjnym są traktowane dość lekceważąco. Organy procesowe jakby zapominały, że w postępowaniu zastosowany został środek zapobiegawczy, zwłaszcza taki jak poręczenie społeczne i poręczenie osoby godnej zaufania albo zakaz opuszczania kraju. Niekiedy o konieczności uchylenia dozoru Policji przypomina organ dozoru, który informuje (najczęściej dopiero po kilku miesiącach) o niewywiązywaniu się oskarżonego z obowiązku stawiennictwa. Wydaje się zatem zasadne, *de lege ferenda*, rozważenie wprowadzenia instytucji odszkodowania za oczywiście niesłuszne stosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego, zwłaszcza że każdy taki środek stanowi ingerencję w sferę prawa do prywatności, a ponadto jego stosowanie może wywołać

⁷⁴ sygn. akt IV K 4036/06 (IV K 427/06)

wymierną szkodę (np. na skutek nieuchylenia zakazu opuszczania kraju, uniemożliwiając oskarżonemu zatrudnionemu za granicą, powrót do pracy).

Poza zwłoką w podjęciu decyzji o uchyleniu środka zapobiegawczego w zbadanych sprawach dopuszczono się również innego rodzaju uchybień.

Dla przykładu, Sąd Rejonowy w Łomży⁷⁵ wydał postanowienie o uchyleniu środka zapobiegawczego w postaci zajęcia telefonu!

Sąd Rejonowy w Chodzieży⁷⁶ na rozprawie w dniu 29 września 2006 r. uchylił środki zapobiegawcze w postaci dozoru Policji oraz zatrzymania paszportu i wydał wyrok skazujący. Postanowieniem z dnia 10 października 2006 r. uchylono środek w postaci zakazu opuszczania kraju. Jest to błędne rozstrzygnięcie. Zakaz opuszczania kraju i zatrzymanie paszportu są elementami tego samego środka zapobiegawczego. Uchylenie zatrzymania paszportu oznaczało jednocześnie uchylenie zakazu opuszczania kraju.

Przykładem postępowania, w którym dopuszczono się całego szeregu uchybień (niektóre z nich można by rozpatrywać w kategoriach rażącego naruszenia prawa skutkującego pociągnięciem prokuratora do odpowiedzialności dyscyplinarnej), jest sprawa prowadzona przez Prokuraturę Rejonową w Sieradzu⁷⁷ o przestępstwo znęcania się nad małoletnimi dziećmi przez matkę, wobec której zastosowano środki zapobiegawcze w postaci dozoru Policji oraz poręczenia osobistego. Uzasadnienia postanowień o zmianie środka zapobiegawczego w poprzez zmianę warunków dozoru (uchylenie zakazu kontaktowania się z pokrzywdzonymi) zawierają rażące uchybienia. Są one bowiem uzasadnieniem postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego, oderwanym całkowicie od realiów sprawy. Dozór Policji uchylony został rok po uprawomocnieniu wyroku skazującego na karę z pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, poręczenia osobistego w ogóle nie uchylono.

⁷⁵ sygn. akt II K 2/06

⁷⁶ sygn. akt II K 162/06

⁷⁷ sygn. akt 2 Ds 1195/06

V. Poręczenie majątkowe

Zgodnie z art. 266 § 1 k.p.k. oskarżony lub osoba trzecia może złożyć tytułem środka zapobiegawczego poręczenie majątkowe w postaci pieniędzy, papierów wartościowych, zastawu lub hipoteki.

Poręczenie majątkowe jest samodzielnym środkiem zapobiegawczym, jednak może być stosowane łącznie z innymi środkami nieizolacyjnymi. Nie jest środkiem zastępczym w stosunku do tymczasowego aresztowania, mimo że art. 257 § 2 k.p.k. stanowi, iż stosując tymczasowe aresztowanie sąd może zastrzec, że środek ten ulegnie zmianie z chwilą złożenia w określonym terminie poręczenia majątkowego.

Przedmiotem poręczenia majątkowego może być:

- pieniądź polski lub obcy,
- papiery wartościowe,
- zastaw,
- hipoteka.

W postanowieniu o zastosowaniu poręczenia majątkowego konieczne jest szczegółowe określenie przedmiotu poręczenia oraz jego wartości. W przypadku zastosowania poręczenia majątkowego w formie hipoteki, w postanowieniu należy określić nieruchomości, która będzie obciążona wpisem hipotecznym, po uprzednim ustaleniu wartości nieruchomości, sprawdzeniu czy nie jest ona obciążona innymi długami hipotecznymi, oraz po sprawdzeniu czy suma poręczenia realnie mieści się w wartości nieruchomości.⁷⁸

Zazwyczaj organ procesowy określa jednorodny przedmiot poręczenia (najczęściej pieniądź polski), lecz nie ma przeszkód, by został określony w kilku formach (np. zastaw i hipoteka). Przedmiot poręczenia majątkowego może ulec zmianie w toku procesu z inicjatywy organu procesowego lub na wniosek poręczyciela. Dopuszczalna jest również zmiana postanowienia poprzez wskazanie dodatkowego przedmiotu poręczenia obok określonego w postanowieniu o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego.⁷⁹

⁷⁸ Postanowienie SN z dnia 16 czerwca 1989 r. I KZ 73/89, LexPolonica nr 306249

⁷⁹ A. Bulsiewicz: Poręczenie majątkowe w polskim procesie karnym, Toruń 1991, s. 48-49

Wysokość kwoty poręczenia majątkowego musi być ustalona w sposób zapewniający zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania w konkretnej sprawie, przy rozważeniu możliwości finansowych oskarżonego,⁸⁰ z uwzględnieniem charakteru czynu zarzuconego oskarżonemu.⁸¹

„Poręczenie majątkowe ma na celu rzeczywiste, a nie iluzoryczne powstrzymanie oskarżonych przed podjęciem bezprawnych działań utrudniających postępowanie”.⁸² Nie można natomiast zgodzić się z wyrażonym w orzecznictwie poglądem, że przy ustalaniu kwoty poręczenia należy nie tyle opierać się na sytuacji majątkowej oskarżonego, ile suma poręczenia powinna odpowiadać powadze zarzutu oraz możliwemu wymiarowi kary.⁸³ Zapatrywanie, że wysokość poręczenia powinna odpowiadać możliwemu wymiarowi kary jest nie do zaakceptowania, przede wszystkim dlatego, że takiej podstawy brak wśród przesłanek stosowania środków zapobiegawczych, a ponadto poręczenie majątkowe nie może być formą zastępczą dla zabezpieczenia majątkowego.

Podmiotami uprawnionymi do złożenia poręczenia majątkowego są oskarżony oraz osoba trzecia, (zarówno fizyczna lub prawna, jednak w przypadku złożenia poręczenia przez osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej konieczne jest wskazanie przez nią osoby fizycznej, która będzie pełniła funkcję poręczyciela⁸⁴) tj. „każdy, kto się na to zdecyduje, ufając oskarżonemu, że nie naruszy warunków poręczenia”.⁸⁵

Analiza zastosowanych w zbadanych sprawach poręczeń majątkowych wykazała, że 95,2% tego rodzaju środków zapobiegawczych jest stosowanych

⁸⁰ Postanowienie SN z 6 czerwca 2006 r., sygn. WZ 23/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1182

⁸¹ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29 września 1993 r., sygn. II AKz 262/93, KZS 1993, nr 10, poz. 31

⁸² Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 5 maja 2004 r., sygn. II AKz 144/04, KZS 2004, nr 6, poz. 31

⁸³ KZS 3-4/95 poz. 62

⁸⁴ Pogląd przeciwny prezentuje F. Prusak: Nieizolacyjne środki zapobiegawcze w procesie karnym, Warszawa 1978, s. 79

⁸⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 marca 2005 r., sygn. II AKz 89/05, KZS 2005, nr 3, poz. 28

w postępowaniu przygotowawczym, przy czym aż 74,2% poręczeń majątkowych połączonych było z innymi środkami zapobiegawczymi, w dwóch zaś przypadkach poręczenie towarzyszyło listowi żelaznemu (0,5%).

Strukturę środków zapobiegawczych stosowanych łącznie z poręczeniem majątkowym przedstawia Tabela 7.

Tabela 7. Środki zapobiegawcze stosowane łącznie z poręczeniem majątkowym

	Liczba środków	Procent ważnych
nie dotyczy	100	24,3
poręczenie społeczne	1	0,2
poręczenie osobiste	10	2,4
dozór policji	114	27,7
powstrzymanie się od prowadzenia pojazdów	2	0,5
zakaz opuszczania kraju	38	9,2
zawieszenie wykonywania zawodu	2	0,5
poręczenie majątkowe, dozór policji	3	0,7
poręczenie społeczne, dozór Policji	5	1,2
poręczenie osobiste, dozór Policji	10	2,4
poręczenie osobiste, zakaz opuszczania kraju	2	0,5
poręczenie osobiste, zawieszenie wykonywania zawodu	1	0,2
dozór Policji, zakaz opuszczania kraju	108	26,2

dozór Policji, zawieszenie wykonywania zawodu	2	0,5
poręczenie osobiste, dozór Policji, zakaz opuszczania kraju	13	3,2
dozór Policji, zakaz opuszczania kraju, zawieszenie wykonywania zawodu	1	0,2
Ogółem	412	100,0

W 99,0% przypadków przedmiotem poręczenia był pieniądź polski, tylko w trzech sprawach był inny przedmiot poręczenia. W jednym przypadku był to zastaw, w jednej sprawie - hipoteka i w jednej - waluta obca (120 Euro).

Bardzo różnie kształtowała się wysokość przedmiotu poręczenia. Najniższą kwotą było sto złotych, 13,1% poręczeń było nie wyższych niż 500 zł, ale aż 43,9% wszystkich poręczeń nie przekraczało kwoty 2000 złotych, co może budzić wątpliwości co do skuteczności orzeczonego w tej wysokości środka zapobiegawczego. Szczegółowe dane dotyczące wysokości poręczenia majątkowego przedstawia Tabela 8.

Tabela 8. Wysokość poręczenia majątkowego

	Częstość	Procent ważnych
brak danych	8	1,9
do 500 złotych	54	13,1
od 501 do 2000 zł	123	29,8
od 2001 do 5000 zł	114	27,6
od 5001 do 10000 zł	52	12,6
od 10001 do 20000 zł	37	9,0

od 20001 do 50000 zł	16	3,9
od 50001 do 100000 zł	5	1,2
od 100001 do 1000000 zł	1	0,2
do 500 zł i od 501 do 2000 zł	1	0,2
od 501 do 2000 zł i od 2001 do 5000 zł	1	0,2
od 20001 do 50000 zł i od 2001 do 5000 zł	1	0,2
Ogółem	413	100,0

W przypadku przestępstw z art. 178a k.k. standardem jest stosowanie poręczenia majątkowego w wysokości przewidywanej grzywny (i ewentualnie kosztów postępowania). Można sądzić, że w rzeczywistości mamy do czynienia nie ze środkiem zapobiegawczym, lecz z zabezpieczeniem majątkowym, którego stosowanie w procesie karnym jest bardziej skomplikowane, jako że prokurator w postępowaniu przygotowawczym musi wystąpić do sądu z wnioskiem o nadanie decyzji klauzuli wykonalności. Zdecydowanie prostsze jest zastosowanie poręczenia majątkowego w kwocie przewidywanej grzywny (zwłaszcza jeśli do aktu oskarżenia dołączony jest wniosek o skazanie bez rozprawy w trybie art. 335 k.p.k.) i następnie przelanie kwoty poręczenia na poczet orzeczonej kary. Jest to typowy przykład obejścia prawa, ze względu na to, że w takim przypadku zastosowanie środka zapobiegawczego nie znajduje oparcia w przesłankach wskazanych w art. 249 i 258 k.p.k.

W zdecydowanej większości przypadków (46,4%) poręczycielem był sam oskarżony, zaś w 19,6% jedno z rodziców. Wśród poręczycieli znajdowali się ponadto: rodzeństwo (3,4%), dalszy krewny (0,7%), współnik (0,2%), osoba trzecia bez bliższego wskazania powiązań pomiędzy nią a oskarżonym (5,3%), znajomy (1,0%), współmałżonek (5,1%) oraz obrońca (2,7%).

Zastrzeżenia budzi występowanie obrońcy w roli poręczyciela majątkowego. Połączenie tych dwóch funkcji może rodzić komplikacje zwłaszcza na tle wypełniania obowiązków poręczyciela i obrońcy oraz możliwości orzekania kar porządkowych w trybie art. 287 k.p.k. Można sobie wyobrazić, że organ procesowy grożąc przypadkiem złożonego przez obrońcę przedmiotu poręczenia, stosuje na niego nacisk, po to by wymusić na samym obrońcy lub jego kliencie określone zachowanie. Nie jest też wykluczone, że złożenie poręczenia majątkowego przez obrońcę jest ukrytym poręczeniem samego oskarżonego, który oficjalnie nie dysponuje żadnym majątkiem i nie chce ujawniać nieopodatkowanych dochodów pochodzących z przestępstwa.⁸⁶ Chociaż taka sytuacja ma charakter hipotetyczny, nie da się jej wykluczyć. Należałoby zatem postulować, by organy procesowe unikały przyjmowania poręczenia majątkowego od obrońcy oskarżonego.

Tylko w trzech przypadkach sąd orzekł o przypadku przedmiotu poręczenia, co może oznaczać, że poręczenie majątkowe skutecznie zabezpiecza prawidłowy tok postępowania, spełniając wyznaczone mu cele. Z drugiej strony, odnieść można wrażenie, że prokuratorzy niechętnie kierują wnioski o orzeczenie przypadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia, a sądy równie niechętnie tę instytucję stosują.

We wszystkich sprawach powodem orzeczenia przypadku była ucieczka oskarżonego, która skutkuje obligatoryjnym orzeczeniem o przypadku lub ściągnięciu sumy poręczenia. Art. 268 § 1 k.p.k. przewiduje bowiem, że stanowiące przedmiot poręczenia wartości majątkowe lub zobowiązania ulegają przypadkowi albo ściągnięciu w razie ucieczki lub ukrycia się oskarżonego. W wypadku utrudniania w inny sposób postępowania karnego można orzec przypadek lub ściągnięcie sumy poręczenia.

⁸⁶ Pewne wątpliwości odnośnie do tego, kto w rzeczywistości składał poręczenie majątkowe budzi postępowanie prowadzone przez Prokuraturę Rejonową w Nysie (2 Ds 780/06). Protokół przyjęcia poręczenia majątkowego zawiera informację, że składającym poręczenie jest obrońca podejrzanego, jego nazwisko widnieje na druku potwierdzenia odbioru protokołu, tymczasem protokół i potwierdzenie podpisane zostało przez podejrzanego a nie poręczyciela.

Zasadniczo inicjatywa uchylenia decyzji o zastosowaniu poręczenia majątkowego pochodzi od organu procesowego, który działa z urzędu (26,1%). W 12,3% spraw uchylenie poręczenia nastąpiło na wniosek oskarżonego (ale tylko 3,6% na wniosek obrońcy). W 1,9% spraw uchylenie poręczenia nastąpiło na wniosek poręczyciela, który nie był jednocześnie oskarżonym. Tylko w jednej sprawie z wniosek o uchylenie pochodził od prokuratora.

Całkowicie marginalny charakter ma tryb zażaleniowy, który spowodował uchylenie poręczenia majątkowego zaledwie w 0,5% spraw. Zażalenie złożono w 20 sprawach, w których zastosowane było poręczenie majątkowe, przy czym w 16 przypadkach zażalenie złożone zostało tylko jeden raz, w pojedynczych sprawach zażalenie było składane dwu-, sześciu- i dziewięciokrotnie. W tym ostatnim przypadku kwota poręczenia wynosiła 35 tysięcy złotych.

Głównym powodem uchylenia poręczenia majątkowego było wydanie wyroku przez sąd I instancji (30,0%) oraz uprawomocnienie się wyroku (27,0%). Wśród innych okoliczności wskazywano przede wszystkim umorzenie postępowania (4,7%), zastosowanie innego środka zapobiegawczego (4,3%), a tylko w 3 sprawach (1,3%) przyczyną uchylenia poręczenia majątkowego było ustanie przyczyn, dla których zastosowano środek zapobiegawczy. W jednostkowych przypadkach jako powód uchylenia wskazywano niewpłacenie w terminie kwoty poręczenia i jednoczesne wykonanie w postępowaniu przygotowawczym wszystkich czynności procesowych, uznanie, że środek ten był nieuzasadniony, orzeczenie kary nieizolacyjnej, postawa podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego, stwierdzenie, że pozostałe środki zapobiegawcze są wystarczające do zapewnienia prawidłowego toku postępowania, rozpoczęcie kary pozbawienia wolności, trudna sytuacja majątkowa lub osobista oskarżonego bądź poręczyciela, zakończenie przesłuchania oskarżonego, zbyt ciężkie skutki dla oskarżonego.

Niepokojące jest, że aż 21,5% postanowień o uchyleniu środka zapobiegawczego w postaci poręczenia majątkowego nie miało w ogóle uzasadnienia. Co prawda, uzasadnienie postanowienia o uchyleniu środka zapobiegawczego nie odgrywa aż tak istotnej roli jak uzasadnienie postanowienia o jego zastosowaniu, niemniej jednak ma ono znaczenie, umożliwiając stronom poznanie powodów podjęcia takiej właśnie decyzji i ewentualne jej zaskarżenie.

Zdarzały się przypadki uchylenia poręczenia majątkowego z powodu niewpłacenia przez poręczyciela kwoty poręczenia na konto sum depozytowych właściwego sądu. Zaskakujące jest, że w przypadkach uchylenia poręczenia majątkowego z przyczyn wskazanych wyżej, z reguły nie dochodziło do zastosowania innego środka zapobiegawczego, albo modyfikacji środków już stosowanych wspólnie z poręczeniem majątkowym,⁸⁷ co poddaje w wątpliwość istnienie przesłanek zastosowania tego środka.

W niektórych przypadkach niewpłacenie kwoty poręczenia w terminie nie wywoływało żadnych skutków prawnych, co tym bardziej czyni problematyczną decyzję o zastosowaniu poręczenia.

Przykładowo, w sprawie Prokuratury Rejonowej w Poznaniu-Stare Miasto⁸⁸ zastosowano poręczenie majątkowe w wysokości 800 zł, oznaczając termin wpłaty na konto sum depozytowych w dwóch ratach – po 500 i 300 zł. Podejrzany wpłacił tylko pierwszą ratę, a mimo to nie było żadnej reakcji ze strony organów procesowych.

Prokuratura Rejonowa w Kwidzynie⁸⁹ postanowieniem z dnia 6 lutego 2006 r. zastosowała wobec Mirosława G.-W., współpodejznanego o czyn z art. 286 § 1 k.k. i 270 § 1 k.k. i 297 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji, zakazu opuszczania kraju połączonego z zatrzymaniem paszportu oraz poręczenia majątkowego w wysokości 5 000 zł. Podejrzany nie wpłacił we wskazanym terminie kwoty poręczenia, co nie wywołało żadnej reakcji organu procesowego. Postanowieniem z dnia 4 grudnia 2006 r. SR w Kwidzynie⁹⁰ wydał postanowienie o uchyleniu zastosowanych wobec Mirosława G.-W. środków zapobiegawczych, w tym poręczenia majątkowego, „albowiem zakończenie postępowania karnego usunęło przyczyny, dla których środki te zastosowano”.

Tylko w 21,7% przypadków został złożony wniosek o uchylenie poręczenia, z czego 77,1% uwzględniono. Dominowały wnioski jednokrotne (90,0%), w 1,4%

⁸⁷ PR Szczecin Niebuszewo, sygn. akt 1Ds 4529/06

⁸⁸ sygn. akt 1 Ds. 3808/06/D

⁸⁹ sygn. akt Ds 626/06

⁹⁰ sygn. akt II K 329/06

spraw z wnioskiem o uchylenie występowało dwukrotnie (6,6%), w jednostkowych sprawach wnioski te składane były 4, 7 i 9 razy. Jednocześnie odnotowano nieprawidłowości związane z uchyleniem decyzji o poręczeniu majątkowym.

W prowadzonym przez Sąd Rejonowy w Poznaniu⁹¹ w 1999 r. prokurator zastosował poręczenie majątkowe w wysokości 3 000 zł, które złożył brat oskarżonego. Poręczyciel złożył w 2002 r. wniosek o uchylenie poręczenia, który w ogóle nie został rozpoznany, Wniosek ten ponowiony został w 2004 r., tym razem sąd go nie uwzględnił. W tej samej sprawie, w stosunku do innego oskarżonego wobec zastosowania tymczasowego aresztowania w 2000 r. uchylono poręczenie majątkowe w wysokości 10 000 zł. W 2005 r. oskarżony złożył wniosek o zwrot poręczycielowi (obrońcy oskarżonego) kwoty poręczenia, która do tej pory nie została zwrócona.

Sąd Rejonowy w Wejherowie⁹² 19 czerwca 2006 r. wydał wyrok, który uprawomocnił się tydzień później. W dniu 8 sierpnia 2006 r. poręczycielka złożyła wniosek o zwrot poręczenia majątkowego w kwocie 5 000 zł, ponowiony przez oskarżonego w dniu 10 listopada 2006, postanowienie o uchyleniu środka zapobiegawczego wydano dopiero 4 kwietnia 2007 r.

Bardzo istotny problem, pozostający w związku z przewlekłością podejmowania decyzji o zwrocie przedmiotu poręczenia, wiąże się z tym, czy zwolniona kwota poręczenia, przechowywana na koncie sum depozytowych sądu, podlega zwrotowi wraz z odsetkami. Problem jest niebagatelny, ponieważ nie należą do rzadkości kilkuletnie okresy stosowania poręczenia majątkowego, a kwoty poręczenia mogą być znaczne. W doktrynie prawa karnego procesowego nie wypowiedziano się w tej materii, jakby nie dostrzeżono tego problemu. Wydaje się, że charakter poręczenia majątkowego, które jest swego rodzaju kaucją i jego cel zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania przesądza o tym, że kwota poręczenia majątkowego powinna być zwrócona poręczycielowi wraz z odsetkami, bowiem Skarb Państwa nie może czerpać zysku z tej czynności.

⁹¹ sygn. akt VK 570/00

⁹² sygn. akt II K 237/06

Praktyka wymiaru sprawiedliwości jest zupełnie inna. W ani jednej sprawie organ procesowy (sąd, prokurator), orzekając o uchyleniu poręczenia majątkowego nie nakazał zwrotu poręczycielowi kwoty poręczenia wraz z odsetkami. De lege ferenda, zasadne jest, by ustawodawca jednoznacznie przesądził tę kwestię, a postulować należy, by zwrot kwoty poręczenia majątkowego następował wraz z odsetkami. Perspektywa wypłaty znacznych nieraz odsetek bardzo skutecznie powstrzymywałyby organy procesowe przed utrzymywaniem poręczenia mimo ustania przesłanek, dla których je zastosowano.

Zaobserwowano, że stosunkowo często sąd występuje z wnioskiem do poręczyciela majątkowego niebędącego oskarżonym o wyrażenie zgody na przelanie kwoty wpłaconego przez niego poręczenia na poczet orzeczonej wobec oskarżonego grzywny lub kosztów.⁹³ Można mieć wątpliwości, co do prawidłowości tej praktyki, przede wszystkim w świetle zasady indywidualizacji odpowiedzialności karnej. Podkreślić należy, na co właściwie nikt nie zwraca uwagi, że jeśli poręczycielem nie jest osoba najbliższa mamy do czynienia z wykroczeniem stypizowanym w art. 57 § 1 k.w. Przepis ten kontrawencjonalizuje zachowanie osoby niebędącej osobą najbliższą dla skazanego lub ukaranego polegające na uiszczeniu za niego grzywny lub ofiarowaniu jemu lub osobie dla niego najbliższej pieniędzy na ten cel.

Jeśli z inicjatywą przelania kwoty poręczenia w opisanym przypadku występuje sąd, należałoby rozważyć zachowanie sędziego w kategoriach podżegania do wykroczenia.

Co ciekawe, zdarzały się przypadki wniosków samego oskarżonego o przelanie na poczet kosztów czy grzywny kwoty poręczenia złożonego przez osobę trzecią. W wszystkich tego rodzaju sytuacjach sądy uwzględniały wniosek, nie zadając sobie trudu wystąpienia do poręczyciela z pytaniem, czy wyraża na to zgodę. Taka sytuacja miała miejsce między innymi w postępowaniu prowadzonym przed Sądem Okręgowym w Lublinie⁹⁴, w którym oskarżony złożył wniosek o przelanie kwoty poręczenia złożonego przez osobę trzecią na poczet orzeczonych kosztów. Sąd uwzględnił wniosek.

⁹³ Np. SR w Choszcznie, sygn. akt II K 140/06; SR dla Warszawy Mokotowa, sygn. akt III K 830/06

⁹⁴ sygn. akt IV K 287/06

Zasadniczo uchylene poręczenia majątkowego następowało na etapie postępowania sądowego: w I instancji – 19,1%, po uprawomocnieniu się wyroku – 17,1%. Tylko 7% poręczeń majątkowych zostało uchylonych na etapie postępowania przygotowawczego, niemal wyłącznie z powodu umorzenia dochodzenia lub śledztwa.

Dostrzeżono, że wnioski o zmianę przedmiotu poręczenia należały do rzadkości. Wystąpiły one zaledwie w 4,8% (20 przypadków), z czego 65,0% (13) wniosków zostało uwzględnionych. Jako przyczynę uwzględnienia wniosku w 61,5% przypadków wskazywano trudną sytuację materialną oskarżonego (lub poręczyciela). W jednej sprawie zmianę przedmiotu poręczenia (obniżenie kwoty) uzasadniono niemożnością zgromadzenia gotówki przez poręczyciela, w jednej enigmatycznie stwierdzono w uzasadnieniu: „bo zasługuje na uwzględnienie”.

Spośród 7 nieuwzględnionych wniosków o zmianę przedmiotu poręczenia, w 4 przypadkach wskazano jako powód dalsze istnienie przyczyn, dla których zastosowano poręczenie, w pozostałych trzech były to inne, bliżej niesprecyzowane

VI. Poręczenie społeczne

Poręczenie społeczne wraz z poręczeniem osobistym (poręczeniem osoby godnej zaufania) zaliczane jest do kategorii poręczeń niemajątkowych, tzn. takich, które nie są zależne od złożenia wartości majątkowych, zaś gwarancją nieutrudniania przez oskarżonego postępowania jest autorytet instytucji lub osoby udzielającej poręczenia.

Art. 271 k.p.k. stanowi, że od pracodawcy, u którego oskarżony jest zatrudniony, kierownictwa szkoły lub uczelni, w której się uczy lub studiuje, albo od organizacji społecznej, której jest członkiem oraz zespołu żołnierskiego jeśli oskarżony jest żołnierzem, można, na ich wniosek, przyjąć poręczenie, że oskarżony nie będzie bezprawnie utrudniał postępowania.

Przyjęcie poręczenia społecznego jest uzależnione od tego, czy oskarżony jest członkiem społeczności, która udziela poręczenia, chodzi bowiem o możliwość wywarcia przez poręczyciela realnego wpływu na zachowanie oskarżonego, np. poprzez postawienie oskarżonego przed sądem koleżeńskim w przypadku uchylania się od stawienia na żądanie organu procesowego, zawieszeniem członkostwa w organizacji społecznej, itp.

Przyjęcie funkcji poręczyciela społecznego nakłada na organizację społeczną oraz osobę występującą w charakterze poręczyciela w jej imieniu, obowiązek dopilnowania, by oskarżony stawał się na każde wezwanie oraz w sposób bezprawny nie utrudniał postępowania. Do obowiązków poręczyciela należy niezwłoczne powiadomienie sądu lub prokuratora o znanych mu poczynaniach oskarżonego, zmierzających do uchylenia się od stawienia się na wezwanie lub do utrudniania w inny, bezprawny sposób postępowania, a na obowiązki te należy patrzeć przez pryzmat celów, jakim służy środek zapobiegawczy.

Spośród zastosowanych przez sądy i prokuratury 63 poręczeń społecznych w skali całego kraju w roku 2006, do badań nadesłano jedynie 14 spraw, z których 11 poręczeń społecznych zastosowano w postępowaniu przygotowawczym.

Znikoma liczba poręczeń społecznych orzekanych przez sądy i prokuratury wynika z kilku powodów. Po pierwsze, nie ma podmiotu uprawnionego do

wykonywania funkcji poręczyciela społecznego. Wśród oskarżonych dominują osoby nieuczące się i bezrobotne, niebędące członkami żadnej organizacji społecznej, warunkiem zaś występowania w roli poręczyciela społecznego jest, by oskarżony był członkiem tej organizacji, uczniem szkoły, pracownikiem zakładu pracy, a generalnie rzecz ujmując – członkiem społeczności, która udziela poręczenia. Zawarty w art. 271 § 1 k.p.k. wymóg przyjęcia poręczenia od pracodawcy, u którego oskarżony jest pracownikiem, kierownictwa szkoły lub uczelni, których jest uczniem lub studentem, od zespołu, w którym oskarżony pracuje lub uczy się, albo od organizacji społecznej, której oskarżony jest członkiem, jest całkowicie zrozumiały. Tylko w takim wypadku poręczyciel będzie miał realny wpływ na wykonywanie obowiązków procesowych przez oskarżonego, bowiem dysponuje instrumentami, które mogą zdyscyplinować oskarżonego (np. wytoczenie postępowania dyscyplinarnego, lub innego postępowania służbowego, zagrożenie wykluczeniem z organizacji lub pozbawieniem go przywilejów, które wiążą się z członkowstwem itp.).

Z drugiej strony rzadko kiedy organizacje społeczne czy inne podmioty uprawnione do występowania w roli poręczenia społecznego chętne są do podjęcia się obowiązków i jest to kolejny czynnik, który ogranicza liczbę orzekanych poręczeń. (Ten argument w tym samym stopniu odnosi się do poręczyciela osobistego).

Wreszcie, odnosi się wrażenie, jakby same organy procesowe nie traktowały tego środka zbyt poważnie, o czym świadczy chociażby „zapominanie” o konieczności uchylenia tego środka zapobiegawczego po ustaniu przyczyn jego stosowania, a w szczególności po zakończeniu postępowania. (Aż 4 spośród 14 przeanalizowanych poręczeń społecznych nie zostało uchylonych).

Podobnie jak kształtuje się proporcja w przypadku innych środków zapobiegawczych, znaczna część postanowień o zastosowaniu poręczenia społecznego (6 spośród 14) uzasadniona była wyłącznie zabezpieczeniem prawidłowego toku postępowania, bez wskazania jakiegokolwiek przesłanki szczególnej, co należy uznać za poważne uchybienie. W 4 przypadkach uzasadniono stosowanie tego środka brakiem konieczności stosowania tymczasowego aresztowania, co również nie jest właściwą podstawą zastosowania środka zapobiegawczego.

Podmiotem udzielającym poręczenia był w 9 sprawach dyrektor szkoły, pojedynczo w roli poręczyciela społecznego występował zarząd klubu sportowego, związek zawodowy policjantów, oraz monter NZOZ.

W postępowaniu prowadzonym przez Prokuraturę Rejonową w Kościerzynie⁹⁵, zastosowano nieznaną ustawie hybrydę poręczeń niemajątkowych w postaci „poręczenia społeczno-osobistego dyrektora lub uprawnionego nauczyciela Powiatowego Zespołu Szkół Nr 3 Liceum Profilowanego Kształtowania Ochrony Środowiska w Kościerzynie”. Taka forma wynikała zapewne z faktu, że dyrekcja szkoły nie podjęła wcześniej decyzji o tym, kto ma wykonywać poręczenie majątkowe i uznając, że poręczenie społeczne może być sprawowane wyłącznie przez dyrektora szkoły, a nie uprawnionego nauczyciela, więc prokurator zabezpieczył się w ten sposób przed koniecznością ewentualnego uchylecia postanowienia i wydania nowego.

Na marginesie warto wskazać, że nie we wszystkich sprawach do akt dochodzenia czy śledztwa dołączano odpis uchwały o udzieleniu poręczenia społecznego, co należy uznać za poważne uchybienie.

Nie odnotowano zażaleń na postanowienie o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego, ani wniosków o jego uchYLENIE lub zmianę.

Spośród 10 uchylonych poręczeń społecznych, 6 zostało uchylonych z urzędu, a jedna na wniosek obrońcy. W 5 przypadkach uzasadniono uchYLENIE wydaniem wyroku przez sąd I instancji, w pojedynczych wypadkach umorzeniem postępowania i ustaniem przyczyn, dla których środek był zastosowany.

⁹⁵ sygn. akt, Ds 311/06)

VII. Poręczenie osoby godnej zaufania (poręczenie osobiste)

Istotą poręczenia osobistego jest zapewnienie prawidłowości zachowania oskarżonego w procesie karnym w oparciu o autorytet jednej tylko osoby, określanej mianem osoby godnej zaufania. Art. 272 k.p.k. przewiduje, że poręczenie, iż oskarżony stawi się na każde wezwanie i nie będzie bezprawnie utrudniał postępowania, a także wywiązywał się z obowiązków nałożonych w ramach dozoru Policji można przyjąć od osoby godnej zaufania.

Kodeks postępowania karnego nie wskazuje, kto to jest osoba godna zaufania, pozostawiając decyzję o uznaniu danej osoby za godną zaufania organowi procesowemu, który stosuje środek zapobiegawczy. Określenie to oznacza osobę wiarygodną, tzn. taką, która daje rękojmię, że spełni powinności nałożone na nią w postanowieniu o zastosowaniu poręczenia osobistego, a więc zapewni realizację obowiązków procesowych przez oskarżonego. Oczywiste jest, że poręczycielem może być wyłącznie osoba fizyczna. Musi to być osoba, która jest dla oskarżonego autorytetem w stopniu umożliwiającym jej skuteczne oddziaływanie na oskarżonego. Nie ma przeszkód, by funkcję tę pełniła osoba najbliższa dla oskarżonego.

Przed podjęciem decyzji o przyjęciu poręczenia osobistego organ procesowy powinien zebrać informacje na temat poręczyciela, nie tylko w odniesieniu do danych o karalności, lecz również na temat opinii jaką cieszy się w środowisku, w którym żyje i relacji wiążących go z oskarżonym. Konieczne jest także ustalenie, czy kandydat na poręczyciela ze względu na swój rozwój intelektualny zdaje sobie sprawę z obowiązków, jakie nakłada na niego poręczenie i konsekwencji niewywiązywania się z nich.

Badaniem objęto 82 poręczenia osoby godnej zaufania, w tym aż 81 zastosowanych zostało na etapie postępowania przygotowawczego.

Jak już wspomniano wyżej, 37,8% postanowień o zastosowaniu poręczenia osobistego uzasadnionych było wyłącznie zabezpieczeniem prawidłowego toku postępowania, bez wskazania jakiegokolwiek przesłanki szczególnej. W trzech przypadkach uzasadnieniem była wyłącznie wysoka kara, a w 2 sprawach w ogóle nie sporządzono uzasadnienia.

W 7 sprawach wskazano na inne powody zastosowania środka zapobiegawczego. Należały do nich między innymi: brak podstaw do kontynuowania tymczasowego aresztowania (3), cechy osobiste sprawcy (2), konieczność zapewnienia stałego kontaktu z podejrzanym (2), nieuwzględnienie wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania (2), okoliczności czynu oraz fakt, że matka i siostra oskarżonego przebywają za granicą (1), miejsce zamieszkania podejrzanego poza siedzibą prokuratury (2), stan zdrowia psychicznego oskarżonego (1), uchylenie tymczasowego aresztowania i zmniejszenie obawy matactwa do stopnia umożliwiającego stosowanie środka o charakterze nieizolacyjny (1), uchylenie tymczasowego aresztowania i trudna sytuacja majątkowa oskarżonego (1), złożenie wniosku z art. 335 k.p.k. (1), usprawnienie postępowania (1), zakończenie postępowania w rozsądnym terminie (1), zapewnienie właściwego zachowania oskarżonego w procesie (1), zamiana dozoru Policji na poręczenie osobiste (3).⁹⁶

Stwierdzono, że w roli poręczyciela występowały następujące osoby: babcia oskarżonego (1), konkubina (2), kurator społeczny (1), kurator zawodowy (1), matka (3), ojczym (1), policjant (1), pracodawca (3), prezes zarządu klubu piłkarskiego (1), prezes Zarządu Mazowieckiego Stowarzyszenia Romów (1), przyszły pracodawca (1), rektor Domu Misyjnego (1), restaurator – „członek elitarnego klubu tenisowego” (1), sołtys (6), stowarzyszenie Romów (1), wójt gminy cygańskiej (4), znajomy rodziców oskarżonego (1), żona (1).

W pozostałych przypadkach nie dało się ustalić, kim był poręczyciel, ponieważ ani w postanowieniu o zastosowaniu poręczenia osobistego, ani w protokole przyjęcia poręczenia, ani we wniosku o przyjęcie poręczenia poza nazwiskiem poręczyciela nie było żadnej wzmianki o relacji łączącej oskarżonego i poręczyciela. Ustalenie takiego związku ma zasadnicze znaczenie, ponieważ skuteczność poręczenia opiera się na autorytecie poręczyciela, dzięki któremu oskarżony nie będzie uchylał się od nałożonych na niego obowiązków procesowych. Konieczne jest więc, by poręczyciel miał realny wpływ na zachowanie oskarżonego.

⁹⁶ Ze względu na to, że po kilka z wymienionych tu przyczyn występowało w jednej sprawie, nie sumują się one do 7.

Niekiedy odnosi się wrażenie, że organ procesowy nie przykładają należytej wagi do oceny zasadności przyjęcia poręczenia od konkretnej osoby. Dla przykładu, Prokuratura Rejonowa w Choszcznie⁹⁷ przyjęła poręczenie osobiste od matki oskarżonego. Jej oświadczenie napisane z błędami ortograficznymi i gramatycznymi, zaś treść sugeruje, że poręczycielka nie rozumie znaczenia słów, które używa. Nie chodzi oczywiście o to, by składający poręczenie posługiwał się czystą polszczyzną i pisał bez błędów ortograficznych czy składniowych, niemniej w przypadku takim jak ten, szczególnie starannie powinno ocenić się, czy można taką osobę uznać za osobę godną zaufania, rozumiejącą znaczenie zobowiązania, które na siebie nakłada, nie tylko dlatego, że niewypełnianie obowiązków procesowych poręczyciela może skutkować nałożeniem na niego kary porządkowej z art. 287 k.p.k., lecz przede wszystkim z tego powodu, że zastosowany środek zapobiegawczy może nie realizować celów, dla których go orzeczono.

Art. 272 k.p.k. określa zakres obowiązków poręczyciela osobistego, który ma zagwarantować, że oskarżony stawi się na każde wezwanie i nie będzie bezprawnie utrudniał postępowania. Przepis art. 275 § 2 k.p.k. stosuje się odpowiednio, co oznacza, że na poręczyciela można nałożyć innego rodzaju obowiązki, np. zapewnienia, że oskarżony nie będzie wydalął się z miejsca pobytu, zawiadamiał organ procesowy o zamierzonym wyjeździe i terminie powrotu, nie zbliżał się do określonych osób, powstrzymał się od przebywania w określonych miejscach itd.

Praktyka wskazuje, że organy procesowe w ramach obowiązków spoczywających na oskarżycielu posiłkowym ograniczają się wyłącznie do powinności dopilnowania, by oskarżony stawił się na każde wezwanie i nie utrudniał bezprawnie postępowania. Organ procesowy zdają się nie dostrzegać szerszego katalogu możliwości, jakie daje art. 272 k.p.k. Tylko w jednym przypadku, w sprawie prowadzonej przez Prokuraturę Rejonową w Sieradzu⁹⁸ o przestępstwo znęcania się nad małoletnimi dziećmi przez matkę Katarzynę F. w ramach obowiązków nałożonych na poręczyciela osobistego znalazł się obowiązek poręczenia, że

⁹⁷ sygn. akt Ds. 84/06/S

⁹⁸ sygn. akt 2 Ds 1195/06

podejrzana nie będzie się zbliżała do pokrzywdzonych dzieci. Wszystkie pozostałe postanowienia zawierają przytoczenie dosłowne treści art. 272 k.p.k.

Nie odnotowano zażaleń na postanowienie o zastosowaniu poręczenia osoby godnej zaufania i tylko 2 wnioski o zmianę środka zapobiegawczego. Oba zostały uwzględnione, w jednym przypadku z powodu niemożności wykonywania obowiązków poręczyciela, w drugim, w sprawie, o której była mowa powyżej⁹⁹, uwzględniono wniosek z powodu rozpoczęcia okresu świątecznego, w czasie którego podejrzana będzie uczestniczyć w spotkaniach rodzinnych z udziałem pokrzywdzonych dzieci.

Decyzja o uchyleniu poręczenia osobistego tylko w 5 przypadkach została podjęta w postępowaniu przygotowawczym, 36 w postępowaniu sądowym, 8 po uprawomocnieniu się wyroku. 11 poręczeń nie zostało w ogóle uchylonych, kilka mimo prawomocnego zakończenia postępowania.

Zasadniczo decyzja o uchyleniu poręczenia osobistego podejmowana była z urzędu (43 przypadków), 2 na wniosek obrońcy, w jednym przypadku z wnioskiem o uchylenie wystąpił poręczyciel.

W 27 przypadkach uzasadnieniem uchylenia środka zapobiegawczego było wydanie wyroku sądu I instancji, w 9 - uprawomocnienie wyroku, w 2 - umorzenie postępowania, w 3 - zastosowanie innego środka zapobiegawczego, w 1 – ustanie przyczyn, dla których środek ten zastosowano.

W 2 sprawach wskazywano inne uzasadnienie. W jednym przypadku powodem uchylenia było niewywiązywanie się oskarżonego z obowiązków szkolnych i udział w pobiciu, w jednym fakt zrealizowania należności sądowych, w dwóch zastosowanie tymczasowego aresztowania (w tym jednego w innej sprawie).

Konkludując, stwierdzić należy, że zarówno poręczenie społeczne jak i poręczenie osobiste nie są należycie doceniane przez organy procesowe. Niechęć do stosowania tego środka nie wynika, jak się wydaje, z braku zaufania do jego skuteczności, lecz raczej z trudności, jakie się wiążą z jego zastosowaniem. Konieczność „znalezienia” podmiotu, który podjąłby się funkcji poręczyciela zniechęca do sięgania po ten środek.

VIII. Dozór Policji

Dozór policji uregulowany został w art. 275 k.p.k. Jego istotą jest nałożenie na oskarżonego obowiązków, które ograniczają swobodę oskarżonego, ingerując w jego prawo do życia prywatnego i rodzinnego, chronione przez art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, do którym musi on się stosować.

Zawarty w art. 275 § 1 i 2 k.p.k. katalog obowiązków przewidzianych przez kodeks postępowania karnego jest katalogiem otwartym i obejmuje:

1. zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu,
2. zgłaszanie się do organu dozoru w określonych odstępach czasu,
3. zawiadomienie o zamierzonym wyjeździe oraz o terminie powrotu,
4. zakaz kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami,
5. zakaz przebywania w określonych miejscach,¹⁰⁰
6. innych ograniczeń swobody, niezbędne do wykonywania dozoru, nie precyzując jakie to mogą być ograniczenia.

Drugą formą dozoru jest tzw. warunkowy dozór policji, uregulowany w art. 275 § 3 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, jeśli zachodzą przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, zamiast tymczasowego aresztowania można zastosować dozór, pod warunkiem, że oskarżony w wyznaczonym terminie opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym oraz określi miejsce swojego pobytu.

Zakres obowiązków nałożonych na oskarżonego jest uzasadniony okolicznościami sprawy, celem zastosowania środka zapobiegawczego, a także

⁹⁹ patrz przypis 78

¹⁰⁰ Obowiązki wskazane w pkt. 4 i 5 wprowadzone zostały przez ustawę z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie w dniu 8 czerwca 2010 r. (Dz.U. z 2009 r., nr 206, poz. 1589). Tą samą ustawą wprowadzono art. 275 § 3 k.p.k., w którym przewidziano tzw. warunkowy dozór policji, uprzednio uregulowany w art. 14 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

możliwościami oskarżonego. Słusznie T. Grzegorzczak wskazuje, że nałożone obowiązki nie powinny jednak przybierać formy szykany ani negatywnie odbijać się na życiu, zwłaszcza zawodowym oskarżonego.¹⁰¹

Jak już wspomniano na wstępie, dozór Policji jest najczęściej stosowanym środkiem zapobiegawczym w procesie karnym. Badaniu poddano 715 dozorów Policji, z czego 658 (94,0%) zastosowano w postępowaniu przygotowawczym, a tylko 36 (5,1%) w postępowaniu sądowym.

W 254 przypadkach (35,8%) uzasadnieniem zastosowania środka zapobiegawczego było wyłącznie zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania. W 44,9% przypadków (319) wskazywano zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania wraz z innymi jeszcze przesłankami, np. obawą matactwa (1), zagrożeniem wysoką karą (15), zapewnienie stawiennictwa oskarżonego na rozprawie (13), obawa matactwa (2), uchynieniem tymczasowego aresztowania uzasadniono 143 dozory Policji, w 5 sprawach brak było uzasadnienia.

W 77 przypadkach uzasadniono zastosowanie środka zapobiegawczego innymi okolicznościami, do których należały: brak konieczności stosowania tymczasowego aresztowania (20), konieczność kontroli oskarżonego (20), charakter czynów zarzuconych oskarżonemu (3), fakt, że oskarżony jest cudzoziemcem (1), cechy osobiste sprawcy (2), konieczność kontynuowania czynności procesowych (9), możliwość unikania organów ścigania i niewyjaśnienie wszystkich okoliczności sprawy (1), nieprzyznanie się do winy (3), nieuwzględnienie wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania (13), „niewstawienie do wezwania” i wyjazd podejrzanego za granicę (1), niskie pobudki działania sprawcy, złamanie zasad etyki i wysoki stopień społecznej szkodliwości czynu (1), okoliczności i sposób działania sprawcy (1), uznanie, że poręczenie majątkowe jest zbyt dolegliwe (1), rozwojowy charakter sprawy (3), stałe zamieszkanie podejrzanego za granicą (1), zakończenie postępowania w rozsądnym terminie (4), zapobiegnięcie kontaktom oskarżonego z pokrzywdzonymi (3).

¹⁰¹ T. Grzegorzczak: Kodeks ..., op.cit., s. 710

Nie ulega wątpliwości, że nie wszystkie wskazane powyżej okoliczności powinny stanowić podstawę zastosowania środka zapobiegawczego. Niedopuszczalne jest uzasadnienie zastosowania środka zapobiegawczego faktem nieprzyznania się oskarżonego do winy, jako że jest to dozwolona przez prawo forma realizacji prawa do obrony. Wątpliwe jest także uzasadnienie dozoru Policji faktem zamieszkiwania oskarżonego poza granicami kraju, zasadniejsze w takim przypadku byłoby orzeczenie zakazu opuszczania kraju.

Analiza obowiązków nakładanych na oskarżonego wskazuje, że organy procesowe charakteryzuje duży automatyzm i brak dbałości o realia sprawy. W 90,8% dozorów Policji (648) jedynym obowiązkiem nałożonym na oskarżonego było stawianie się na komisariat w określonych odstępach czasu. W dwóch przypadkach orzeczono wyłącznie zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego, w jednym - obowiązek zawiadomienia o wyjeździe.

Zaskakujące jest, że organy procesowe ograniczają się do orzeczenia obowiązku stawiennictwa na komisariat Policji w przypadku przestępstw z art. 207 k.k., zwłaszcza kwalifikowanych łącznie z art. 156 § 1 czy art. 157 k.k., nie korzystając z innych ograniczeń swobody.

Prokurator Prokuratury Rejonowej Szczecin-Prawobrzeże¹⁰² postawił podejrzanemu zarzut tego, że w okresie od 2001 r. do 25 stycznia 2006 r. znęcał się psychicznie i fizycznie nad matką w ten sposób, iż bez powodu wszczywał awantury domowe, wyzywał słowami wulgarnymi, groził jej pobiciem i pozbawieniem życia, uderzał w różne części ciała, bił, wyganiał z mieszkania na noc, demolował i niszczył wspólne mienie domowe, wynosił i sprzedawał sprzęty domowe, przeznaczając uzyskane pieniądze na alkohol i zastosował środek zapobiegawczy w postaci dozoru Policji, zobowiązując podejrzanego jedynie do stawiennictwa trzy razy w tygodniu w komisariacie Policji. Zastosowanie środka uzasadnione zostało: „koniecznością zabezpieczenia toku postępowania, w celu zapewnienia stawiennictwa podejrzanego na każdorazowe wezwanie organów ścigania”. W opisanym stanie faktycznym zasadne byłoby wśród obowiązków nakładanych w ramach dozoru zobowiązanie

¹⁰² sygn. akt 1 Ds 241/06

podejznanego do opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z pokrzywdzoną oraz nałożenie nakazu powstrzymania się od kontaktów (zbliżania się) z pokrzywdzoną.

Tam, gdzie obok lub zamiast obowiązku stawiennictwa wystąpiły jeszcze inne powinności w ramach dozoru Policji, nakładano na oskarżonego następujące obowiązki:

- nakaz informowania Policji o terminie powrotu do kraju, nakaz każdorazowego podawania adresu pobytu (1)
- zakaz przebywania w miejscach, w których przebywa pokrzywdzona (1)
- nakaz stosowania się do poleceń sądu (1)
- nakaz zamieszkania u siostry, podjęcia leczenia odwykowego oraz w poradni zdrowia psychicznego (1)
- obowiązek stawienia się na każde wezwanie organów ścigania (15)
- powstrzymanie się od nadużywania alkoholu (1)
- zakaz wykonywania zawodu nauczyciela! (1)¹⁰³
- zakaz kontaktowania się z określonymi osobami (15)

Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami obejmował następujące kategorie osób:

- pokrzywdzony (4)
- żona pokrzywdzonego (1)
- świadkowie (6)
- osoby pozostające w związku ze sprawą, bez bliższego określenia tych podmiotów (1).

Badając obowiązek stawiennictwa na komisariat Policji, prześlędzona została częstotliwość stawiania się w siedzibie organu dozoru, ponieważ ma to istotne znaczenie z punktu widzenia gwarancji praw oskarżonego w procesie karnym. Nakaz zbyt częstego stawiania się może być formą szykany wobec oskarżonego i arbitralne

¹⁰³ Prokurator Prokuratury Rejonowej w Legnicy (4 Ds. 326/06) wydał postanowienie o oddaniu pod dozór z zakazem wykonywania zawodu nauczyciela i zakazem kontaktowania się z osobami pozostającymi w związku ze sprawą oraz zakaz opuszczania kraju połączony z odebraniem paszportu.

naruszenie prawa do prywatności, nie mając nic wspólnego z celami procesu karnego i zabezpieczeniem prawidłowego toku postępowania.

Podkreślenia jednak wymaga, że nie w każdym przypadku, gdy organ procesowy nakaże codzienne stawiennictwo w komendzie Policji, będzie to równoznaczne z naruszeniem praw oskarżonego. Może się zdarzyć, że ze względu na charakter przestępstwa, osobę samego oskarżonego i okoliczności czynu niezbędne będzie orzeczenie dozoru Policji z obowiązkiem codziennego meldowania się w komendzie, zwłaszcza gdy z różnych powodów zastosowanie surowszego środka zapobiegawczego w danej sprawie jest niemożliwe.

Praktyka wskazuje, że organy procesowe najczęściej orzekają obowiązek stawiennictwa dwukrotnie w ciągu tygodnia (44,2%).

W 25,5% przypadków nałożono obowiązek jednokrotnego w ciągu tygodnia stawiennictwa oskarżonego. Co ciekawe, zaobserwowano tutaj pewną prawidłowość. Jeśli sąd stosował poręczenie majątkowe, uchylając środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania, prawie we wszystkich przypadkach orzekał o obowiązku stawiennictwa raz w tygodniu. Odmienne orzeczenie występowało niezwykle rzadko (jedynie w dwóch zbadanych sprawach). Taka praktyka sugeruje, że sądy działają schematycznie, w oderwaniu od okoliczności sprawy i istniejących przesłanek.

W jednym tylko przypadku obowiązek meldowania się w komisariacie Policji był rzadszy niż raz w miesiącu, co nasuwa pewne wątpliwości w odniesieniu do skuteczności takiego środka zapobiegawczego, a w konsekwencji sensowności jego orzeczenia. Można powątpiewać, czy dozór Policji, w którym orzeczono wyłącznie obowiązek stawiennictwa raz na dwa miesiące ma na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, choćby dlatego, że postępowanie przygotowawcze prowadzone w formie dochodzenia powinno zakończyć się w terminie 2 miesięcy od jego wszczęcia, zaś śledztwo – w terminie 3 miesięcy.

Szczegółowe dane odnośnie do częstotliwości obowiązku stawiennictwa w siedzibie organu dozoru przedstawia Tabela 9.

Tabela 9. Częstotliwość zgłaszania się na posterunek Policji

	Częstość	Procent ważnych
0 brak danych	19	2,7
1 codziennie	8	1,1
dwa razy w tygodniu	321	45,0
trzy razy w tygodniu	134	18,8
4-6 razy w tygodniu	40	5,6
raz na tydzień	182	25,5
raz na miesiąc	2	0,3
rzadziej niż raz w miesiącu	1	0,1
Ogółem	707	100,0

W 6 sprawach terminy stawiennictwa w siedzibie organu dozoruącego były różne. Dotyczyło to spraw, w których zastosowano dozór Policji wobec kilku współoskarżonych (4 sprawy), co do których terminy stawiennictwa oznaczono niejednakowe. W dwóch przypadkach zmiana częstotliwości stawiennictwa wynikała ze zmiany postanowienia o dozorze Policji.

W dwóch sprawach częstotliwość stawiennictwa oznaczono na 2 razy w tygodniu oraz raz na dwa tygodnie. W dwóch sprawach – dwa razy w tygodniu oraz raz na tydzień. W jednej sprawie częstotliwość stawiennictwa została określona na 3 razy w tygodniu oraz raz na tydzień. W jednej sprawie – raz w tygodniu i raz na 2 tygodnie.

Istotnym problemem jest kwestia niestawiennictwa oskarżonych do organu dozoru w wyznaczonych terminach i reakcji organów procesowych na ten fakt. W toku badania nie udało się ustalić, jak częstym zjawiskiem jest niewypełnianie obowiązków procesowych przez oskarżonego, bowiem w aktach sprawy z reguły nie ma informacji na ten temat, a organ stosujący środek zapobiegawczy w żadnej ze spraw nie domagał się od organu dozoru nadsyłania regularnych raportów co do tej kwestii. Dostrzeżono jednak, tam gdzie znajdowało się pismo Policji informujące o niestawianiu się na dozór, że organ dozoru informacje o niestawiennictwie przekazywał dopiero po upływie kilku miesięcy od ostatniej obecności, co wywoływało szereg negatywnych skutków w procesie.

W sprawie prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Pabianicach¹⁰⁴ oskarżony od 5 miesięcy nie stawiał się na dozór, o czym komendant komisariatu nie informował. Ustalono to dopiero po trzykrotnym niestawiennictwie oskarżonego na rozprawę wymuszającym konieczność każdorazowego jej odroczenia. Również po 5 miesiącach, w sprawie toczącej się przed Sądem Rejonowym w Tczewie¹⁰⁵, naczelnik Sztabu Policji skierował do Prokuratury Rejonowej w Tczewie pismo informujące, że podejrzany nie stawia się na dozór.

Zastrzeżenia budzi fakt, że organ procesowy często nie podejmuje żadnych działań po otrzymaniu informacji, że oskarżony nie wykonuje obowiązków nałożonych w ramach dozoru, co nasuwa przypuszczenie, iż środek ten nie miał w ogóle na celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania czy zapobieżenia popełnieniu nowego, ciężkiego przestępstwa, lecz że jest on wyłącznie swego rodzaju straszakiem na oskarżonego. Co do zasady bowiem, nierealizowanie obowiązków procesowych wynikających z orzeczonego środka zapobiegawczego, o ile istniały przesłanki jego stosowania, powinno skutkować zmianą środka zapobiegawczego, aby zamierzony cel osiągnąć, względnie, jeśli ustały przesłanki z art. 249 i 258 k.p.k. organ procesowy dozór Policji powinien niezwłocznie uchylić.

Informacje organu wykonującego dozór o fakcie niestawiania się na dozór często nie wywołują żadnej reakcji Sądu lub prokuratora, nawet wtedy, gdy

¹⁰⁴ sygn. akt II K 426/06

¹⁰⁵ sygn. akt II K 75/07

z informacji zawartej w piśmie wynika, że „oskarżony lekceważył sobie obowiązki nałożone w ramach dozoru, gdyż czuje się bezkarny”.¹⁰⁶ Podobnie, do Sądu Rejonowego w Busku Zdroju¹⁰⁷ wpłynęła informacja organu Policji sprawującego dozór o tym, że oskarżony o czyn z art. 200 § 1 k.k. nie zgłasza się na dozór, ale nie wywołało to żadnej reakcji Sądu.

Odrębny problem, związany ściśle z brakiem współpracy pomiędzy różnymi organami procesowymi i organami ścigania, związany jest z brakiem informowania organu dozoru o uchyleniu dozoru Policji. Sytuacja taka zdarza się na tyle często, że można ją uznać za powszechną praktykę, która niepotrzebnie angażuje różne organy, zmuszając je do podejmowania zbędnych, niepotrzebnie angażujących czas czynności.

Sąd Rejonowy w Mikołowie¹⁰⁸ postanowieniem z 21 grudnia 2006 r. uchylił środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji i zakazu opuszczania kraju połączonego z zakazem wydania paszportu. 5 lipca 2007 r. Sekcja Prewencji KRP w Warszawie poinformowała, że od 19 grudnia 2006 r. (od 7 miesięcy) dozorowany nie stawia się na dozór, o czym wcześniej nie informowała. Pismem z 13 lipca 2007 r. Prokurator Rejonowy przekazał informację KRP o uchyleniu dozoru, mimo to w dniu 13 października 2007 r. policja ponownie wystosowała pismo z pytaniem, czy dozór nadal jest stosowany (błędnie wskazano nazwisko oskarżonego).

Sąd Rejonowy w Pabianicach¹⁰⁹ poinformował komendę sprawującą dozór o uchyleniu dozoru miesiąc po wydaniu postanowienia.

Sąd Rejonowy w Tczewie¹¹⁰ uchylił dozór Policji w dniu 6 lipca 2007 r., nie informując o tym organu dozoru. W dniu 7 listopada 2007 r. naczelnik Sztabu Policji skierował do Prokuratury Rejonowej w Tczewie pismo informujące, że podejrzany nie stawia się na dozór od dnia 9 kwietnia 2007 r. (wyrok zapadł 11 kwietnia 2007 r.).

¹⁰⁶ PR w Mikołowie, sygn. akt 1 Ds 20/06

¹⁰⁷ sygn. akt II K 61/06

¹⁰⁸ sygn. akt II K 445/06

¹⁰⁹ sygn. akt II K 196/06

¹¹⁰ sygn. akt II K 75/07

Podobnie jak w przypadku pozostałych środków o charakterze nieizolacyjnym zażalenia należą do rzadkości. Odnotowano zaledwie 16 dozorów Policji (2,3%), na które zostały złożone zażalenia na postanowienie o zastosowaniu dozoru. Tylko 4 z nich zostały uwzględnione.

Przyczynami uwzględnienia zażalenia były:

- ustanie przyczyn, dla których środek został zastosowany (2)
- zastosowanie innego środka zapobiegawczego (1)
- zbyt uciążliwe warunki dozoru (1).

Z kolei nieuwzględnienie zażalenia uzasadnione zostało następującymi okolicznościami:

- dalsze istnienie przyczyn, dla których zastosowano środek zapobiegawczy (6)
- lekceważące podejście oskarżonego do organów ścigania (1)
- fakt, że oskarżona odpowiada za zarzut zabójstwa (1).

Równie niewielka była liczba wniosków oskarżonego (lub jego obrońcy) o zmianę dozoru Policji na inny środek zapobiegawczy. Wniosków takich odnotowano zaledwie 68 (9,6%), co może oznaczać, że oskarżeni generalnie nie postrzegają dozoru Policji jako środka dolegliwego.

W 47 (69,1%) przypadkach wniosek oskarżonych został uwzględniony, 19 (27,9%) wniosków nie uwzględniono.

Tylko w jednym przypadku decyzję o uwzględnieniu wniosku o zmianę środka zapobiegawczego uzasadniono zmianą zarzutu popełnienia przestępstwa na łagodniejszy. W uzasadnieniu postanowień o zmianie dozoru Policji wskazywano:

- brak powodu, aby oskarżony się stawił w komisariacie częściej niż raz w tygodniu (2)
- mniejsza częstotliwość stawiennictwa wystarczy do zapewnienia prawidłowego toku postępowania, tym bardziej, że oskarżony wyraził zgodę na wystąpienie z wnioskiem z art. 335 k.p.k. (1)
- postawa podejrzanego i etap postępowania (3)
- trudna sytuacja materialna podejrzanego, neutrudnianie postępowania (1)
- trudna sytuacja osobista oskarżonej (1)
- trudna sytuacja rodzinna oskarżonego (1)

- trudności w wykonywaniu dozoru (1)
- ukończenie postępowania przygotowawczego (3)
- ustala przyczyna tymczasowego aresztowania, uznanie że wystarczającym środkiem będzie środek łagodniejszy (1)
- uzasadniony wniosek obrony, aby oskarżony stawał się raz na miesiąc (1)
- fakt, że wniosek zasługuje na uwzględnienie (1)
- wpłynięcie aktu oskarżenia do sądu, zakończenie przesłuchania pokrzywdzonej, jednoczesne stosowanie innych środków zapobiegawczych (1)
- uznanie, że wystarczający jest inny środek zapobiegawczy (poręczenie majątkowe) (2)
- wywiązanie się oskarżonego z obowiązków procesowych (2)
- zawieszenie postępowania, wywiązywanie się z dotychczasowego dozoru, zastosowanie zabezpieczenia majątkowego (1)
- zmiana częstotliwości stawiennictwa na komisariacie, wniesienie aktu oskarżenia do sądu (1)
- zmiana warunków dozoru wynikająca z intensyfikacji prac polowych (3)
- zmiana zasad wykonywania dozoru (3)
- znaczna uciążliwość obowiązków nałożonych w ramach dozoru (1)
- zmiana sytuacji życiowej oskarżonego, zastosowanie innego środka (poręczenie majątkowe) (1)

W 9 przypadkach zmiana postanowienia o zastosowaniu dozoru Policji była uzasadniona zmianą miejsca wykonywania dozoru, przy czym w 5 przypadkach nie wskazano szczegółowo przyczyn tej zmiany, natomiast w pozostałych przypadkach:

- zmiana miejsca wykonania dozoru związana ze stanem zdrowia oskarżonego (1)
- zmiana miejsca wykonywania dozoru wynikała ze zmiany miejsca zamieszkania (3).

W 8 przypadkach nieuwzględnienie wniosku o zmianę dozoru Policji na inny uzasadniono dalszym istnieniem przyczyn, dla których zastosowano środek zapobiegawczy, w 9 przypadkach wskazano inne przyczyny:

- bezzasadność okoliczności podniesionych we wniosku (1)
- cofnięcie wniosku przez oskarżonego (1)

- możliwość samodzielnego uzgodnienia sposobu naprawienia szkody przez oskarżonego (1)
- nienależyte uzasadnienie wniosku o zmianę (1)
- nieudokumentowanie okoliczności wskazanych we wniosku (2)
- niewykonywanie obowiązków nałożonych na oskarżonego (2)
- sąd nie rozpoznał wniosku złożonego na rozprawie (1)
- uchylenie środka zapobiegawczego (1)

Dominowały jednokrotne wnioski o zmianę środka zapobiegawczego (51), w 7 przypadkach złożono po 2 wnioski, 3-krotnie – po 3 wnioski, w jednej sprawie było 3 wnioski o uchylenie dozoru Policji.

Uchylenie dozoru Policji następowало:

- w postępowaniu przygotowawczym – 93 (13,1%)
- w postępowaniu sądowym – 195 (27,5%)
- po uprawomocnieniu się wyroku – 80 (11,3%)
- w 123 przypadkach dozór nie został uchylony.¹¹¹

W 40,5% przypadków dozór Policji uchylony został z urzędu, w 5,9% przypadków – oskarżony, w 4,7% - obrońca. W jednym przypadku dozór uchylono na skutek nieuwzględnienia wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Główną przyczyną uchylenia dozoru Policji było wydanie wyroku przez sąd I instancji (28,3%). W dalszej kolejności powodem uchylenia były:

- uprawomocnienie się wyroku – 14,3%
- umorzenie postępowania – 6,9%
- ustanie przyczyn, dla których środek ten zastosowano – 4,6%
- zastosowanie innego środka zapobiegawczego – 5,0%

W dwóch przypadkach postanowienie o uchyleniu dozoru Policji nie zostało uzasadnione, natomiast w 34 przypadkach wskazano na inne przyczyny:

- 14 miesięcy oczekiwania na opinię grafologa (1)
- 8 miesięcy ciąży oskarżonej, zaawansowane postępowanie dowodowe (1)
- brak wystarczającego prawdopodobieństwa, że oskarżony popełnił przestępstwo (1)
- charakter pracy uniemożliwiający wywiązywanie się z obowiązków nałożonych dozorem (1)
- dalsze stosowanie poręczenia majątkowego (1)
- informacja KMP, że oskarżony nie stawia się na dozór (1)
- istnienie drugiego środka zapobiegawczego (2)
- konieczność wyjazdu na miesiąc z miejsca dozoru ze względu na praktyki szkolne (1)
- końcowy etap postępowania przygotowawczego (1)
- nadmierna uciążliwość dla oskarżonego (1)
- niecelowość stosowania środka; złożenie wyjaśnień i przyznanie się do winy (1)
- odbywanie kary w innej sprawie (1)
- oskarżony nie utrudnia postępowania i złożył już wyjaśnienia (1)
- oskarżony złożył wyjaśnienia przed sądem, a proces może się toczyć dalej bez jego udziału (1)
- perspektywa rychłego zakończenia postępowania przygotowawczego (1)
- podjęcie pracy przez oskarżonego, której wykonanie utrudniałoby stosowanie środków zapobiegawczych (1)
- zastosowanie poręczenia osobistego (1)
- pozostałe środki wystarczająco zabezpieczą prawidłowy tok postępowania (1)
- próba samobójcza podejrzanej i jej pobyt w szpitalu psychiatrycznym (1)
- pobyt w zakładzie karnym (3)
- przyznanie się do winy (1)
- rozpoczęcie odbywania kary (3)
- stan zdrowia podejrzanego i planowany zabieg operacyjny uniemożliwiający wykonywanie dozoru (1)

¹¹¹ Dotyczyło to przede wszystkim postępowań będących w toku i postępowań ponownych; liczba ta obejmuje także dozory Policji nieuchylone mimo zastosowania tymczasowego aresztowania oraz sytuacje, w których nie dało się ustalić, czy dozór został uchylony.

- stosowanie innych środków zapobiegawczych, przeprowadzenie wszystkich czynności postępowania przygotowawczego (1)
- śmierć podejrzanego (1)
- stosowanie jeszcze innych środków zapobiegawczych o charakterze nieizolacyjnym (2)
- zastosowanie tymczasowego aresztowania (2)
- tymczasowe aresztowanie w innej sprawie (2)
- ukończenie postępowania przygotowawczego, jednoczesne utrzymanie poręczenia majątkowego, stwierdzenie, że dalsze stosowanie dozoru spowodowałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla podejrzanego (1)
- ukończenie postępowania przygotowawczego, poprawna postawa podejrzanego (1)
- ustanie przyczyny zastosowania tego środka, jego kontynuacja pociągnęłaby zbyt ciężkie skutki, są stosowane jeszcze dwa inne środki zapobiegawcze (1)
- wprowadzenie kary do wykonania (1)
- wykonanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w innej sprawie (1)
- wyrażenie zgody na skazanie w trybie 335 k.p.k. (3)
- zakończenie post. przygotowawczego, dalsze stosowanie por. majątkowego (1)
- zakończenie post. przygotowawczego (2)
- zakończenie przesłuchania oskarżonego na rozprawie (1)
- zawieszenie postępowania i wydanie listu gończego (1)
- zbyt duża uciążliwość dozoru z jednoczesnym stosowaniem innych środków (1)
- zgłoszenie się podejrzanego do ośrodka leczenia uzależnień (1)
- zgromadzenie całego materiału dowodowego i złożenie wniosku z 335 k.p.k. (2)
- zły stan zdrowia uniemożliwiający stawianie się na dozór (1)

Analiza powodów uchylenia dozoru Policji prowadzi do wniosku, że organy procesowe w zasadzie prawidłowo oceniały okoliczności uzasadniające jego uchylenie. Dotyczy to także przyznania się do winy, które może usunąć niebezpieczeństwo dla prawidłowego toku postępowania.

Generalnie jednak oceniając praktykę stosowania dozoru Policji, zastrzeżenia budzi kilka kwestii.

Po pierwsze, wyraźnie widoczny automatyzm orzekania dozoru Policji, który wyraża się przede wszystkim w podejmowaniu decyzji o dozorze w oderwaniu od przesłanek wskazanych w art. 258 k.p.k.

Po drugie, obiekcie budzi zakres doboru obowiązków nakładanych w ramach dozoru. Organy procesowe zbyt często, nie bacząc na realia sprawy, ograniczają się do orzekania obowiązku stawiennictwa na posterunku Policji w określonych odstępach czasu.

Widoczny jest brak współpracy pomiędzy organami stosującymi środki zapobiegawcze i wykonującymi dozór w odniesieniu do informowania o niestawiennictwie oskarżonych i o uchyleniu dozoru, co powoduje dodatkowe, zbędne czynności, a w konsekwencji może prowadzić do przewlekłości postępowania.

Poważne nieprawidłowości związane są z momentem podjęcia decyzji o uchyleniu dozoru Policji, co stanowi niedopuszczalną przez prawo ingerencję w sferę praw i wolności obywatelskich.

IX. Zawieszenie w czynnościach, prowadzeniu działalności, wykonywaniu zawodu

Uregulowany w art. 276 k.p.k. środek zapobiegawczy nie miał odpowiednika w poprzednich kodeksach postępowania karnego.¹¹² Jego wprowadzenie znacznie rozszerzyło katalog środków zapobiegawczych, bowiem środek ten występuje w czterech odrębnych postaciach:

- zawieszenie w czynnościach służbowych
- zawieszenie w wykonywaniu zawodu
- nakaz powstrzymania się od określonej działalności
- nakaz powstrzymania się od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów.

Ich stosowanie ma na celu przede wszystkim zapobieżenie popełnieniu przez oskarżonego nowego przestępstwa, podobnego do tego, które mu zarzucono, a popełnionego w związku z wykonywanym zawodem czy prowadzoną działalnością, a zatem główną (choć nie jedyną funkcją) realizowaną przez ten środek jest funkcja prewencyjna.

Istotą zawieszenia w czynnościach służbowych jest uniemożliwienie oskarżonemu wykonywania czynności w ramach zajmowanego przez niego stanowiska. Stanowisko i związane z nim czynności służbowe mogą być wykonywane w ramach stosunku pracy.

Zawieszenie w czynnościach może nastąpić, gdy zachodzi uzasadniona podstawa do przyjęcia, że oskarżony przy popełnieniu czynu nadużyje stanowiska lub będzie zacierał ślady i dowody przestępstwa, wobec ułatwionego, z powodu tych czynności, dostępu do dowodów.¹¹³

¹¹² Na gruncie kodeksu postępowania karnego z 1969 r. podobną rolę pełniło zawieszenie w czynnościach służbowych oskarżonego żołnierza służby czynnej lub cywilnego pracownika jednostki wojskowej, przewidziane w art. 585 k.p.k. z 1969 r.

¹¹³ P. Hofmański (red.), E. Sadzik, K. Zgryzek: Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do artykułów 1 – 296, Warszawa 2007, s. 1239.

Nakaz powstrzymania się od określonej działalności obejmuje przede wszystkim działalność gospodarczą, lecz także wszelką formę aktywności, istotną ze społecznego punktu widzenia.¹¹⁴

Przepis art. 276 k.p.k. ma zatem zastosowanie także do innych form aktywności, zwłaszcza do działalności społecznej w organizacjach pozarządowych, stowarzyszeniach, fundacjach i innych gremiach, niezależnie od stopnia ich zorganizowania.

W badanych sprawach zastosowanych zostało 21 środków zapobiegawczych w postaci zawieszenia w czynnościach służbowych, albo w prowadzeniu określonej działalności lub w wykonywaniu zawodu, wszystkie na etapie postępowania przygotowawczego:

- zawieszenie w czynnościach służbowych (12)
- zawieszenie wykonywania zawodu (3)
- nakaz powstrzymania się od określonej działalności (4)
- nakaz powstrzymania się od prowadzenia pojazdów (1)
- zawieszenie w czynnościach służbowych i nakaz powstrzymania się od określonej działalności (1)

Zawieszenie w czynnościach obejmowało następujące kategorie:

- czynności diagnosty pojazdów mechanicznych (1)
- dyrektora ds. eksportu (1)
- funkcjonariusza policji (10, w tym raz z uściśleniem, że chodzi o funkcjonariusza wydziału prewencji)
- wykonywania pracy w Wydziale Komunikacji i Transportu Starostwa Powiatowego (1).

Zawieszenie w wykonywaniu zawodu dotyczyło profesji:

- lekarza (1)

¹¹⁴ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, M. Płachta: Kodeks postępowania karnego. Komentarze Zakamycza. Tom I. Komentarz do art. 1 – 424 k.p.k., Kraków 2003, s. 674.

- nauczyciela (1)
- policjanta (1)

Nakaz powstrzymania się od prowadzenia określonej działalności obejmował nakaz powstrzymania się:

- od kontaktów z funkcjonariuszami Komendy Miejskiej Policji w Częstochowie (1)
- od obrotu paliwami na stacji benzynowej przy ul. ... w Koszalinie (1)
- od sprzedaży paliw ciekłych (1)
- od prowadzenia badań lekarskich osób ubiegających się o pozwolenie na posiadanie broni i wydawania orzeczeń lekarskich w tym zakresie (1)
- od działalności związanej z przewozem osób (1)

Analiza wskazanych powyżej nakazów prowadzi do wniosku, że przy ich orzekaniu dochodzi do pewnego pomieszania pojęć. W ramach nakazu powstrzymywania się od dokonywania czynności organy procesowe orzekają nakaz powstrzymywania się od wykonywania zawodu (np. policjanta), nakaz powstrzymania się od prowadzenia badań lekarskich osób ubiegających się o pozwolenie na posiadanie broni powinien być orzeczony jako nakaz powstrzymania się od wykonywania czynności a nie działalności. Odrębny problem, o czym była mowa powyżej, wiąże się z niewłaściwym nazewnictwem orzekanych środków zapobiegawczych zwanych zakazami, a więc określeniami zarezerwowanymi dla środków karnych.¹¹⁵

Konieczność orzekania właściwych form nakazów i zakazów i precyzyjnego ich oznaczenia ma niezwykle istotne znaczenie, przede wszystkim ze względu na obowiązek zaliczania środków zapobiegawczych wskazanych w art. 276 k.p.k. na poczet środków karnych. Art. 63 § 2 k.k. stanowi, że na poczet środków karnych, o których mowa w art. 39 pkt 2 i 3 k.k. zalicza się okres rzeczywistego stosowania odpowiadających im rodzajowo środków zapobiegawczych wymienionych w art. 275

¹¹⁵ PR w Jaworznie, (1 Ds 69/06) zastosowała środek zapobiegawczy w postaci zakazu wykonywania zawodu nauczyciela; PR w Białogardzie (Ds 3310/06) wydała postanowienie o zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci zakazu prowadzenia działalności gospodarczej związanej z przewozem osób. Na skutek zażalenia obrońcy podejrzanego, SR w Białogardzie (III Kp 364/06) zmienił częściowo postanowienie w ten sposób, że zastosował wobec podejrzanego zakaz wykonywania zawodu kierowcy.

i 276 k.k. Dodatkowo trzeba wziąć pod uwagę, że środek zapobiegawczy może być stosowany tylko w takim zakresie, jaki jest niezbędny do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, względnie zapobieżenia popełnieniu nowego ciężkiego przestępstwa. Tylko spełnienie tych przesłanek odbiera działaniu organu procesowego cechę bezprawności.

Przykładem właściwego zastosowania środka zapobiegawczego w postaci zawieszenia w prowadzeniu działalności jest postępowanie prowadzone przez Prokuraturę Rejonową w Koszalinie¹¹⁶ przeciwko podejrzanej o czyn z art. 38 ust. o Inspekcji Handlowej polegający na wprowadzeniu do obrotu paliw płynnych przed uzyskaniem zezwolenia na ich sprzedaż na nowo wybudowanej stacji paliw, której była właścicielką. W dochodzeniu tym zastosowany został środek zapobiegawczy w postaci zakazu prowadzenia działalności sprzedaży paliw ciekłych w Koszalinie przy ul. Słowiańskiej 17. Takie określenie zakazu należy uznać za prawidłowe, nie ma bowiem znaczenia, że podejrzana może dokonywać tego rodzaju czynności w innym miejscu w czasie obowiązywania nakazu, o ile posiada na to stosowne zezwolenie. Może jednak w opisanym stanie faktycznym powstać problem na tle orzeczenia przez sąd nakazu powstrzymania się od prowadzenia działalności i kwestii zaliczenia tego nakazu na poczet orzeczonego środka karnego zakazu prowadzenia działalności.

Powody zastosowania środków zapobiegawczych w postaci zawieszenia w czynnościach (prowadzeniu działalności) kształtują się podobnie jak w przypadku innych środków zapobiegawczych o charakterze nieizolacyjnym orzekanych w postępowaniu karnym.

W 3 przypadkach uzasadnieniem było wyłącznie zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, zaś w jednym tylko zapobieżenie popełnieniu nowego, ciężkiego przestępstwa, bez wskazania jakiejkolwiek przesłanki szczególnej z art. 258 k.p.k., co należy uznać za istotne uchybienie, ponieważ, o czym już wielokrotnie była mowa, zastosowanie środka zapobiegawczego jest dopuszczalne

¹¹⁶ sygn. akt Ds 414/06

wyłącznie przy kumulatywnym wystąpieniu co najmniej jednej przesłanki ogólnej i jednej przesłanki szczególnej.

W 12 przypadkach obok zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania wskazywano dodatkowo inne przesłanki, wśród których wystąpiły:

- zapewnienie stawiennictwa oskarżonego na rozprawę (3),
- obawa matactwa (2),
- brak stałego miejsca zamieszkania w Polsce (1),
- zapewnienie udziału oskarżonego w czynnościach procesowych (1).

Jak się wydaje, wskazane powyżej przesłanki mają charakter dość przypadkowy i nie znajdują odzwierciedlenia w realiach sprawy. Trudno przypuścić, by nakaz powstrzymywania się od jakiejkolwiek działalności miał wpływ na zapewnienie stawiennictwa oskarżonego na rozprawę lub na brak miejsca zamieszkania w kraju.

Jako dodatkowe przyczyny uzasadnienia zastosowania nakazów i zakazów z art. 276 k.p.k. wskazywano natomiast:

- brak konieczności stosowania tymczasowego aresztowania (1)
- charakter czynu oraz rodzaj wykonywanych przez policjanta czynności służbowych (2)
- dobro śledztwa, fakt, że podejrzany popełnił czyn jako policjant (1)
- przestępstwo związane z wykonywaniem zawodu (1)
- sposób i okoliczności popełnienia czynu, wysoki stopień szkodliwości społecznej
- ścisły związek zarzucanego czynu z czynnościami służbowymi (3)
- uchylenie tymczasowego aresztowania (4)
- uniemożliwienie prowadzenia pojazdów (1)
- wykonywanie pracy mającej związek z zarzucanym czynem, za który może być orzeczony środek zakazu wykonywania zawodu (1)

Przyczyny te, poza uchyleniem tymczasowego aresztowania i brakiem podstaw do jego zastosowania, zdecydowanie bardziej uzasadniają sięgnięcie po środki zapobiegawcze, o których mowa i należy do nich odnieść się aprobująco.

Stosunkowo często składane było zażalenie na postanowienie o zawieszeniu w czynnościach. Odnotowano 6 zażaleń (13 postanowień nie zostało zaskarżonych), z których tylko jedno zostało nieuwzględnione z powodu niesłuszności zarzutów zawartych w zażaleniu.

Przyczynami uwzględnienia zażalenia na zastosowanie środka zapobiegawczego były:

- brak przesłanek wskazujących na utrudnianie postępowania (3)
- orzeczenie środka nieznanego w ustawie w postaci zakazu wykonywania zawodu (1)

zmiana środka zapobiegawczego na zakaz wykonywania zawodu kierowcy (1).

Tylko w jednym przypadku złożony został wniosek o zmianę środka zapobiegawczego na inny, nie został on uwzględniony, z powodu dalszego istnienia przyczyn, dla których został zastosowany.

Uchylenie środka zapobiegawczego w postaci zawieszenia w czynnościach nastąpiło na etapie:

- postępowania przygotowawczego (5)
- postępowania sądowego (4)
- nie uchylono (9), w 3 przypadkach brak danych.

W odróżnieniu od innych środków zapobiegawczych, gdzie uchylenie zasadniczo następowało z urzędu, w przypadku zawieszenia w czynnościach (działalności) inicjatywa uchylenia w większości wypadków pochodziła od obrońcy (7), podczas gdy organ procesowy działał z urzędu tylko dwukrotnie.

W 3 przypadkach uzasadnieniem uchylenia postanowienia był brak przesłanek wskazujących na utrudnianie procesu karnego, w jednym – orzeczenie środka w formie nieznanego w ustawie, w jednym – umorzenie postępowania dyscyplinarnego przeciwko oskarżonemu policjantowi.

X. Nakaz powstrzymania się od prowadzenia pojazdów

Uregulowany w art. 276 k.p.k. nakaz powstrzymania się od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów ma zastosowanie w przypadku uzasadnionej obawy, że oskarżony prowadząc pojazd dopuści się popełnienia nowego, ciężkiego przestępstwa, przez co zasadne staje się odsunięcie oskarżonego od udziału w ruchu drogowym, wodnym lub powietrznym. Użycie tego środka będzie miało miejsce przede wszystkim w sprawach o przestępstwa zawarte w rozdziale XXI k.k., tj. przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, jednak nie ma przeszkód, by zastosować ten środek w sprawach o inne przestępstwa (np. gdy pedofil zwabia i wykorzystuje swoje ofiary w samochodzie, którym się porusza).

Środek zapobiegawczy, o którym mowa, nie obejmuje zakazu wydania dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdów. Jest to wyłącznie ciężące na oskarżonym zobowiązanie, iż w wyznaczonym czasie nie będzie kierował określonym pojazdem.¹¹⁷

Zatrzymanie prawa jazdy jest możliwe na podstawie art. 137 ust. 1 prawa o ruchu drogowym¹¹⁸. Celem tej czynności jest niezwłoczne wykluczenie z ruchu kierującego, który stwarza dlań zagrożenie oraz zabezpieczenie wykonania przyszłego zakazu prowadzenia pojazdów.¹¹⁹ Chociaż zatrzymanie prawa jazdy w trybie administracyjnym nie jest środkiem zapobiegawczym, Sąd Najwyższy wyraził słuszny pogląd, że okres faktycznego zatrzymania dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu podlega zaliczeniu na poczet zakazu prowadzenia pojazdów.¹²⁰

W toku badania odnotowano jedynie 25 środków zapobiegawczych w postaci zawieszenia w prowadzeniu pojazdów, z czego 18 zastosowanych było

¹¹⁷ T. Grzegorzczak: Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz, Warszawa 2008, s. 600

¹¹⁸ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. prawo o ruchu drogowym, tekst jedn. Dz.U z 2005, nr 108, poz. 908 ze zm., powoływana w dalszym ciągu jako p.r.dr

¹¹⁹ Uchwała SN z 14 września 1990 r., sygn. V KZP 21/90, OSNKW 1990, z. 4-6, poz. 19.

¹²⁰ Postanowienie SN z dnia 5 grudnia 2005 r., IV KK 319/05, OSP 2006, nr 9, poz. 97;

w postępowaniu przygotowawczym. W pozostałych nadesłanych do badania sprawach środek ten zastąpiony został orzecznym na podstawie art. 137 ust. 1 pr. o ruchu drogowym zatrzymaniem prawa jazdy, który organy procesowe uznawały za wystarczający do osiągnięcia celu w postaci wyeliminowania oskarżonego z uczestnictwa w ruchu drogowym. Mając na względzie fakt, że środki zapobiegawcze z art. 276 k.p.k. w największym stopniu realizując cel prewencyjny, praktykę tę należy zaaprobować.

Orzeczone środki zapobiegawcze w 1 tylko przypadku dotyczyły rowerów, w 7 – wszystkich pojazdów mechanicznych, w 13 – samochodów osobowych.

Dostrzeżone w toku badania błędy dotyczą przede wszystkim orzekania o innym rodzaju pojazdów niż ten, który służył do popełnienia przestępstwa, co stawia pod znakiem zapytania celowość zastosowania takiego środka.

Prokurator PR dla Wrocławia-Psie Pole zastosował w stosunku do podejrzanego o prowadzenie roweru w stanie nietrzeźwości środek zapobiegawczy w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych, wskazując w uzasadnieniu, że dokonane w toku dochodzenia ustalenia uzasadniają podejrzenie, że podejrzany popełnił występki, za który może być orzeczone zakaz prowadzenia pojazdów. Nie zastosowano natomiast nakazu powstrzymania się od prowadzenia rowerów. Również sąd¹²¹, skazując oskarżonego wyrokiem nakazowym, nie orzekł zakazu prowadzenia rowerów, lecz zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w ruchu lądowym na okres roku.

W postępowaniu prowadzonym przez Prokuraturę Rejonową w Chodzieży¹²² prokurator zastosował środek zapobiegawczy w postaci zakazu prowadzenia pojazdów z zatrzymaniem prawa jazdy, a następnie wydał postanowienie o zatrzymaniu prawa jazdy w trybie art. 137 ust. 1 pr. o ruchu drogowym. W tym przypadku dopuszczono się błędu, który polegał na orzeczeniu w ramach środka zapobiegawczego zatrzymania prawa jazdy. Art. 276 k.p.k. nie przewiduje (tak jak

¹²¹ SR dla Wrocławia-Fabrycznej, sygn. akt XII K 899/06

¹²² sygn. akt Ds. 509/06/S

art. 277 k.p.k. w odniesieniu do zakazu opuszczania kraju) możliwości rozszerzenia nakazu powstrzymania się od prowadzenia pojazdów na odebranie prawa jazdy.

W odróżnieniu od innych środków zapobiegawczych, w przypadku zawieszenia w prowadzeniu pojazdów ani razu nie uzasadniano zastosowania tego środka wyłącznie przesłanką ogólną. W 3 przypadkach w uzasadnieniu wskazano zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, w 5 – zapobieżenie popełnieniu nowego, ciężkiego przestępstwa. Dodatkowo zastosowanie tego środka uzasadniano:

- rodzajem popełnionego przestępstwa (8)
- zapewnieniem stawiennictwa oskarżonego na rozprawie (2)
- zagrożeniem wysoką karą (1)
- obawą matactwa (1)
- podejrzeniem popełnienia czynu, za który może być orzeczony zakaz prowadzenia pojazdów (1)
- wymuszeniem realizacji obowiązków procesowych na oskarżonym, który ciągle narusza porządek prawny (1).

Oceniając wskazane w postanowieniach przesłanki zastosowania nakazu powstrzymania się od prowadzenia pojazdów, należy stwierdzić, podobnie jak to było z zawieszeniem w czynnościach czy prowadzeniu działalności, że sprawiają one wrażenie dobranych przypadkowo, tylko w tym celu, by było jakiegokolwiek uzasadnienie. Trudno przypuścić, że środek ten umożliwi uniknięcie matactwa oskarżonego, czy zapewni jego stawiennictwo na rozprawie.

Nie odnotowano zażaleń na postanowienie o zawieszeniu w prowadzeniu pojazdów i tylko jeden wniosek o zmianę środka zapobiegawczego, który nie został uwzględniony z powodu dalszego istnienia przyczyn, dla których środek ten został zastosowany.

Ustalono, że tylko jeden środek został uchylony, 14 nie zostało uchylonych, co do pozostałych brak było danych. Inicjatywa uchylecia nakazu powstrzymania się od prowadzenia pojazdów pochodziła od organu procesowego działającego z urzędu.

XI. Zakaz opuszczania kraju

Zakaz opuszczania kraju stanowi dozwolony przez normy prawne wyjątek od prawa człowieka do swobodnego opuszczenia kraju, (także własnego), określonego w art. 2 ust. 2 Protokołu nr 4 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Zgodnie z ust. 3 tego przepisu korzystanie z prawa do opuszczania kraju nie może podlegać innym ograniczeniom niż te, które określa ustawa, i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na bezpieczeństwo państwowe i publiczne, utrzymanie porządku publicznego, zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia lub moralności, lub ochronę praw i wolności innych osób, z dodatkowym zastrzeżeniem, że nie naruszają równowagi pomiędzy interesem publicznym i interesem jednostki.¹²³

Zgodnie z art. 277 k.p.k. w razie uzasadnionej obawy ucieczki można zastosować w charakterze środka zapobiegawczego zakaz opuszczania przez oskarżonego kraju, który może być połączony z zatrzymaniem mu paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy albo z zakazem wydania takiego dokumentu.

Środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju występuje w dwóch postaciach:

- prostej – obejmującej wyłącznie zakaz opuszczania kraju (*interdictio simplex*)
- złożonej – połączonej z zatrzymaniem paszportu lub zakazem wydania dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy (*interdictio multiplex*).

Nie jest natomiast dopuszczalne orzeczenie w ramach środka zapobiegawczego wyłącznie zatrzymania paszportu.¹²⁴

Innym dokumentem uprawniającym do przekraczania granicy, który może podlegać zatrzymaniu w ramach zakazu opuszczania kraju, jest polski dokument

¹²³ Por. wyroki ETPCz z 23 maja 2006 roku w sprawie Baumann przeciwko Francji, numer skargi 33592/96, § 61, ECHR 2001-V i Reiner przeciwko Bułgarii, numer skargi 46343/99, § 109).

¹²⁴ Zatrzymanie paszportu możliwe jest w dwóch trybach – karnoprosesowym – na podstawie art. 277 k.p.k. oraz administracyjnym według reguł określonych w art. 6 ust. 1 i art. 10 ust. 2 ustawy o paszportach, który reguluje zasady dotyczące odmowy wydania i unieważnienia paszportu.

podróży wydawany na podstawie art. 73 ust. 1 ustawy o cudzoziemcach.¹²⁵ oraz przepustka wystawiona przez Komendanta placówki Straży Granicznej na podstawie art. 15a ust. 1 ust. o cudzoziemcach członkom załóg statków morskich, uprawniająca do przekroczenia granicy i zejścia na ląd oraz pobytu w granicach miasta portowego.

Zakaz opuszczania kraju jest jedynym środkiem, który ma własną przesłankę szczególną stosowania, niedopuszczalne jest stosowanie go z innych przyczyn.

Sąd Najwyższy zasadnie stwierdził, że „przesłanki stosowania środków zapobiegawczych, które wymienia art. 258 k.p.k. zostają wyłączone na podstawie reguły kolizyjnej *lex specialis derogat legi generali*. Podstawę tego środka należy wiązać z celem, jaki środek ten ma osiągnąć, a przyjęcie, iż do zakazu opuszczania kraju mają zastosowanie wszystkie podstawy określone w art. 258 k.p.k. czyniłoby zbędnym zamieszczenie wspomnianego zwrotu w art. 277 k.p.k.”¹²⁶

Obawa ucieczki za granicę, która jest podstawą orzeczenia zakazu, musi być realna, tzn. fakty znane organowi procesowemu powinny wskazywać, że oskarżony będzie usiłował zbiec z Polski, utrudniając prowadzenie postępowania karnego i uchylając się od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo.¹²⁷

Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie A.E. przeciwko Polsce stwierdził, że „nawet gdy istnieje początkowo prawne ograniczenie wolności jednostki dotyczące swobody przemieszczania się, utrzymywanie tego zakazu automatycznie przez dłuższy okres, może stać się nieproporcjonalnym środkiem, naruszającym indywidualne prawa (...). W opinii Trybunału, urzędy nie mają kompetencji utrzymywania przez dłuższy okres restrykcji dotyczących swobody poruszania się, jeśli nie poddają cyklicznej ocenie uzasadnienia zastosowaniu takiego zakazu. (...).¹²⁸

Zakaz opuszczania kraju, jest trzecim co do częstości stosowania nieizolacyjnym środkiem zapobiegawczym. Badanie objęło 346 zakazów, z czego

¹²⁵ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2003 r., nr 128, poz. 1175, ze zm.

¹²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia z 6 lutego 1996, sygn. III KO 4/96

¹²⁷ T. Grzegorzczak: Zakaz opuszczania kraju jako nowy środek zapobiegawczy w procesie karnym.” Przegląd Policyjny 1996 nr 4, s. 11

¹²⁸ Wyrok ETPCz w sprawie A.E. przeciwko Polsce z dnia 31 marca 2009 r., nr skargi 14480/04, § 49

321 (93,9%) zastosowano w postępowaniu przygotowawczym, 18 (5,3%) w postępowaniu sądowym.

W 101 przypadkach orzeczono zakaz prosty (29,3%), zakaz opuszczania kraju połączony z zatrzymaniem paszportu zastosowany został 144 razy (41,7%). Odnotowano także 83 (24,1%) zakazów opuszczania kraju połączonych z zakazem wydania paszportu, 16 (1,3%) zakazów opuszczania kraju połączonych z zatrzymaniem paszportu i zakazem jego wydania¹²⁹, oraz 1 (0,1%) zakaz opuszczania kraju połączony z zatrzymaniem paszportu i dowodu osobistego¹³⁰.

Jak już wspomniano w punkcie II. niniejszego opracowania, zakaz opuszczania kraju ma własną przesłankę szczególną stosowania, jednak prawie w żadnym postanowieniu o jego zastosowaniu nie znalazło się wyjaśnienie, na czym w rzeczywistości polega obawa ucieczki oskarżonego za granicę.

Stwierdzono, że aż 33,1% postanowień było uzasadnionych wyłącznie koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. W 41,9% przypadków wskazywano tę przesłankę obok innych.

Najczęściej, bo aż w 89 przypadkach uzasadnieniem zastosowania zakazu opuszczania kraju było uchylenie tymczasowego aresztowania. W 71 wypadkach było to wyłącznie uchylenie tymczasowego aresztowania, w 18 wskazywano dodatkowo: stan majątkowy podejrzanego (1), zgromadzenie większości materiału dowodowego (1), zapewnienie kontroli oskarżonego (4), trudna sytuacja materialna podejrzanego (1), uznanie, że dwa środki nieizolacyjny są wystarczające (4), duży ciężar gatunkowy przestępstwa (1), właściwości sprawcy i jego sytuacja rodzinna (1), złożenie wniosku z 335 k.p.k. (2), obawa uchylania od wymiaru sprawiedliwości,

¹²⁹ np. PR w Tczewie, w sprawie sygn. akt Ds 350/06, zastosowała zakaz opuszczania kraju połączony z zatrzymaniem paszportu oraz z zakazem wydania dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy. Decyzję ta jest prawidłowa, zważywszy, że paszport nie jest jedynym dokumentem uprawniającym do przekroczenia granicy.

¹³⁰ PR Olsztyn Północ, w sprawie sygn. akt Ds 1110/06 zastosowała środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju połączony z odebraniem paszportu i dowodu osobistego. Nie jest dopuszczalne odebranie dowodu osobistego, jako że dokument ten ma znacznie większe znaczenie niż tylko uprawnienie do przekraczania granicy w Strefie Schengen. Odebranie dowodu osobistego może nastąpić wyłącznie w trybie określonym w ustawie z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych, Dz.U. z 2010 r., Nr 167, 1131.

stałe zamieszkanie oskarżonego zagranicą (1), przebywanie w różnych miejscach, przebywanie poza miejscem zameldowania, (1), wykonanie postanowienia sądu (1). W 5 innych przypadkach wskazywano inne okoliczności związane z tymczasowym aresztowaniem. W 3 z nich było to ustanie przyczyny stosowania tymczasowego aresztowania, w 1 - uznanie że dotychczasowe tymczasowe aresztowanie jest zbyt surowe do zapewnienia prawidłowego toku postępowania, w 1 - niecelowość stosowania tymczasowego aresztowania (1).

Do przesłanek zastosowania zakazu opuszczania kraju zaliczano ponadto:

- brak stałego zamieszkania oskarżonego w Polsce (1)
- cechy osobiste sprawcy (2)
- charakter czynu (3) w tym wskazując jako dodatkową okoliczność: sytuację majątkową podejrzanych (1), uprzednią karalność sprawy i nieprzyznanie się do popełnienia zarzucanego czynu (1)
- fakt, że oskarżony jest cudzoziemcem (1)
- częste przekraczanie granicy przez oskarżonego (1)
- dobro śledztwa (1)
- duże prawdopodobieństwo, że podejrzany popełnił zarzucany mu czyn (1)
- fakt przebywania oskarżonego poza granicami kraju (1)
- kontrola zachowania podejrzanego (13), w tym przestrzegania przez niego porządku prawnego (2)
- nieobecność oskarżonego w miejscu pobytu i niemożność ustalenia jego aktualnego miejsca pobytu (8), w tym dodatkowo zawieszenie postępowania (1)
- nieprzyznanie się do popełnienia czynu (1)
- nieustalenie miejsca pobytu podejrzanego (2)
- nieustalenie współsprawców, rozwojowy i wielowątkowy charakter sprawy (1)
- nieuwzględnienie wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania (6), w tym dodatkowo prowadzenie sprawy w trybie uproszczonym (1), rola podejrzanego w popełnieniu przestępstwa i zapobieżenie kolejnym włamaniom do sklepu (1)
- niestawiennictwo na wezwanie i wyjazd podejrzanego za granicę (1)

- niskie pobudki działania sprawcy, złamanie zasad etyki i wysoki stopień szkodliwości czynu (1)
- obawa co do stawiennictwa (1)
- okoliczności czynu, fakt, że matka i siostra oskarżonego mieszkają za granicą (1)
- ukrywanie się oskarżonego (1)
- oskarżony ma kilka miejsc pobytu, a nie wyjaśniono wszystkich okoliczności sprawy (1)
- podejrzany nie przebywa w miejscu zamieszkania, a miejsce pobytu jest nieznane (1)
- postawa oskarżonej i stopień społecznej szkodliwości czynu (5)
- poszerzenie zarzutów (1)
- potrzeba kontrolowania podejrzanego (1)
- praca oskarżonego za granicą (1)
- przebywanie podejrzanego zagranicą (2)
- sprawowanie systematycznego wglądu odnośnie do postawy oskarżonego w zakresie przestrzegania obowiązującego porządku prawnego (1)
- stałe zamieszkanie oskarżonego za granicą (2)
- sytuacja majątkowa i osobista uniemożliwiająca stosowanie innego środka zapobiegawczego (1)
- „środek jest wystarczający” (1)
- uchylenie poręczenia majątkowego, dotychczasowa postawa podejrzanego (1)
- ukrywanie się podejrzanego (1)
- umożliwienie przeprowadzenia planowych czynności w sprawie (1)
- uprzednia karalność oskarżonego (2), w tym dodatkowo nieprzyznanie się do czynu (1)
- wielka wartość szkody, okoliczności sprawy, waga i charakter zarzutu (1)
- zagrożenie utrudnieniem postępowania (1)
- zapewnienie stałej obecności oskarżonego w miejscu zamieszkania (4)

Analiza przesłanek zastosowania zakazu opuszczania kraju prowadzi do wniosku, że środek ten jest z reguły stosowany z naruszeniem dyspozycji art. 277 k.p.k. Z reguły uzasadnienia postanowień o zakazie opuszczenia kraju nie zawierają wskazania przesłanek z art. 277 k.p.k., nie określają, na czym polega

niebezpieczeństwo ucieczki oskarżonego za granicę. Jedynie 0,7% postanowień było uzasadnionych obawą ucieczki za granicę, jednak w żadnym wypadku nie wskazano, z czego konkretnie ta obawa wynikała.

Wśród okoliczności, które słusznie uzasadniały zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci zakazu opuszczania kraju, należy zaliczyć:

- brak stałego zamieszkania w Polsce,
- fakt, że oskarżony jest cudzoziemcem,
- częste przekraczanie granicy przez oskarżonego,
- fakt przebywania oskarżonego poza granicami kraju,
- niestawiennictwo na wezwanie i wyjazd podejrzanego za granicę,
- okoliczności czynu w połączeniu z faktem, że matka i siostra oskarżonego mieszkają za granicą,
- praca oskarżonego za granicą,
- stałe zamieszkanie oskarżonego za granicą.

Wątpliwości budzi zastosowanie zakazu opuszczania kraju ze względu na nieobecność oskarżonego w miejscu pobytu i niemożność ustalenia jego aktualnego miejsca pobytu, nieprzebywanie w miejscu zamieszkania, nieustalenie miejsca pobytu podejrzanego, ukrywanie się oskarżonego, przebywanie w różnych miejscach, poza miejscem zameldowania. W tym przypadku należałoby raczej zastosować inne instrumenty procesowe, mające na celu zapewnienie obecności oskarżonego w procesie, przede wszystkim poszukiwanie oskarżonego i list gończy.

Pozostałe okoliczności wymienione w Tabeli 14. w żadnym wypadku nie powinny stanowić podstawy zastosowania zakazu opuszczania kraju i stanowią naruszenie dyspozycji art. 277 k.p.k. Tymczasem aż w 71 sprawach przesłanką zastosowania tego środka było wyłącznie uchylenie tymczasowego aresztowania (w 16 sprawach uzasadniono zastosowanie środka uchyleniem tymczasowego aresztowania, ze wskazaniem jeszcze innej przesłanki, np. duży ciężar gatunkowy przestępstwa czy sytuacja osobista i rodzinna oskarżonego).

Dla przykładu prokurator Prokuratury Rejonowej w Jeleniej Górze¹³¹, uzasadnił postanowienie o zakazie opuszczania kraju zapewnieniem prawidłowego toku postępowania karnego a w szczególności zapewnieniem stawiennictwa na wystawiane wezwania”.

Prokuratura Rejonowa w Lublińcu¹³², zastosowała zakaz opuszczania kraju połączony z zatrzymaniem paszportu, uzasadniając to koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania „albowiem sytuacja osobista oraz majątkowa oskarżonego uniemożliwiają zastosowanie innego rodzaju środków zapobiegawczych”.

Odnotowano zaledwie 11 zażaleń (3,2%) na postanowienie o zakazie opuszczania kraju, z czego 4 nie zostały uwzględnione, 6 uwzględniono, w jednym przypadku nastąpiła odmowa przyjęcia zażalenia złożonego po terminie.

We wszystkich przypadkach odmowa uwzględnienia zażalenia wynikała z dalszego istnienia przyczyn, dla których zastosowano środek zapobiegawczy.

Uwzględnienie zażalenia następowało z powodu zastosowania innego środka zapobiegawczego (1), zakończenia postępowania przygotowawczego (1), w jednym przypadku nie brak było uzasadnienia, w pozostałych sprawach brak danych.

Równie nieliczne były wnioski o zmianę środka zapobiegawczego. Złożone zostały zaledwie w 17 przypadkach (4,9%), z czego 8 wniosków zostało uwzględnionych, zaś 9 nie uwzględniono.

Przyczynami uwzględnienia wniosku o zmianę zakazu opuszczania kraju na inny środek było:

- praca oskarżonego na terenie Niemiec (1)
- praca oskarżonego za granicą w połączeniu z okolicznością, że mamy do czynienia z końcowym etapem postępowania (1)
- ustanie przyczyny zastosowania środka i uznanie że wystarczającym środkiem będzie środek łagodniejszy (1)
- uzasadniony wniosek obrońcy (1)

¹³¹ sygn. akt 1 Ds 2754/05/S

¹³² sygn. akt Ds 188/06

- uznanie, że wystarczający jest inny środek (poręczenie majątkowe) (2)
- samo złożenie wniosku o zmianę środka zapobiegawczego (1)
- zmiana sytuacji życiowej oskarżonego, zastosowanie innego środka (poręczenie majątkowe) (1).

Nietrudno zauważyć, że uzasadnienie postanowienia o zmianie zakazu opuszczania kraju na inny środek samym faktem złożenia wniosku, czy też stwierdzeniem, że wniosek obrońcy jest uzasadniony, nie jest wystarczające, nie spełnia bowiem wymogów uzasadnienia.

Okolicznościami uzasadniającymi odmowę uwzględnienia wniosku o zmianę środka zapobiegawczego były:

- dalsze istnienie przyczyn, dla których zastosowano zakaz opuszczania kraju (bez szczegółowego określenia, jakie to przyczyny) (6)
- nieudokumentowanie okoliczności wskazanych we wniosku (2).

W tym ostatnim przypadku nie znaleziono w aktach sprawy żadnych informacji, czy organ procesowy powziął starania o potwierdzenie danych wskazanych we wniosku, np. czy wezwał wnioskodawcę do uzupełnienia wniosku.

Środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju uchylony został:

- w postępowaniu przygotowawczym – 58 (16,9%)
- w postępowaniu sądowym – 88 (25,6%)
- po uprawomocnieniu się wyroku – 39 (11,3%)
- nie uchylono – 78 (22,7%)
- brak danych – 81 (23,5%).

W 141 (40,8%) przypadkach zakaz opuszczania kraju uchylony został z urzędu. W 41 sprawach (11,9%) z inicjatywą uchylenia wystąpił oskarżony lub jego obrońca, w 1 (0,3%) przypadku uchylenie miało miejsce na skutek nieuwzględnienia wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

W 26,7% przypadków uzasadnieniem uchylenia środka zapobiegawczego było samo wydanie wyroku przez sąd I instancji, w 14,9% - uprawomocnienie się wyroku, w 5,9% - umorzenie postępowania, 7,5% - ustanie przyczyn, dla których środek zastosowano, 5,9% - zastosowanie innego środka.

W 19 sprawach wskazywano inne uzasadnienie, jedno postanowienie nie zostało w ogóle uzasadnione. Szczegółowe dane odnośnie do podstaw uchylenia zakazu opuszczania kraju przedstawia Tabela 10.

Tabela 10 Przyczyny uchylenia zakazu opuszczania kraju

Przyczyny uchylenia zakazu opuszczania kraju	Częstość
brak wystarczającego prawdopodobieństwa, że oskarżony popełnił przestępstwo	1
dotychczasowa postawa oskarżonego	1
podjęcie przez oskarżonego pracy, której wykonanie utrudniałoby stosowanie środków zapobiegawczych	1
przyznanie się do winy	1
sytuacja rodzinna oskarżonego, istnienie drugiego środka zapobiegawczego	2
śmierć oskarżonego	2
zastosowanie tymczasowego aresztowania w tej lub innej sprawie	2
ustalenie miejsca pobytu oskarżonego	1
wprowadzenie do wykonania kary pozbawienia wolności	3
wydanie listu gończego	1
wykonanie wszystkich czynności z udziałem podejrzanego	1
wynikająca z wykonywanej pracy konieczność 4-dniowego wyjazdu za granicę	1
zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania przez inne środki zapobiegawcze	3
zakończenie post. przygotowawczego	2
zakończenie przesłuchania oskarżonego na rozprawie	1
zastosowanie zakazu opuszczania kraju w innym postępowaniu	1
zakończenie post. przygotowawczego i złożenie wniosku z art. 335 k.p.k.	3

W zasadzie aprobująco należy odnieść się do wskazywanych w uzasadnieniu postanowienia podstaw uchylenia. Zastrzeżenie budzi jedynie przyznanie się do winy, jako okoliczność uzasadniająca taką decyzję. Zakładając, że środek zapobiegawczy został prawidłowo zastosowany, wątpliwe jest, by samo przyznanie się do winy usunęło niebezpieczeństwo dla prawidłowego toku postępowania, zwłaszcza gdyby sąd uznał obecność oskarżonego na rozprawie za obowiązkową. Ucieczka oskarżonego za granicę spowodowałaby w takim przypadku konieczność wielokrotnego odraczania rozprawy (lub zawieszenia postępowania), a w konsekwencji przewlekłość procesu, która godzi w prawo człowieka do rzetelnego procesu karnego.

Bardzo poważne zastrzeżenia, o czym była mowa w punkcie III niniejszego opracowania, budzi moment podjęcia decyzji o uchyleniu środka zapobiegawczego. Zdarzają się okresy kilkunastomiesięczne lub nawet kilkuletnie od chwili prawomocnego zakończenia postępowania.¹³³ Rozpatrzenie wniosku oskarżonego (skazanego) o uchylenie zakazu opuszczania kraju zajmuje organowi procesowemu z reguły kilka lub kilkanaście tygodni.

Poważne zastrzeżenia budzi kwestia przekazu informacji organom kontroli granicznej na temat uchylenia orzeczonego środka zapobiegawczego. W kilku sprawach oskarżony, co do którego uchylono zakaz opuszczania kraju, został zatrzymany na lotnisku przy próbie wejścia do samolotu, ponieważ organ uchylający zakaz nie poinformował Straży Granicznej o uchyleniu środka zapobiegawczego. W jednym przypadku oskarżonemu uniemożliwiono opuszczenie kraju do czasu wyjaśnienia, czy środek nadal jest stosowany, w innym - oskarżony okazał organom Straży Granicznej odpis postanowienia o uchyleniu zakazu opuszczania kraju i po konsultacji z właściwą prokuraturą Straż Graniczna zezwoliła na wyjazd.

¹³³ np. PR w Mikołowie, sygn. akt 1 Ds 610/06 – środek uchylony został 11 miesięcy po umorzeniu postępowania; SO w Gdańsku IV K 4036/06 (IV K 427/06) uchylił zakaz opuszczania kraju w prawomocnie zakończonym w 2006r. postępowaniu dopiero we wrześniu 2010 r., po monicie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

XII. Podsumowanie

Analiza praktyki stosowania nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w procesie karnym wykazała, że istnieją liczne nieprawidłowości rzutujące na generalny negatywny obraz tej instytucji.

Podstawowy zarzut dotyczy oderwania środka zapobiegawczego od realiów sprawy. Dobór środków często wygląda na przypadkowy, niekiedy wręcz zastosowanie środka zapobiegawczego było zbędne.

Minimalna liczba środków zapobiegawczych w postaci poręczenia społecznego i poręczenia osobistego wynika nie tyle z faktu, że nie ma podmiotu, który mógłby (i chciał) udzielić poręczenia, lecz z tego, że organ procesowy nie wykazuje żadnej aktywności by ustalić, kto mógłby taką rolę poręczyciela pełnić. Zdecydowanie prościej jest zastosować dozór Policji, choć czynność taka w znacznie większym stopniu generuje koszty niż poręczenie niemajątkowe.

Poważne zastrzeżenia dotyczą przesłanek stosowania środków zapobiegawczych. Nierzadko ograniczają się one wyłącznie do wskazania przesłanki ogólnej zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Taki stan rzeczy jest niedopuszczalny. Stosowanie środka zapobiegawczego może nastąpić wyłącznie przy łącznym zaistnieniu co najmniej jednej przesłanki ogólnej i jednej przesłanki szczególnej. Przesłanki szczególne wymienione zostały w art. 258 k.p.k. oraz 277 k.p.k. w odniesieniu do zakazu opuszczania kraju. Niedopuszczalne jest orzeczenie środka zapobiegawczego z powodu nieprzyznania się oskarżonego do popełnienia zarzuconego mu czynu, czy kilkakrotnej zmiany składanych wyjaśnień. Czynności te są dozwoloną przez prawo formą korzystania z prawa do obrony, zaś korzystanie z przysługującego podmiotowi uprawnienia nie może wywoływać wobec niego negatywnych konsekwencji prawnych.

Podobnie, nie do zaakceptowania jest uzasadnienie zastosowania środka zapobiegawczego faktem uchylecia tymczasowego aresztowania. Często zdarzają się postanowienia, w których organ procesowy ogranicza się wyłącznie do dowodzenia, że brak jest podstaw do zastosowania środka izolacyjnego, nie wskazując w ogóle przesłanek zastosowania środka o charakterze nieizolacyjnym.

Podstawą zastosowania zakazu opuszczania kraju mogą być wyłącznie przyczyny wskazane w art. 277 k.p.k. Organ procesowy ma obowiązek wskazania, na czym konkretnie polega obawa ucieczki. Sam fakt ukrycia się oskarżonego nie musi być wystarczającym powodem do zastosowania tego środka. W opisanym przypadku zasadne jest raczej zarządzenie poszukiwania oskarżonego i wydanie listu gończego.

Uzasadnienia postanowień o zastosowaniu środka zapobiegawczego generalnie odbiegają od standardów wyznaczonych przez art. 253 § 3 k.p.k. Są one lakoniczne, nieprzystające do okoliczności sprawy, często pisane z naruszeniem reguł pisowni polskiej, tworzone metodą kopiuj-wklej. Zdarzają się postanowienia, które w ogóle nie zawierają uzasadnienia, co należy uznać za bardzo poważne uchybienie.

Wadliwa jest praktyka dotycząca uchylania nieizolacyjnych środków zapobiegawczych, polegająca głównie na zwłoce w wydaniu postanowienia sięgającej od kilku miesięcy do kilku lat. Organy procesowe zdają się zapominać o istnieniu środka o charakterze izolacyjnym. *De lege ferenda* należałoby rozważyć wprowadzenie instytucji odszkodowania za szkody wynikłe z niezasadnego zastosowania oraz nieuchylenia nieizolacyjnego środka zapobiegawczego. Szkoda taka może wystąpić np. w związku z niemożnością wykonywania pracy za granicą w przypadku nieuchylenia zakazu opuszczania kraju. Nieuchylenie poręczenia majątkowego przy dużych kwotach naraża poręczyciela na wymierne straty.

Podzielić należy pogląd Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, że w każdym przypadku, gdy oskarżony długotrwale znajduje się pod ograniczającym jego wolność indywidualną działaniem środka zapobiegawczego, sama wskazana okoliczność wywołuje *per se* skutki w sferze jej życia prywatnego i rodzinnego. Władze zatem mają obowiązek sprawowania kontroli nie tylko nad samym ustanowieniem dozoru, ale również nad późniejszym stosowaniem tego środka w celu uniknięcia nadużyć i wystąpienia arbitralności. Muszą badać wszystkie okoliczności wynikające z okoliczności sprawy dla ujawnienia lub wykluczenia istnienia uzasadnionego interesu publicznego, wzięwszy pod uwagę zasadę domniemania niewinności. Ryzyko, że osoba, której postawiono zarzuty, może zakłócić prawidłowy bieg postępowania z czasem zmniejsza się. Poza tym, każdy

środek, który zmierza do ograniczenia swobody korzystania z praw, które związane są ze sferą życia prywatnego jednostki musi być poddany restryktywnej wykładni i być stosowany z powściągliwością.¹³⁴

Negatywnie należy odnieść się do jakości współpracy pomiędzy organami stosującymi środek zapobiegawczy a tymi, które go wykonują. Zdarzają się przypadki nieinformowania organu dozoru o uchyleniu dozoru Policji oraz Straży Granicznej o uchyleniu zakazu opuszczania kraju. Z drugiej strony organ dozoru zbyt często nie informuje o niewykonywaniu obowiązków spoczywających na oskarżonym w ramach dozoru Policji, uniemożliwiając organowi procesowemu stosowną reakcję, np. w postaci zmiany środka zapobiegawczego na surowszy. Zdarzają się jednak sytuacje, w których informacja o kilkumiesięcznym niestawiennictwie oskarżonego do właściwego komisariatu Policji, nie wywołuje żadnej reakcji ze strony prokuratora czy sądu.

Poręczenie majątkowe prawie wyłącznie ma postać pieniędzy, czego w żadnym razie nie można uznać za wadę. Jednak bardzo poważne zastrzeżenia budzi orzekanie tego środka zapobiegawczego zamiast zabezpieczenia majątkowego. Jest to ewidentne nadużycie prawa przez organy procesowe. Standardem jest wyznaczanie kwoty poręczenia przy przestępstwach z art. 178a k.k. w wysokości przewidywanej (a często, już uzgodnionej w ramach wniosku z art. 335 k.p.k.) kary grzywny i kosztów postępowania.

Niedopuszczalne jest wyrażanie zgody na przeksięgowanie kwoty poręczenia majątkowego na poczet kary grzywny, jeśli poręczającym jest osoba trzecia, niebędąca dla oskarżonego osobą najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.

Zwrot kwoty poręczenia majątkowego, po jej zwolnieniu, powinien następować z odsetkami, tymczasem tylko w jednej sprawie sąd orzekł obowiązek zwrotu kwoty poręczenia wraz z ustawowymi odsetkami, w pozostałych sprawach taka sytuacja nie miała miejsca.

¹³⁴ Wyrok ETPCz z dnia 15 stycznia 2008 r. w sprawie Zmarzlak przeciwko Polsce, (Skarga nr37522/02), zob. także wyrok ETPCz z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie Wiensztal p. Polsce, skarga nr 43748/98

Poręczenie społeczne i poręczenie osoby godnej zaufania należą do rzadkości. Postulować należy, aby organy procesowe częściej korzystały z tych środków, jako że mogą one skutecznie zabezpieczyć prawidłowy tok postępowania, nie generując kosztów np. związanych z wykonywaniem dozoru Policji.

Mankamentem poręczenia osobistego jest ograniczenie obowiązków poręczyciela wyłącznie do zapewnienia, że oskarżony będzie się stawiał na każde wezwanie i nie będzie w bezprawny sposób utrudniał postępowania. Organy procesowe zupełnie nie dostrzegają możliwości orzekania w ramach poręczenia osoby godnej zaufania obowiązków określonych w art. 275 § 2 k.p.k.

Nakładane na oskarżonego w ramach dozoru Policji powinności prawie wyłącznie ograniczają się do obowiązku stawiennictwa na posterunku Policji w określonych odstępach czasu. Orzekanie o nich charakteryzuje się pełnym automatyzmem. W sprawach o przestępstwa z art. 207 k.k., a także o przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu z reguły nie nakłada się obowiązków w zakresie zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu przebywania w określonych miejscach, co byłoby uzasadnione przede wszystkim ze względu na pokrzywdzonego.

Środki zapobiegawcze w postaci nakazów i zakazów określonego zachowania są stosowane rzadko. Mankamentem jest orzekanie ich w formie nieznannej ustawie jako „zakazy prowadzenia działalności”, „zakazy wykonywania zawodu” czy „zakazy prowadzenia pojazdów”, zamiast nakazów powstrzymania się od prowadzenia działalności, wykonywania zawodu czy prowadzenia pojazdów oraz zawieszenia w czynnościach, a także orzekanie nakazów powstrzymania się od działalności jako zawieszenia w czynnościach lub nakazy powstrzymania się od wykonywania zawodu itp. Potrzeba właściwego formułowania środka zapobiegawczego ma ogromne znaczenie nie tylko ze względu na konieczność ograniczenia uciążliwości związanej z nałożonym środkiem, lecz także ze względu na wynikający z art. 63 § 3 k.p.k. obowiązek zaliczenia właściwych rodzajowo środków zapobiegawczych z art. 275 i 276 k.p.k. na poczet środków karnych określonych w art. 39 pkt 2 i 3 k.k.

Zakaz opuszczania kraju jest trzecim co do częstotliwości stosowanym środkiem zapobiegawczym. Ma on swoją własną przesłankę szczególną, określoną w art. 277 § 1 k.p.k. Środek ten może być stosowany wyłącznie wtedy, gdy istnieje uzasadniona

obawa ucieczki oskarżonego za granicę. Tymczasem praktyka wskazuje, że jedynie 0,7% zakazów zostało uzasadnionych prawidłowo. W pozostałych przypadkach zakaz opuszczania kraju zastosowany był z przyczyn, które w żadnym razie nie powinny stanowić przesłanki jego orzeczenia.

Analiza zażaleń na postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego oraz wniosków o ich zmianę prowadzi do wniosku, że oskarżeni generalnie nie postrzegają nieizolacyjnych środków zapobiegawczych jako dolegliwości. Świadczy o tym znikoma liczba wniosków o zmianę środka i zażaleń na jego zastosowanie, obserwowana w odniesieniu do wszystkich zbadanych środków zapobiegawczych. Organy procesowe też zdają się nie przywiązywać specjalnej wagi do tych środków, o czym przekonuje brak reakcji na niewywiązywanie się z obowiązków nałożonych w ramach środka zapobiegawczego, oderwanie środka zapobiegawczego od realiów sprawy, wielomiesięczna zwłoka w podejmowaniu decyzji o uchyleniu środka zapobiegawczego.

Niedopuszczalne jest utrzymywanie środka zapobiegawczego po uprawomocnieniu się wyroku skazującego z warunkowym zawieszeniem jego wykonania. Art. 249 § 4 k.p.k. zezwala na stosowanie środków zapobiegawczych aż do momentu rozpoczęcia odbywania kary. W przypadku zawieszenia wykonania kary, momentem tym jest rozpoczęcie okresu próby.

XIII. Wybrane stany faktyczne

1. W postępowaniu ponownym prowadzonym przez SO w W. przeciwko oskarżonemu o czyn z art. 271 § 1 i 3 k.k. i 273 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. i art. 12 k.k. Sławomirowi E. (III K 75/07) utrzymano w mocy zastosowany w sprawie III K 4/06 środek zapobiegawczy w postaci poręczenia majątkowego w wysokości 100 000 zł oraz zakazu opuszczania kraju. Wyrok skazujący oskarżonego uprawomocnił się w dniu 20 listopada 2007 r.

W dniu 28 listopada 2007r. Sławomir E. złożył wniosek o zwrot poręczenia majątkowego, który został rozpoznany na posiedzeniu w dniu 25 stycznia 2008 r. Sąd Okręgowy uchylił poręczenie majątkowe, uzasadniając treść decyzji uprawomocnieniem wyroku w sprawie.

W dniu 14 listopada 2008 r. Skazany Sławomir E. Wystąpił z wnioskiem o udzielenie informacji, czy w związku z prawomocnym zakończeniem postępowania przeciwko niemu oraz rozpoczęciem wykonania kary, uchylono stosowany wobec niego środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju. W dniu 13 stycznia 2009 r. SO we Wrocławiu uchylił środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju zastosowany w dniu 24 listopada 2004 r. przez Prokuratora Okręgowego w W., uzasadniając treść decyzji prawomocnym zakończeniem postępowania w sprawie. (ankieta nr 581/97)

2. Prokurator Rejonowy w S. w sprawie 2 Ds 1386/06 w stosunku do jednego z dwóch podejrzanych wydał postanowienie o zastosowaniu środków zapobiegawczych w postaci dozoru policji i zakazu opuszczania kraju, przy czym w postanowieniu podano dane osobowe (imiona rodziców, data urodzenia, miejsce zamieszkania) drugiego podejrzanego, na co zwrócił pismem uwagę Kierownik Oddziału Paszportów w Wydziale Spraw Obywatelskich i Migracji, wnosząc o udzielenie informacji, kogo w istocie dotyczy postanowienie, aby można było odnotować zastosowany środek zapobiegawczy w stosunku do właściwej osoby. W konsekwencji prokurator uchylił postanowienie o zastosowaniu tych środków zapobiegawczych i wydał nowe postanowienie, w którym podał właściwe dane personalne. Wydaje się, że w tym przypadku wystarczyłoby wydanie postanowienia

o sprostowaniu oczywistej pomyłki pisarskiej. Środek zapobiegawczy został uchylony 6 miesięcy po uprawomocnieniu wyroku skazującego na karę w zawieszeniu, po wielokrotnym nadsyłaniu przez właściwy komisariat policji pism informujących, że oskarżony nie stawia się na dozór, co wcześniej nie wywoływało żadnej reakcji (ankieta nr 413/382).

3. PR Katowice - Wschód (2 Ds 4285/06) – dwóch podejrzanych lat 21 o czyn z art. 280 § 1 k.k. i 278 § 5 k.k. i 275§ 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. Prokurator zastosował w stosunku do obu podejrzanych środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji oraz poręczenie majątkowe w wysokości 1000 i 500 złotych, wskazując następujące uzasadnienie (identyczne w obu przypadkach, różniące się jedynie nazwiskiem podejrzanego): „Zastosowanie wskazanych środków zapobiegawczych jest uzasadnione koniecznością zagwarantowania prawidłowego toku postępowania przygotowawczego, a w szczególności zapewnieniem stawiennictwa podejrzanego na każde wezwanie organu procesowego. Kamil O. (Grzegorz G.) przyznał się do popełnienia przedstawionego mu zarzutu i wyjaśnił zgodnie z ustalonym stanem faktycznym. W związku z powyższym po stronie podejrzanego nie zachodzi obawa bezprawnego wpływania na tok postępowania przygotowawczego. Jednocześnie podejrzany ma miejsce stałego pobytu, stąd nie zachodzi obawa, że będzie się on ukrywał przed organami ścigania. Nadto zauważyć należy, iż podejrzany jest uczniem, nie był w przeszłości karany sędownie. Mając na uwadze powyższe, uznać należy, iż wystarczające jest zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego w postaci dozoru policji oraz poręczenia majątkowego”. Uzasadnienie to wskazuje, że w tym przypadku zastosowanie jakiegokolwiek środka zapobiegawczego jest zbędne. (ankieta nr 431/401)

4. Prokuratura Rejonowa Szczecin-Prawobrzeże. (1 Ds 241/06) – 24-letniemu podejrzanemu postawiono zarzut o to, że w okresie od 2001 r. do 25 stycznia 2006 r. w Szczecinie, w mieszkaniu przy ulicy N. znęcał się psychicznie i fizycznie nad matką Barbarą M. w ten sposób, iż bez powodu wszczywał awantury domowe, wyzywał słowami wulgarnymi, groził jej pobiciem i pozbawieniem życia, uderzał w różne części ciała, bił, wyganiał z mieszkania na noc, demolował i niszczył wspólne mienie

domowe, wynosił i sprzedawał sprzęty domowe, przeznaczając uzyskane pieniądze na alkohol. Prokurator zastosował środek zapobiegawczy w postaci dozoru policji, zobowiązując podejrzanego wyłącznie do trzykrotnego w tygodniu stawiennictwa w komisariacie Policji. Zastosowanie środka uzasadnione zostało: „koniecznością zabezpieczenia toku postępowania, w celu zapewnienia stawiennictwa podejrzanego na każdorazowe wezwanie organów ścigania”. W opisanym stanie faktycznym zasadne byłoby wśród obowiązków nakładanych w ramach dozoru zobowiązanie podejrzanego do opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z pokrzywdzoną oraz nałożenie nakazu powstrzymania się od kontaktów (zbliżania się) z pokrzywdzoną. (ankieta nr 437/411)

5. Prokuratura Okręgowa w Gdańsku, (V Ds 11/06/Ś) postawiła Zbigniewowi S. zarzut udziału w zorganizowanej grupie przestępczej, mającej na celu popełnianie przestępstw, a w szczególności kradzież ropy naftowej z ropociągu „Przyjaźń” w miejscowości S. (258 § 1 k.k.), usiłowania kradzieży z włamaniem w miejscowości S. polegającej na uprzednim nawierceniu otworu na 189 kilometrze ropociągu, w następstwie którego dokonano jego zniszczenia na kwotę nie mniejszą niż 20 007 zł, a następnie usiłowaniu kradzieży ropy naftowej w ilości 72,9 ton o wartości nie mniejszej niż 72 000 zł na szkodę PERN „Przyjaźń” (13 § 1 k.k. w zw. z 279 § 1 k.k. w zb. z 288 § 1 k.k. w zw. z art. 65 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.), a także zarzut tego, że w okresie od 30 marca do 1 kwietnia 2004 r. w miejscowości S. działając w zorganizowanej grupie przestępczej, dokonując włamania do ropociągu przez nawiercenie i zamontowanie nielegalnego zaworu spowodził niebezpieczeństwo pożaru mienia w wielkich rozmiarach, a w szczególności mógł spowodować katastrofę ekologiczną albo zapalenie przesyłanej ropociągiem ropy naftowej (art. 164 § 1 k.k. w zw. z art. 65 k.k.).

Postanowieniem z dnia 15 grudnia 2005 r. zastosowano wobec podejrzanego zakaz opuszczania kraju, a w dniu 4 stycznia 2006 r. Sąd Okręgowy w Gdańsku uchylił postanowienie SR w Gdańsku o odmowie zastosowania tymczasowego aresztowania i zastosował wobec Zbigniewa S. tymczasowe aresztowanie. Nie uchylono zakazu opuszczania kraju. W dniu 17 stycznia 2006 r. Prokurator Okręgowy w Gdańsku uchylił środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania i zastosował środek zapobiegawczy w postaci dozoru policji,

zobowiązując podejrzanego do stawienia dwa razy w tygodniu w Komisariacie Policji w C.W. W dniu 18 stycznia 2006 r. Prokurator Okręgowy w Gdańsku wydał postanowienie o „zmianie i uzupełnieniu środka zapobiegawczego”, na mocy którego postanowił: „I. uzupełnić postanowienie o zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci zakazu opuszczania kraju wydane przez (...) poprzez zatrzymanie paszportu nr ... II. zastosować środek zapobiegawczy poręczenie majątkowe w postaci wpłaty sumy 10 000 zł.”. W postępowaniu tym dopuszczono się kilku błędów. Przede wszystkim sąd stosując tymczasowe aresztowanie powinien uchylić jednocześnie środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju, bowiem zastosowanie tymczasowego aresztowania wyklucza możliwość stosowania go łącznie z innym środkiem zapobiegawczym. Po drugie prokurator powinien wydać postanowienie o zmianie środka zapobiegawczego, a nie jego uzupełnieniu. (ankieta nr 439/414)

6. Postanowieniem Prokuratora Rejonowego w K. zastosowano środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji z obowiązkiem zgłaszania się dwukrotnie w ciągu tygodnia do komisariatu Policji oraz zakaz opuszczania kraju połączony z zakazem wydania paszportu między innymi w stosunku do podejrzanego Radosława W, któremu postawiono zarzut z art. 59 ust. 1 i 3 ust. o przeciwdziałaniu narkomanii. Na rozprawie przed Sądem Okręgowym w G. (IV K 4036/06) w dniu 13 marca 2007 r. po poinformowaniu przez przewodniczącego składu sądownego, że wpłynęły informacje odnośnie do stawiania się oskarżonych na dozór i że w przypadku nieregularnego stawiania się na dozór Sąd stosuje inne środki wobec oskarżonych, Radosław W. złożył wniosek o zmianę warunków wykonywania dozoru ze względu na uciążliwość dwukrotnego stawiania się na dozór w związku z wykonywaniem prac dorywczych budowlanych „Ja robię w tej chwili fuchy remontowe i prosiłbym o zmianę, bo to jest dla mnie uciążliwe stawiać się dwa razy w tygodniu na dozór”. Wniosek ten nie został przez sąd rozpoznany ani na rozprawie, ani poza nią. (ankieta nr 440/300)

7. Prokurator Rejonowy dla W.-P.P. (1 Ds 2651/06) postanowieniem z dnia 16 listopada 2006 r. zastosował w stosunku do pracownika technicznego Uniwersytetu Wr. Bolesława M. podejrzanego o prowadzenie roweru w stanie nietrzeźwości środek

zapobiegawczy w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych, wskazując w uzasadnieniu, że dokonane w toku dochodzenia ustalenia uzasadniają podejrzenie, że Bolesław M. popełnił występki, za który może być orzeczony zakaz prowadzenia pojazdów. Nie zastosowano zakazu prowadzenia rowerów, co byłoby logicznym następstwem postawionego podejrzanemu zarzutu. Wyrokiem nakazowym z dnia 6 grudnia 2006 r. (XII K 899/06) SR dla Wrocławia-Fabrycznej uznał oskarżonego Bolesława M. winnym popełnienia zarzuconego mu czynu i wymierzył mu obok kary grzywny środek karny w postaci zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w ruchu lądowym na okres roku. Nie orzekł zakazu prowadzenia rowerów, mimo że obszerne orzecznictwo SN jednoznacznie wskazuje, że stanowi obrazę prawa materialnego nieorzeczenie w takim przypadku zakazu prowadzenia pojazdów tego rodzaju, jakie służyły popełnieniu przestępstwa. (ankieta nr 441/596)

8. Prokurator Rejonowy w Z. (1 Ds 140/06) Stanisławowi L. i dwóm innym sprawcom postawił zarzut kradzieży z włamaniem paliwa na parkingu niestrzeżonym obok stacji paliw przy drodze nr A-4, relacji Z. – B. w ten sposób, że po uprzednim wyłamaniu korka wlewu paliwa ciągnika siodłowego marki Volvo dokonali zaboru w celu przywłaszczenia paliwa w postaci oleju napędowego w ilości 280 litrów o wartości 1063,24 zł, tj. o czyn z art. 279 § 1 k.k., a nadto kradzieży ze zbiornika ciągnika siodłowego marki Mercedes Actors 100 litrów oleju napędowego o wartości 376 zł, tj. o czyn z art. 278 § 1 k.k. oraz kradzieży oleju napędowego w ilości 100 – 150 l. z ciągnika siodłowego marki Volvo o wartości 400 – 600 złotych (art. 278 § 1 k.k.).

Postanowieniem z dnia 21 stycznia 2006 r. prokurator zastosował wobec Stanisława L. środek zapobiegawczy w postaci dozoru policji z obowiązkiem dwukrotnego w ciągu tygodnia stawiennictwa w Komendzie Powiatowej Policji w M. Uzasadnieniem zastosowania środka zapobiegawczego była potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku dalszego postępowania „z uwagi na obawę grożącej podejrzanemu surowej kary”. Na rozprawie w dniu 27 września 2006 r. Sąd Rejonowy w M. (II K 95/06) zastosował wobec Stanisława L. tymczasowe aresztowanie na okres miesiąca, uzasadniając potrzebę zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego faktem ponownej zmiany wyjaśnień przez oskarżonego i zaprzeczeniu jednemu z zarzutów oraz wynikającą z tego potrzebą

przeprowadzenia dalszego postępowania dowodowego i obawą matactwa oraz grożącą oskarżonemu surową karą. Jak wynika z uzasadnienia: „Na wymiar kary i jej wysokość wpłynie na pewno postawa oskarżonego i kilkakrotna zmiana swoich wyjaśnień. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem przyjąć, że wymierzając karę Sąd orzeknie karę bezwzględną pozbawienia wolności. Będzie ona wysoka.” Sąd stosując tymczasowe aresztowanie nie uchylił postanowienia o zastosowaniu dozoru Policji. Wyrokiem z dnia 9 listopada 2006 r. skazał oskarżonego Stanisława L. na karę łączną roku i 2 miesięcy pozbawienia wolności oraz zarządził podanie wyroku do publicznej wiadomości poprzez opublikowanie go w lokalnej gazecie. Wyrok nie został zaskarżony i uprawomocnił się w dniu 16 listopada 2006 r.

W dniu 25 stycznia 2007 r. Komenda Powiatowa Policji w M. skierowała do Sądu Rejonowego w Z. informację, że Stanisław L. od dnia 27 września 2006 r., tj. od dnia tymczasowego resztowania nie stawia się na dozór, brak jest natomiast danych odnośnie do uchylenia środka zapobiegawczego w postaci dozoru Policji. Po dwóch miesiącach od skierowania tego pisma, w dniu 22 marca 2007 r. Sąd Rejonowy w M. (II Ko 32/07) wydał postanowienie o uchyleniu środka zapobiegawczego w postaci dozoru policji, bowiem: „w dniu 9 listopada 2006 r. Stanisław L. został skazany za zarzucane mu przestępstwa na bezwzględną karę pozbawienia wolności i dalsze stosowanie środka zapobiegawczego jest niecelowe”. W tym samym dniu został również uchylony dozór Policji w stosunku do drugiego oskarżonego Tomasza T., skazanego tym samym wyrokiem co Stanisław L. i trzeci z oskarżonych Karol W., co do którego nie stosowano środków zapobiegawczych (ankieta nr 500/348).

9. Prokurator Rejonowy w J. (1 Ds 69/06) – postanowieniem z dnia 26 stycznia 2006 r. zastosował wobec Janusza G., nauczyciela Szkoły Podstawowej, podejrzanego o popełnienie czynu z art. 202 § 4a k.k. polegającego na sprowadzeniu za pośrednictwem sieci internetowej treści pornograficznej z udziałem małoletniej poniżej 15 roku życia, środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji z obowiązkiem stawiennictwa w KMP w J. 2 razy w tygodniu oraz zakaz wykonywania zawodu nauczyciela. Postanowienie to zostało zaskarżone przez obrońcę oskarżonego w części dotyczącej zakazu wykonywania zawodu. W zażaleniu obrońca podniósł, że środek ten „absolutnie nie zmierza do celu, w jakim ma być stosowany, tj.

zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, a brak jest podstaw do uznawania, że jest on stosowany także w celu zapobiegnięcia popełnieniu nowego ciężkiego przestępstwa, a nadto środek ten został wskazany w formie nieznannej polskiej procedurze karnej, która dopuszcza możliwość zawieszenia podejrzanego w czynnościach służbowych lub wykonywaniu zawodu”. Postanowieniem z dnia 8 marca 2006 r. SR w J. uchylił postanowienie Prokuratora Rejonowego w części dotyczącej zakazu wykonywania zawodu nauczyciela. W uzasadnieniu Sąd wskazał, że „Prokurator Rejonowy w J. stosując wobec podejrzanego środek zapobiegawczy w postaci zakazu wykonywania zawodu nauczyciela orzekł o zastosowaniu środka zapobiegawczego nieznanego polskiej procedurze karnej, gdyż kodeks postępowania karnego przewiduje jedynie możliwość zawieszenia podejrzanego, czy też oskarżonego w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu albo nakazanie powstrzymania się od określonej działalności lub od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów. Taki zakaz zgodnie z art. 39 pkt 2 k.k. w zw. z art. 41 § 1 k.k. może orzec w wyroku jako środek karny Sąd”. Uchylając postanowienie, Sąd nie zastosował środka zapobiegawczego w postaci zawieszenia w wykonywaniu zawodu, nie uczynił tego również prokurator. Wyrokiem z dnia 12 maja 2006 r. SR w J. uznał oskarżonego Janusza G. winnym popełnienia zarzuconych mu czynów i wymierzył mu karę łączną w wysokości roku pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres 2 lat oraz grzywnę w wysokości 20 stawek dziennych po 20 zł. każda. Sąd nie orzekł środka karnego w postaci zakazu wykonywania zawodu nauczyciela. (ankieta nr 513/362)

10. Prokurator Rejonowy w K. (Ds 626/06) postanowieniem z dnia 6 lutego 2006 r. zastosował wobec Mirosława G.-W., współpodejrzanego o czyn z art. 286 § 1 k.k. i 270 § 1 k.k. i 297 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji, zakazu opuszczania kraju połączonego z zatrzymaniem paszportu oraz poręczenia majątkowego w wysokości 5 000 zł. Podejrzanym nie wpłacił we wskazanym terminie kwoty poręczenia, co nie wywołało żadnej reakcji organu procesowego. Postanowieniem z dnia 4 grudnia 2006 r. Sąd Rejonowy w Kwidzynie (II K 329/06) wydał postanowienie o uchyleniu zastosowanych wobec Mirosława G.-W. środków zapobiegawczych, w tym poręczenia majątkowego, „albowiem

zakończenie postępowania karnego usunęło przyczyny, dla których środki te zastosowano". (ankieta nr 539/332)

11. Prokurator Rejonowy w B. (Ds 3310/06) zastosowała w stosunku do podejrzanego o czyn z art. 197 § 2 k.k. środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji oraz zakaz prowadzenia działalności gospodarczej związanej z przewozem osób. Zażalenie na to postanowienie złożył obrońca podejrzanego, który podniósł, że orzeczony zakaz prowadzenia działalności nie ma na celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, lecz w istocie są to restrykcje finansowe. Sąd Rejonowy w B. (III Kp 364/06) uwzględnił częściowo zażalenie w ten sposób, że zastosował wobec podejrzanego Mariana D. zakaz wykonywania zawodu kierowcy. Decyzja ta jest dotknięta rażącym błędem ponieważ zakaz wykonywania zawodu jest środkiem karnym, podczas gdy dopuszczalne jest zastosowanie wobec oskarżonego w charakterze środka zapobiegawczego jedynie zawieszenia w określonych czynnościach zawodowych. (ankieta nr 547/340)

12. Sąd Rejonowy G.-P. (II K 6/06) rozpoznał zażalenie czworga podejrzanych w sprawie o czyn z art. 296 § 3 k.k. w zw. z 12 k.k. na postanowienia Prokuratora Rejonowego w G.-Ś. z dnia 14,15,16 i 23 września 2005 r. o zastosowaniu poręczeń majątkowych w kwotach, 30 000, 20 000, 20 000 i 10 000 zł, dozoru policji oraz zakazów opuszczania kraju połączonych z zatrzymaniem paszportów dopiero w dniu 11 stycznia 2006 r. (II Kp 482/05), nie uwzględniając zażaleń. W uzasadnieniu Sąd wskazał, że prokurator nie uzasadnił postanowień o zastosowaniu środków zapobiegawczych zgodnie z wymogami art. 251 § 3 k.k., jednak ten brak formalny nie stanowi podstawy do ich uchylecia. Uzasadnienie postanowień o zastosowaniu środków zapobiegawczych poza opisem czynu zarzucanego podejrzanym zawierało wyłącznie stwierdzenie: „zastosowanie środka zapobiegawczego jest uzasadnione”. 10 października 2005 r. obrońca podejrzanej Barbary K. skierował do Prokuratora Rejonowego w G.-Ś. pismo procesowe z żądaniem niezwłocznego przekazania zażalenia właściwemu sądowi do rozpoznania, albowiem nie był to wniosek o uchylenie środka zapobiegawczego i bezpodstawnie za taki zostało uznane. Postanowienie Sądu o nieuwzględnieniu wniosku o uchylenie dozoru z dnia 14

marca 2006 r. zostało doręczone obrońcy dopiero w dniu 29 czerwca 2006 r. Na wniosek oskarżonych uchylono czasowo (na okres miesiąca oraz tygodnia) środki zapobiegawcze w postaci dozoru policji oraz zakazu opuszczania kraju w stosunku do dwojga oskarżonych (ankieta nr 562/192).